

147356

T.C.
MUĞLA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

**CUMHURİYET DÖNEMİ TÜRK – İSRAİL
İLİŞKİLERİ**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

VOLKAN DOĞAN

YRD.DOÇ.DR. TURGAY UZUN

147356

**HAZİRAN - 2004
MUĞLA**

T.C.
MUĞLA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

**CUMHURİYET DÖNEMİ TÜRK – İSRAİL
İLİŞKİLERİ**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

VOLKAN DOĞAN

YRD.DOÇ.DR. TURGAY UZUN

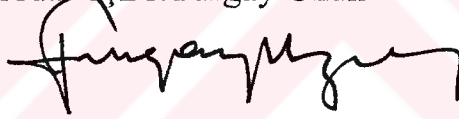
**HAZİRAN - 2004
MUĞLA**

TUTANAK

Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün /..... / 2004 tarih ve sayılı toplantısında oluşturulan jüri, Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin maddesine göre, Kamu Yönetimi Anabilim Dalı yüksek lisans öğrencisi Volkan Doğan'ın "Cumhuriyet Dönemi Türk - İsrail İlişkileri" adlı tezini incelemiş ve aday 21 / 07 / 2004 tarihinde saat 14.00'da jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini savunmasından sonra 60.. dakikalık süre içinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan anabilim dallarından sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin ...başarılı... olduğuna ...uygunluğu..... ile karar verildi .

Tez Danışmanı
Yrd.DoçDr.Turgay Uzun

Üye

Üye

Üye

Üye

Jrd. Doç. Dr. İlknur Üzener

T.C.
MUĞLA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

CUMHURİYET DÖNEMİ TÜRK – İSRAİL İLİŞKİLERİ

VOLKAN DOĞAN

Sosyal Bilimler Enstitüsünde

“Yüksek Lisans”

Diploması Verilmesi İçin Kabul Edilen Tezdir

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih :
Tezin Sözlü Savunma Tarihi : 21.07.2004

Tezin Danışmanı : Yrd.Doç.Dr. Turgay Uzun
Jüri Üyesi : Yrd.Doç.Dr. İLKNUR TÜZE
Jüri Üyesi : Yrd. Doç.Dr. Bayram AKSA

Enstitü Müdürü : Prof. Dr. Nihal ÖREN

HAZİRAN - 2004
MUĞLA

YEMİN

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum “Cumhuriyet Dönemi Türk – İsrail İlişkileri ” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Kaynakça’da gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

21 / 07 / 2004
Volkan Doğan

YÜKSEKÖĞRETİM KURULU DOKÜMANTASYON MERKEZİ
TEZ VERİ GİRİŞ FORMU

YAZARIN

MERKEZİMİZCE DOLDURULACAKTIR

Soyadı : Doğan
Adı : Volkan

Kayıt No :

TEZİN ADI

Türkçe : Cumhuriyet Dönemi Türk – İsrail ilişkileri
Y.Dil : -

TEZİN TÜRÜ : Yüksek Lisans

Doktora

Sanatta Yeterlik

TEZİN KABUL EDİLDİĞİ

Üniversite : Muğla Üniversitesi
Fakülte : -
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Diğer Kuruluşlar : -
Tarih : 21.07.2004

TEZ YAYINLANMIŞSA

Yayınlayan :
Basım Yeri :
Basım Tarihi :
ISBN :

TEZ YÖNETİCİSİNİN

Soyadı, Adı : Uzun, Turgay
Ünvanı : Yrd.Doç. Dr.

TEZİN YAZILDIĞI DİL : TÜRKÇE

TEZİN SAYFA SAYISI : 130

TEZİN KONUSU (KONULARI)

1. Cumhuriyet Dönemi Türk- İsrail İlişkileri
2. Türkiye'nin Ortadoğu Politikaları
- 3.

TÜRKÇE ANAHTAR KELİMELER :

1. Dış Politika
2. Uluslar arası ilişkiler
3. Stratejik Ortaklık
4. İsrail

Başka vereceğiniz anahtar kelimeler varsa lütfen yazınız.

İNGİLİZCE ANAHTAR KELİMELER : (KONUNUZLA İLGİLİ YABANCI İNDEKS, ABSTRAKT VE THESAURUS'LARI KULLANINIZ.)

1. Foreign Policy
2. International Relations
3. Strategical Partnership

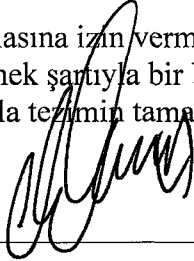
Başka vereceğiniz anahtar kelimeler varsa lütfen yazınız.

1- Tezimden fotokopi yapılmasına izin vermiyorum.

2- Tezimden dipnot gösterilmek şartıyla bir bölümünün fotokopisi alınabilir.

3- Kaynak gösterilmek şartıyla tezin tamamının fotokopisi alınabilir.

Yazarın İmzası :

Tarih : 21 / 07 / 2004

Ö Z E T

Sürekli savaşların yaşandığı karışık Ortadoğu coğrafyasının bir parçası olan Türkiye'nin dış politikası da bölgede yaşanan her olaydan etkilenip şekillenmiştir. Bu coğrafyayı paylaştığımız ülkelerin yanı sıra bölgenin stratejik önemi dolayısıyla süper devlet olma yönünde hayalleri olan diğer devletlerin yoğun etki ve müdahalelerine maaruz kalmıştır. Türkiye, ulu önder Atatürk'ün “*Yurtta sulh, Cihanda sulh*” özdeyişiyle hedeflenen barış ortamında yaşamak için uluslar arası arenada sürekli manevralar yapmak zorunda kalmıştır.

Artan Sovyet tehdidine karşı Batılı ülkelerin yanında yer alma ihtiyacı duyarak bu doğrultuda Arap devletlerinin tepkilerini çekme pahasına İsrail'i tanıyan ilk Müslüman ülke olan Türkiye, değişen koşullar ve Kıbrıs'ın ön plana çıkmasıyla İsrail ve Batıya karşı Arap devletlerinin yanında yer almıştır.

Gelişen Ortadoğu Barış Süreci ve Mısır'ın İsrail'i tanımasıyla bu konuda yalnızlıktan kurtulan ve rahatlayan Türkiye, 90'lı yıllardan sonra daha serbest ve kendine güvenen bir politika izlemiştir.

Ortadoğu'da çıkarlarının çakıştığı İsrail ile ilişkileri bu yıllardan sonra askeri eksende gelişmiş, ardından ekonomik gelişmeler takip etmiştir. Bu yılların Türk tarihinde terörle mücadele alanında ilerleme sağlandığı ve güvenlik ihtiyacının ön plana çıktığı anlar olarak nitelendirebiliriz.

Tarihsel arka planda Yahudilerle Türklerin birbirlerine karşı olumsuz politikalar izlememiş olmaları, terör, radikal İslam, bölgeye olan dış tehdit algılamaları gibi birçok konuda benzer yaklaşımları bulunmasını etkisiyle iki ülkenin birbirinden yararlanarak kendi konumlarını güçlendirmeye çalışmaları “stratejik ortaklık “ olarak yorumlanmıştır. Menfaatlerin uyduğu sürece ve ölçüde devam edecek olan iyi ilişkiler hem Ortadoğu barışına hem de bu iki ülkeye yararlar sağlayacaktır.

S U M M A R Y

The foreign policy of Turkey has been influenced by every event that has been happening in the mixed and always been battle field area of the Middle East geography. Because of the strategical importance of this geography, all countries in the area and out of the area which are dreaming to be a superior power, has always interfeared and effected Turkish foreign policy. Turkey had to make continious manouvers to live in a peaceful environment and international arena as pointed out by great leader Ataturk's saying "peace at home, peace in the world".

Because of the increasing Russian threat, Turkey has got a necessity to be closer policy with the western countries and as a result of this Turkey is the first muslim country that get in touch with Israel, in accordance to the reaction of the Arabic countries. But with the changing conditions and after Cyprus became the primary policy, Turkey got closer to the Arabic countries in competition to Western countries and Israel.

With the growing Middle East Peace Process and after Egypt's connection with Israel, Turkey has been relaxed and feel not alone in the area. After this development Turkey has got a free and self – confident policy in 1990's.

Because of the same interests of Turkey and Israel in the Middle East, their relationship has been grown up in the military area and followed by the economical developments. We can qualify these years as a development of struggling with terror and the necessity of national security in the Turkish history.

Since Turks and Jewish don't have negative politics to each other in the historical background, terror, radical Islam, the foreign threat to the same area has been commented as a strategical partnership for both countries to profit by each other and strengthen their position in the geography they share. Till the interests of two countries fit each other the good relationships will rise and effects positively The Middle East Peace Process.

İ Ç İ N D E K İ L E R

	SAYFA NO
İÇİNDEKİLER	I
KISALTMALAR LİSTESİ	IV
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM ORTADOĞU KAVRAMI

I. ORTADOĞU'NUN TANIMI	3
II. BÖLGENİN SINIRLARI	4
III. ORTADOĞU'NUN ÖNEMİ VE TÜRKİYE	6
IV. İSRAİL'İN BÖLGEDEKİ KONUMU	9
A. Coğrafi Durum	9
B. Siyasi Yapı ve Ekonomik Durum	9
1. Cumhurbaşkanlığı	10
2. Yasama Organı	10
3. Yürütme Organı	11
4. Yerel Yönetimler	11
5. Yargı Organı	11
C. Demografik Yapı	11
D. Ekonomik Durum	12
E. Türkiye ve İsrail Ekonomik İlişkileri	14
1. İhracat	16
2. İthalat	16
3. Yürürlükte Bulunan Türkiye – İsrail Ekonomik Antlaşmaları ..	16

a. Serbest Ticaret Anlaşması	17
b. Ticari, Ekonomik, Sınai, Teknik ve Bilimsel İşbirliği Anlaşması	17
c. Çifte Vergilendirmenin Önlenmesi Anlaşması	18
d. Yatırımların Karşılıklı Korunması ve Teşviki Anlaşması .	18
e. Gümrük İdarelerinin Karşılıklı Yardımlaşmasına ilişkin Anlaşma	18
f. Denizcilik Anlaşması	19
g. İşbirliği Protokolleri	19
h. Standartlar Alanında İşbirliği	19
i. Tanıtım Faaliyetleri ve Gerçekleştirilen Ziyaretler	20

İKİNCİ BÖLÜM

İSRAİL DEVLETİ'NİN KURULUŞU

İSRAİL DEVLETİ'NİN KURULUŞU	22
I. YAHUDİ KAVRAMININ DOĞUŞU VE SİYONİZM	24
II. BALFOUR DEKLARASYONU	25
III. ÇATIŞMALARIN BAŞLAMASI	28
IV. İNGİLTERE'NİN ÇEKİLMESİ VE İSRAİL DEVLETİ'NİN KURULUŞU	29
V. ARAP – İSRAİL SAVAŞLARI	32
A. Birinci Arap – İsrail Savaşı	32
B. İkinci Arap – İsrail Savaşı (Kanal Savaşı)	33
C. Üçüncü Arap – İsrail Savaşı (Altı Gün Savaşı)	34
D. Dördüncü Arap – İsrail Savaşı (Yum-Kippur Savaşı)	34

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

CUMHURİYET DÖNEMİ TÜRK – İSRAİL İLİŞKİLERİ

CUMHURİYET DÖNEMİ TÜRK – İSRAİL İLİŞKİLERİ.....	36
I. İSRAİL DEVLETİ KURULUŞUNDAN ÖNCE TÜRK – YAHUDİ İLİŞKİLERİ ...	38
II. TÜRKİYE’NİN İSRAİL’İ TANIMA SÜRECİ	42
III. 1949-1960 DÖNEMİ TÜRK – İSRAİL İLİŞKİLERİ	46
A. Bağdat Paktı ve İkili İlişkilere Etkileri	49
B. Süveyş Bunalımı ve Türkiye’nin Tutumu	51
C. Eisenhower Doktrini ve Sonuçları	53
D. “Periphery Yaklaşımı ve Başlayan Gizli Temaslar	54
IV. 1960-1990 DÖNEMİ TÜRK – İSRAİL İLİŞKİLERİ	56
A. 1967 Savaşı ve Türk – İsrail İlişkilerine Etkileri	57
B. 1973 Savaşı ve Türk – İsrail İlişkilerine Etkileri	59
C. 1980 Askeri Darbesi Sonrası Dönem	62
V. 1990 SONRASI DÖNEMDE ASKERİ İLİŞKİLERİN GELİŞMESİ	64
VI. TÜRKİYE – İSRAİL STRATEJİK ORTAKLIĞI	67
VII. TÜRK – İSRAİL İLİŞKİLERİNDE YAKINLAŞMA NEDENLERİ	77
A. Suriye ile İlişkilerin Etkileri	78
B. Radikal İslamın Etkisi	80
C. Kitle İmha Silahları ve Uzun Menzilli Füze Tehdidi	82
D. Orta Asya Cumhuriyetleri	84
E. Türk – İsrail İlişkilerine ABD Etkisi	86
F. Avrupa’ya Yönelik Değişken Tutumlar	88
G. Rusya Federasyonu Kaynaklı Endişeler	89
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	92
EKLER	101
EK – 1 TÜRKİYE CUMHURİYETİ GENELKURMAYI İLE İSRAİL MİLLİ SAVUNMA BAKANLIĞI ARASINDA ASKERİ EĞİTİM İŞBİRLİĞİ ANLAŞMASI	102
EK – 2 TÜRKİYE – İSRAİL İLİŞKİLERİNİN KRONOLOJİSİ	110
EK – 3 İŞGAL ALTINDAKİ BÖLGELER VE İSRAİL	118

EK – 4 BİRLEŞMİŞ MİLLETLER TAKSİM PLANI VE BİRİNCİ SAVAŞ SONRASI DURUM	119
EK – 5 İSRAİL HARİTASI	120
EK – 6 İSRAİL – TÜRKİYE ARA BÖLGELERİ	121
EK – 7 ORTADOĞU VE TÜRKİYE	123
KAYNAKÇA	124

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AET	: Avrupa Ekonomi Topluluğu
AGİT	: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
AGSK	: Avrupa Güvenlik ve Savunma Konferansı
AGSP	: Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası
APEC	: Asia-Pacific Economic Co-operation (Asya-Pasifik Ekonomik Ortaklığı Örgütü)
BDT	: Birleşik Devletler Topluluğu
BM	: Birleşmiş Milletler
ERFF	: Avrupa Ani Mücadele Gücü
FIR	: Flight Information Region (Uçuş Bilgi Sahası)
GAP	: Güneydoğu Anadolu Projesi
ICAO	: International Civil Aviation Organization (Uluslararası Sivil Havacılık Örgütü)
İKO	: İslam Konferansı Örgütü
GNH	: Gayri Nizami Harp
KEİ	: Karadeniz ekonomik İşbirliği Örgütü
KKTC	: Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti
NATO	: North Atlantic Treaty Organization (Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü)
OPEC	: Organisation of Petroleum Exporting Countries (Petrol İhraç Eden Eden Ülkeler Örgütü)
ODBS	: Ortadoğu Barış Süreci
PKK	: Kürdistan İşçi Partisi
RF	: Rusya Federasyonu
SEİA	: Savunma ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması
SIPRI	: Uluslararası Barış Çalışmaları Enstitüsü
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TİKA	: Türkiye İşbirliği ve Kalkınma Ajansı
TSK	: Türk Silahlı Kuvvetleri
USA	: United States of Amerika (Amerika Birleşik Devletleri)

GİRİŞ

Çatışmaların dinmediği Ortadoğu'nun sıcak coğrafyasında yaşanan gelişmelerin Türk dış politikasını derinden etkilediği ve yönlendirdiği şüphe götürmez bir gerçektir. Ortadoğu'da yaşanan gelişmelerin muhatapları olarak sadece bölge ülkeleri karşımıza çıkmamaktadır. Uzun yıllar bölgede hüküm süren Osmanlı İmparatorluğu'nun, etkisinin azaldığı ve bölgedeki kontrolünü kaybettiği yıllardan itibaren başlayan bölge dışı güçlerin etkileriyle dengeler değişmiş ve bu değişimin ardından çatışmalar da artmıştır.

1916 yılında Sykes-Picot Anlaşması ile Ortadoğu'yu Fransızlarla paylaşan İngiltere'nin 1917 yılında açıkladığı Balfour Deklarasyonu ile Filistin bölgesinde Yahudilere yurt vaad etmesi ve bölgeye yapılan Yahudi göçünü destek sağlaması neticesinde başlayan çatışmaların derecesi bölgeye olan Yahudi göçü ile orantılı olarak artmıştır. Olayların İngiltere'nin kontrolünden çıkması ve çatışmaların artması sonucunda İngiltere bölgeden çekilmiş ve hemen ardından İsrail Devleti kurulmuştur. İsrail Devleti'nin kuruluşu ile uzun yıllar sürecektir olan Arap – İsrail savaşları da başlamıştır. Yaşanan bu gelişmelerde, başta zamanın süper devletleri olan ABD ve Sovyetler Birliği olmak üzere Arap devletleri ve Avrupalı devletlerin kendi çıkarları doğrultusunda etkileri olmuş, Türkiye ise bu süreç içerisinde tarafsızlık politikasını korumaya çalışmıştır.

Türkiye'nin İsrail'i tanınmasının ardından Arap devletlerinin yoğun tepkisiyle karşılaşmıştır. Ancak bu dönem, Sovyetler Birliği'nin yayılmacı politikalarının karşısında hedef olan Türkiye'nin duyduğu güvenlik endişeleri ile Batı'ya yakınlaşmaya çalıştığı bir dönemdir.

Uzun bir süre İsrail ile politikalarını soğuk bir zeminde yürüten Türkiye, yaşanan Arap - İsrail savaşlarında tarafsız kalmaya çalıştıysa da özellikle son savaşta denge Arapların lehine bozulmuştur. Kıbrıs olaylarında Arap devletlerinin desteğine duyulan ihtiyaç ve dünyayı sarsan petrol krizinin dışında kalma çabaları sebep olarak görülmektedir.

Türkiye ve dünyada yaşanan olayların paralelinde 1990'lı yıllara kadar durağan seyreden Türk – İsrail ilişkilerinin bu dönemde hızlı bir ilerleme

seyretmesinin temelinde iki ülkenin karşılıklı menfaatlerinin benzeştiğini fark etmeleri ve birbirinden istifade etmeye çalışmalarının yatmakta olduğu söylenebilir. Bu yıllarda kurulan ikili ilişkilerin önemli bir bölümünün ekonomik ve askeri kaynaklı olması diğer ülkelerce “stratejik ortaklık” olarak değerlendirmelere yol açmıştır. Her ne kadar başka bir ülkenin hedef alınmadığı bildirildiyse de tepkiler azalmamıştır. Kuruluşundan günümüze kadar geçen süre içerisinde Türkiye Cumhuriyeti'nin bölge ülkelerine karşı geliştirdiği politikalar ve ikili ilişkilerin genelde Arap ve Amerikan ilişkilerinden etkilendiği bu bağlamda İsrail ile ilişkilerinin de bu iki kutup arasında yaşanan gelişmeler paralelinde inişli çıkışlı bir seyir izlediğini söylemek mümkündür.

“Cumhuriyet Dönemi Türk – İsrail İlişkileri”ni incelemeyi amaçladığım bu çalışma, üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümü; iki ülkenin de bir parçası olduğu ve çıkan her olayın ikili ilişkilerini etkilediği, henüz tanımının üzerinde bile uzlaşılamayan “Ortadoğu Kavramı” oluşturmuştur. Bu bölümde Ortadoğu'yu bir kavram olarak ele alıp açıkladıktan sonra İsrail'in bölgedeki konumu ve durumu incelenip ülkenin ekonomik, siyasi ve coğrafi bilgilerine yer verilmiştir.

İkinci bölümde “İsrail Devleti'nin Kuruluşu” incelenmiş ve bu süreçte İngiltere'nin etkisinin üzerinde durulmuştur. Kurulma süreci açıklandıktan sonra kurulmasıyla beraber başlayan Arap – İsrail savaşları hakkında genel bilgiler verilmiştir.

“Cumhuriyet Dönemi Türk – İsrail İlişkileri” başlıklı üçüncü bölüme İsrail Devleti kurulmadan önceki Türk – Yahudi ilişkileri açıklanarak başlanmış, ve İsrail Devleti'nin kurulması ardından Türkiye'nin İsrail'i tanıması sırasındaki ikilemi ve zamanın uluslararası ortamı üzerinde durulmuştur. Başta Arap – İsrail savaşları olmak üzere bölgedeki gelişmelerin iki ülke arasındaki ilişkilere etkilerinin üzerinde durularak 1990 sonrası yaşanan yakınlaşmalar sebep – sonuç ilişkisi içerisinde değerlendirilmiştir.

Çalışmada, Türk Dış politikası vizyonundan Ortadoğu olaylarına bir bakış açısı sağlanmaya çalışılmış ve İsrail ile ilişkilerin Türkiye Cumhuriyeti'nin milli menfaatlerine olan etkileri araştırılıp ikili ilişkiler ele alınmaya çalışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

ORTADOĞU KAVRAMI

Ortadoğu'nun iki önemli devleti arasındaki ilişkileri incelemek için öncelikle Ortadoğu kavramı üzerinde durmak gerekmektedir. Vazgeçilmez Ortadoğu coğrafyasını paylaşan Türkiye ve İsrail'in birbiriyle olan ilişkilerine ve dış politikalarına, bu coğrafyanın etkisi büyüktür. Hatta çoğu zaman belirleyici rol oynamaktadır. Bu bölümde Ortadoğu kavramı açıklanmaya çalışılacak, Türkiye'nin bölgedeki konumuna değinildikten sonra İsrail ile ilgili genel bilgiler verilecektir.

I. ORTADOĞU'NUN TANIMI :

"Ortadoğu" kavramının ilk kez, Amerikan deniz subayı olan Alfred Th.Mahan'ın, Eylül 1902 tarihinde "National Review" adlı bir dergide yayınlanan makalesinde kullanıldığı görülmüştür. Makale, Süveyş Kanalı'ndan Singapur'a giden bir deniz güzergahının stratejik taslağını içeriyor ve Mahan'ın açıklamaları Aden, Hindistan ve Körfez bölgesinde yoğunlaşıyordu. Bu makalenin yayınlanmasından itibaren merkezi Hindistan olan bir Ortadoğu kavramı yerleşerek Hindistan'a ulaşan bütün stratejik yollar bu kavrama dayandırılmıştır.¹

Ortadoğu kavramının, bir coğrafi kavram olarak, 2 nci Dünya Savaşı öncesinde, Avrupalı coğrafyacılar tarafından ortaya atıldığı da iddia edilmektedir. Buna göre, kavram, özellikle İngilizlerin dünya üzerindeki kontrol ve egemenlikleriyle ilgili olarak, Avrupa'dan Asya doğusuna kadar olan bölgeyi, bölgesel olarak tanımlama ihtiyacından doğmuştur. Bu bölünmede, Avrupa merkez olmak üzere, doğuya doğru coğrafi uzaklıklar esas alınmıştır. Avrupalı coğrafyacılar, Fırat-Dicle nehirleri vadilerinin belirlediği hattın batısında kalan toprakları "Yakındoğu" (Near East), bu hat ile Seylan-Burma hattı arasında

¹ Bassam TIBI, *Orient und Okcident*, NeuePolistische Litetatur, Germany, 1984,p.29

kalan toprakları "Ortadoğu" (Middle East), bu hattın daha doğusundaki coğrafi alanları da "Uzakdoğu" (Far East) olarak kabul ediyorlardı.²

Bu ayrıma göre; Osmanlı İmparatorluğu'nun egemenliğinde bulunan Balkanlar, Anadolu, Arabistan ve Mısır gibi bitişik alanlar *Yakındoğu* içerisinde yer alıyor, İran, Afganistan ve Hindistan toprakları *Ortadoğu* bölgesinde bulunuyor, Çin-Hindi, Çin ve Japonya gibi Doğu Asya ülkeleri ise *Uzakdoğu* olarak kabul ediliyordu.³

Ortadoğu deyiminin yaygın olarak kullanılışı ve kapsam değişikliği İkinci Dünya Savaşı sıralarında olmuştur. İngiltere, kendi açısından son derece önemli olan Süveyş Kanalı ve çevresinin güvenliği için Nil Ordusunu Mısır'a konuşlandırmış ve Kahire'de Ortadoğu Komutanlığını (Middle East Comand) kurmuştur. Bu komutanlık savaş süresince önemli lojistik görevler icra etmiş böylece "Middle East" kelimesi askeri literatürde yaygın olarak kullanılmaya başlamıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında da askeri nitelikli olarak kullanılan "Ortadoğu" deyimini, bu tarihten sonra uluslararası düzenin belirli platformlara oturtulmasıyla birlikte dünya genelinde yaygınlaşmaya ve önceki kapsamının dışında "Yakındoğu" deyiminin yerine kullanılmaya başlanmıştır.⁴

Bugünün perspektifinden baktığımızda, Ortadoğu, çeşitli uygarlıkların doğduğu, farklı kültürlerin kaynaştığı, Doğu ve Batı, Kuzey ve Güney, gelişmiş veya az gelişmiş ulusların az veya çok buluştuğu, fakat çatışmaların ve uyuşmazlıkların hiç eksik olmadığı bir bölge olarak karşımıza çıkmaktadır.

II. BÖLGENİN SINIRLARI:

Emperyalist güçlerin tarihsel süreç içinde hakimiyet kurmak için dini, etnik ve mezhep gibi farklılıkları tahrik ederek üzerinde etkili olmak için çalıştıkları, ama sınırları kesin olarak belirlenmeyen, her emperyalist gücün kendi çıkarlarına göre sınırlandırılan, emperyalist çıkarlar için birbirlerine kırdırılan, etnik açıdan genellikle Türkler başta olmak üzere, Araplar, Persler, Yahudiler, Ermeniler ve Kürtlerin yaşadığı Asya ve Afrika'daki toprakların bir kısmını

² Muzaffer ERENDİL, *Çağdaş Ortadoğu Olayları*, Ankara: Gnkur.Basımevi, 1992, s.5.

³ M.ERENDİL, a.g.e., s.6.

⁴ Oral Sander, *Anka'nın Yükselişi ve Düşüşü*, 2.baskı, Ankara: İmge Kitabevi, 1993, s.5-7.

kapsayan geniş bir alan olup, siyasi sınırlarıyla kuzeyde Türkiye, Doğuda Afganistan ve Pakistan, güneyde Arabistan Yarımadası ve Sudan ile Batıda Mısır, Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin bulunduğu bölge mantıklı bir tespit olabilir. Bununla beraber kesin bir sınır çizmek olası değildir.

Tarihi, coğrafi, ekonomik, politik, stratejik faktörler göz önüne alınırsa her iki tanımın doğruluğu kabul edilebilir. Tanımın dışında kalan ülkeler de dolaylı olarak bölge ile ilişkilidir. Batı dünyasının Ortadoğu diye literatürde işlediği ülkeler İslam dünyasıdır.

Yukarıda da belirtildiği gibi "Ortadoğu tabiri, ilk defa 1902 yılında Alfred Mahan tarafından kullanılmıştır. Bu tabirin kullanılmasında, bölgenin Avrupa, Asya, Afrika kıtaları arasındaki konumu ve büyük su yolları ile çevredeki Karadeniz, Akdeniz, Kızıldeniz'in kavşak noktasında bulunması, Aden Körfezinin önemi göz önüne alınmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun hakim olduğu bu bölgeye Batılı yazar ve devlet adamlarının "Ortadoğu" demeleri emperyalist düşüncelerinin sembolü olmuştur.⁵

Kesin olarak sınırları çizilememekle beraber genel anlamda Ortadoğu; Mısır, Yemen, Uman, Birleşik Arap Emirlikleri, Bahreyn, Katar, Kuveyt, Suudi Arabistan, Irak, Suriye, Lübnan, İsrail, Filistin, Türkiye, İran ve Afganistan'ı kapsamakta olup toplam 8,012,779 kilometre karelik bir alanı işgal etmektedir. Alan itibarıyla en büyük ülke 2,240,000 kilometre kare ile Suudi Arabistan, ardından 1,648,000 kilometre kare ile İran ve sonra 997,738 kilometre kare ile Mısır gelmektedir. En küçükleri ise 10,432 kilometre kare ile Lübnan, 11,437 kilometre kare ile Katar, ile Kuveyt'tir.⁶

Ortadoğu'yu, günümüzün uluslararası sistemine bağlayan, iki temel köprünün bulunduğu ifade edilebilir. Bunların birisi petrol, diğeri ise İsrail'dir. Bölgenin kendisine özgü dinamiklerini yönlendiren olaylar bu iki temel unsurdur.

İsrail, bölgede bir devlet olmasına rağmen katalizör olarak ele alınmasının nedeni klasik bir devlet olmasının ötesinde hem bölgesel olarak hem de dünyanın çeşitli yörelerinde güçlü lobi faaliyetleri ile etki edebilme kapasitesi açısından önemli bir etken oluşudur.

⁵ H.Kemal Türköz, *Türkmen Ülkesi*, Ankara, 1985, s.30.

⁶ Davut Dursun, *Ortadoğu Neresi*, 1.Baskı, İstanbul: İnsan Yayınları, 1995, s.17.

III. ORTADOĞU'NUN ÖNEMİ VE TÜRKİYE:

Tarihi gerçekler göstermektedir ki, dünya coğrafyasının hiçbir bölümünde Ortadoğu'da olduğu kadar yoğun siyasi mücadele cereyan etmemiştir. Birçok büyük imparatorluklar Ortadoğu'ya hakim olma mücadelesi vermiş, hakim olduğu süre boyunca hayatta kalabilmiş, kaybedince de yıkılıp gitmişlerdir. Bu noktada akla şu soru gelmektedir: "Ortadoğu'da asırlardır paylaşılamayan nedir?" Bunun cevabı hala tam olarak verilememekle beraber aşağıda belirtildiği şekli ile yorumlanabilir.⁷

- * Ortadoğu, üç kıt'anın düğüm noktasıdır.
- * Avrupa'dan, Afrika ve Asya'ya uzanan demiryolu Ortadoğu'dan geçmektedir.
- * Ortadoğu, bütün güç merkezlerini ilgilendiren su yolu ve geçitlerini kontrol etmektedir.
- * Ortadoğu, tarihin en zengin kültür hazinelerine sahip olması açısından ve turizm açısından önemlidir.
- * Ortadoğu, üç kıt'anın ulaşım ağı merkezidir.
- * Ortadoğu, çok önemli bir enerji kaynağı olan petrolün %70ini coğrafyasında muhafaza etmektedir.
- * Ortadoğu, Musevilik, Hıristiyanlık ve Müslümanlık gibi üç büyük dinin ana vatanıdır. Dolayısıyla sosyal ve psiko-sosyal çalkantı ve çelişkiler diyarıdır.

Barış içinde yaşama olgusunun beraberinde getirdiği yumuşama ve güven ortamı etkisiyle, mevcut silahlar için sınırlamaya ve savunma harcamalarında azalmaya gidilmesi şeklinde tüm dünyada kendisini gösteren gelişmeler, yukarıda belirtilen öneminden dolayı, Ortadoğu'ya farklı bir şekilde yansımış ve bölgede istikrarsızlıklar ve belirsizlikler tırmanmıştır. Durum sadece petrol açısından değerlendirildiğinde dahi bu sonuç, Batılı ülkeler ve özellikle

⁷ Orhan Öztürk, "*Tarihte Arap-İsrail savaşları ve Alınan Dersler*", Stratejik Etüdler Bülteni, Cilt 34, Sayı 34 (Eylül,200),s,133-134

ABD ve Japonya'ya etkileyebilecektir. Ortadoğu petrolü, Avrupa ile Asya'nın enerji ihtiyaçlarının büyük bir bölümünü karşılamaktadır. Batı Avrupa'da tüketilen petrolün % 75'i , Japonya'da tüketilenin de % 90'ı Ortadoğu'dan gelmektedir. Bu stratejik hammaddedeki zenginlik , Ortadoğu'yu büyük devletler arasında bir rekabet alanı haline getirmiştir.⁸ Bölgeden petrol ithal eden ve ülkesinden petrol boru hattı geçmesi nedeniyle petrolden gelir sağlayan Türkiye'nin, bu bakımdan, Batılı ülkeler ile aynı kaderi paylaştığı söylenebilir. Ancak, diğer Batılı ülkelerden farklı olarak Türkiye, Ortadoğu coğrafyasında yer almaktadır.

Petrol gelirleri nedeniyle sürekli silahlanarak, belirsizlik ve istikrarsızlığı besleyen bölge ülkeleri, Türkiye'ye komşu veya Türkiye'nin yakın çevresinde yer almaktadır. Türkiye mevcut coğrafyasını değiştiremeyeceğine göre, çevresindeki gelişmeleri dengelemek durumundadır. Ülkelerin çoğu küreselleşme olgusunun etkisi altında, savunma harcamalarını azaltıp, ekonomik kalkınmalarına daha çok kaynak ayırılırken, Türkiye'nin savunma ve güvenlik ihtiyacının her geçen gün arttığını belirtmek gerekir.

Türkiye açısından bölgeye daha yakın bakıldığında görülecektir ki, Suriye, geçmiş yıllara oranla, ciddi bir şekilde silahlanmaktadır. İran çok yakın bir geçmişte büyük ve yıpratıcı bir savaştan çıkmış olmasına ve ekonomik sıkıntılara rağmen, ciddi bir silahlanma gayreti içindedir. Irak ise, İran ve Körfez Savaşları sırasında, kimyasal ve biyolojik silahlar konusunda çok tecrübe ve teknoloji kazandığı, balistik füzeler konusundaki teknik bilgi birikiminin fazla olduğu bilinmekteydi ve son yıllara kadar bölge ülkeleri için bir tehdit oluşturmaktaydı. Suudi Arabistan ve Körfez İş Birliği Konseyi üyesi ülkelerin de ABD'den yoğun silah alımı içinde oldukları bilinmektedir. Bu gelişmeler doğrultusunda bölgesel silahlanmayla beraber Ortadoğu bir barut fıçısı haline gelmekte, çatışma riski artmakta ve muhtemel bir çatışmanın boyutunun büyüyeceği değerlendirilmektedir.

Bölgede çatışma riskini artıran başka faktörlerde mevcuttur. Su sorunu bunların başında gelmektedir. Devlet destekli terörizm bir diğer faktördür. Bu noktada, Türkiye'nin, ABD'nin de terörist ilan ettiği İran, Irak ve Suriye ile

⁸ Oral Sander, *Siyasi Tarih (1918-1994)*, 7.baskı, İstanbul: İmge Kitabevi, 1998, s.68.

komşu olduğu unutulmamalıdır. Bölge devletleri, birkaçı hariç, gerçek anlamda, milli kimliklerini kendileri kazanmamışlardır. Milli sınırlarının dahi genelde kendileri çizmemiş, dış etkenlerin baskısıyla şekillenmiştir. Dolayısıyla, bölgedeki mevcut durumun ve düzenin, bölge devletleri ve insanları tarafından tam olarak özümsemişini, benimsendiğini söylemek çok zordur. Bugün karşılaşılan istikrarsızlıklar ve belirsizliklerin gerisinde, temelde bu hususun yattığı söylenebilir.

Ortadoğu Türkiye için önemlidir. Çünkü bugün Türkiye'nin kara sınırı bulunan sekiz komşusundan bölgede yer alan üçü ile açık yada örtülü ikili sorunları mevcuttur. Suriye ile su, teröre destek ve Hatay sorunları, Kuzey Irak'taki belirsizlik ve teröre destek sorunları, İran ile siyasi İslam ihracı ve teröre destek ile örtülü bir bölgesel rekabet ilk akla gelen anlaşmazlıklardır. Türkiye için Ortadoğu önemlidir, çünkü; Türkiye'nin iç istikrarına ve dış güvenliğine doğrudan ve dolaylı tehditler de birinci derecede bu bölgeden gelmektedir⁹.

Mevcut coğrafi konumu itibariyle hem bir Balkan ve Akdeniz ülkesi, hem de bir Ortadoğu ülkesi durumunda olan Türkiye bu eşsiz konumu ile Avrupa, Asya ve Afrika Kıtalarının düğüm noktası olup Ortadoğu ve Akdeniz'in asli istikametleri üzerinde bir köprü niteliğindedir.

Türkiye, Ortadoğu da belirsizliklerin ve istikrarsızlıkların yaşandığı bir merkezin batı ucunda en güçlü nokta olarak yer almakta, bölgesinde istikrar sağlamakta ve Ortadoğu'daki gelişmelerden dolaylı veya doğrudan etkilenmektedir.

Demokratik, laik ve sosyal bir hukuk devleti olan Türkiye bölgede, diğer bölge ülkelerine örnek gösterilen bir yapıya kavuşmuştur. Artık Türkiye, bölgede güçler dengesine etkisi olabilecek, mevcudiyeti, gücü ve izlediği politikalar itibariyle göz ardı edilemeyecek kadar önemli bir konuma gelmiştir.

⁹ Şule KUT, *Ortadoğu Barış Süreci ve Türkiye*, İstanbul: Hava Harp Okulu Yayını 1995, s.112.

IV. İSRAİL'İN BÖLGEDEKİ KONUMU :

A. Coğrafi Durum :

Kuzeyinde Lübnan, kuzeydoğusunda Suriye, doğusunda Ürdün, güneybatısında Mısır ve batısında Akdeniz bulunan İsrail, sınırları ve ateşkes hatları ile bölgede 27.000 kilometrekarelik bir alanı kapsamaktadır.¹⁰ İşgal altındaki toprakların dağılımı;Golan tepeleri 1176km² , Batı Şeria 5706 km², Gazze bölgesi 352 km² olmak üzere toplam kontrol alanı 28.817 km² dir.

Batı kesimi tamamen Akdeniz'e açık olan bu ülkenin, güneyde Akabe körfezi yoluyla Kızıl Deniz'e açılımı da söz konusudur. Bu anlamda, İsrail Ortadoğu'nun Doğu Akdeniz'e açılan kapılarından birisini teşkil etmekte olup jeostratejik açıdan bölgede önemli bir konuma sahiptir.

İsrail, arazi şekilleri bakımından genel olarak dört coğrafik bölgede değerlendirilmektedir. Bu bölgeler, sahil şeridi ve kıyı ovaları, merkezi dağlık bölge, Ürdün Vadisi (Rift Valley) ve Negev'dir.¹¹ İsrail halihazırda modern ve caydırıcılığı fazla olan silahlı kuvvetlere sahiptir. Ülkenin bu gücü, sahip olduğu gelişmiş savunma teknolojileri yanında ABD ile olan askeri eğitim, yardım ve teknolojik işbirliği ilişkilerinden kaynaklanmaktadır.

ABD ve Batı desteğiyle gelişmeye devam eden İsrail, çevresel olarak tecrit içerisinde olup bölgesel anlamda yalnız bir devlet konumundadır. Bu noktadan hareketle, bölgedeki yerini sağlamlaştırması, bölge ülkelerine açılması ve barış sürecini başarıya ulaştırması için İsrail'in Ortadoğu'da kuvvetli ve istikrarlı müttefiklere ihtiyacı olduğunu ifade etmek mümkündür.

B. Siyasi Yapı ve Ekonomik Durum:

İsrail'de, kuvvetler ayrılığına dayanan parlamenter demokratik yapı bulunmaktadır.¹² İsrail Devleti'nin tek metin halinde yazılı bir anayasası bulunmamaktadır. Osmanlı Devleti döneminden kalan, devletin kuruluşundan itibaren çıkarılan ve dine dayalı "temel kanunlarla" yönetilmektedir.

¹⁰ İsrail Enformasyon Merkezi, *İsrail'in Gerçekleri*, Kudüs: İsrail Enformasyon Merkezi Yayınları, 1997, s.78.

¹¹ Harp Akademileri Komutanlığı, *Türkiye-İsrail ilişkilerinin Dünü Bugünü Yarını*, İstanbul: Harp Akademileri Basımevi, 1997, s.34.

¹² İsrail Enformasyon Merkezi, a.g.e., s.59

1. Cumhurbaşkanını :

Devletin bütünlüğünü temsil eden Cumhurbaşkanı parlamento tarafından beş yıllık bir süre için seçilir. Ard arda en fazla iki dönem görev yapabilmektedir. Halen görevde bulunan sekizinci Cumhurbaşkanı Moshe Katsav 2000 yılında seçilmiştir.

2. Yasama Organını :

Tek meclisten oluşan İsrail Parlamentosu (Knesset) 120 Üyelidir. Knesset seçimleri, başbakanlık seçimleri ile birlikte dört yılda bir gizli ve nispi temsil usulü ile yapılır. 18 yaşını dolduran her İsrail vatandaşı oy kullanma ve 21 yaşını dolduran her İsrail vatandaşı ise seçilme hakkına sahiptir.¹³

27 Ocak 2003 (bir sonraki seçim yılı : 2007) tarihli seçim sonuçlarına bakıldığında: Partilerin aldığı oy oranları, Birlik Partisi (Likud Party) %29.4, İşçi Partisi (Labor) %14.5, Şinui Partisi (Shinui) %12.3, Şas Partisi (Shas) %8.2, Ulusal Birlik Partisi (National Union) %5.5, Meretz %5.2, Birleşik Siyonist Parti (United Torah Judaism) %4.3, Ulusal Dini Parti (National Religious Party) %4.2, Barış Birlik ve Eşitlik için Demokrasi Cephesi (Democratic Front for Peace and Equality) %3.0, Bir Millet Partisi (One Nation) %2.8, Ulusal Demokrasi Birliği (National Democratic Alliance) %2.3, YBA %2.2, Birleşik Arap Listesi (United Arab List) %2.1, Yeşil Yaprak Partisi (Green Leaf Party) %1.2, Herut %1.2, diğerleri ise %1.6 dir. Partilerin sandalye sayılarına bakıldığında ise sonuçlar: Birlik Partisi 38, İşçi Partisi 19, Şinui Partisi 15, Şas 11, Ulusal Birlik Partisi 7, Meretz 6, Ulusal Dini Parti 6, Birleşik Siyonist Parti 5, Barış Birlik ve Eşitlik için Demokrasi Cephesi 3, Bir Millet Partisi 3, Ulusal Demokrasi Birliği 3, YBA 2, Birleşik Arap Listesi 2 dir.¹⁴

¹³ Encarta World Atlas 99.

¹⁴ CIA "The World Factbook 2002" <http://www.odci.gov/cia/publications/factbook/is.html> (5 Haziran 2003)

3. Yürütme Organı :

Yürütme organı olan hükümetin görev süresi dört yıldır ve Knesset'e karşı sorumludur. Başbakan (ilk defa 29 Mayıs 1996'da yapılan erken genel seçimlerde uygulamaya konulan yasa uyarınca) halk tarafından seçilmektedir. Bakanların en az yarısının Knesset üyesi olması gerekir.

4. Yerel Yönetimler :

Yerel yönetimler nüfus büyüklüklerine göre belediyeler, yerel meclisler ve bölgesel meclisler olarak örgütlenmiştir. Eğitim, kültür, sağlık, sosyal yardım, yol bakımı, parklar, su sağlık teşkilatı ile itfaiye hizmetleri verirler. Yerel seçimler beş yılda bir yapılır. Son yerel seçimler 1998 yılının Kasım ayında yapılmıştır.

5. Yargı organı :

Yargı bağımsızdır. Yargıçlar dokuz kişilik özel bir komitenin tavsiyesi üzerine Cumhurbaşkanı tarafından seçilirler, yargıçların emeklilik yaşı 70'dir. Yargı sistemi, yüksek mahkeme, sulh ve ceza davalarına bakan bölge mahkemeleri, özel mahkemeler ve dini mahkemeler biçiminde örgütlenmiştir.

C. Demografik Yapı :

Nüfusunun büyük bir çoğunluğunu dışardan göçenlerin oluşturduğu için etnik açıdan oldukça dağınık bir yapı görülmektedir. İsrail Devletinin kurulduğunda 786.000 olan nüfus göçlerin devam etmesiyle 1995 yılında 5.615.000 olmuş ve kuruluşundan bu yıla kadar ortalama 2.5 milyon göçmen ülkeye giriş yapmıştır.¹⁵

Okuma yazma oranının %95'in üzerinde olduğu Ülkenin resmi dili İbranice ve Arapça olmasının yanında İngilizce de etkin biçimde kullanılmaktadır.

Nüfus toplamı	: 6.200.000
Museviler	: % 80.1
Müslümanlar	: %14.6
Hıristiyan	: % 5.3

¹⁵ Özlenen Sezer, H.Tülay Güzel, *İsrail Ülke Etüdü*, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları (y.no:1997-22), 1997, s.5.

Nüfus yoğunluğu : 273 kişi / km²
Resmi dil : İbranice ve Arapça'dır.

Museviler :Ülkedeki en büyük nüfus grubunu Yahudiler oluşturmaktadır. Yahudilerin kökenlerine bakıldığında: Avrupa/Amerika doğumlu Yahudiler %32.1, İsrail doğumlular %20.8 Afrika doğumlu Yahudiler %14.6 Asya doğumlu Yahudiler % 12.6' sını oluşturmaktadır.¹⁶

Müslümanlar : Müslüman nüfusun büyük kısmı Sünni Araplardan oluşur ve toplam nüfusun %14.6'sını oluşturur.

Dürziler : İsrail'in kuzeyindeki 22 köyde yaşayan Dürziler Müslüman kategorisine girmelerine rağmen, kültürel, sosyal ve dini farklılıkları nedeniyle ayrı bir grupta değerlendirilmektedirler.¹⁷

Hıristiyanlar : İsrail içinde yaşayan Hıristiyanların büyük çoğunluğu Arap'tır ve toplam nüfusun %2.1'ini oluşturur. Bunlardan %42'si Katolik, %32'si Ortodoks ve %16'sı ise diğer mezheplere bağlıdır.

D. Ekonomik Durum :

İsrail, bazı sektörlerde devlet kontrolü bulunan karma bir ekonomik sisteme sahiptir.¹⁸ Bugün İsrail'de kişi başına düşen milli gelir 16.000 dolardır. Sanayi yatırımlarının yaklaşık % 55'i özel sektöre ait olup kaynaklarının çoğunu dış ticarete yöneltmiştir.

İsrail endüstrisi; elektronik, havacılık, gıda üretimi, bilgisayar, güneş enerjisi, elmas işleme, ve tarım endüstrisini içeren yüksek teknolojiye dayanmaktadır. Kıymetli ve küçük taş işleminde dünya üretiminin % 80'nini oluşturmaktadır.

¹⁶ CIA "The World Factbook 2002" <http://www.odci.gov/cia/publications/factbook/is.html> (5 Haziran 2003)

¹⁷ Harp Akademileri Komutanlığı, *Türkiye-İsrail ilişkilerinin Dünü Bugünü Yarını*, s.36.

¹⁸ Özlenen Sezer, H.Tülay Güzel, a.g.e.,s.16.

11 Eylül 2001 yılında ABD'ye yapılan terörist saldırı, global ekonomiye ilişkin yapılan öngörülerini daha da karamsar hale getirmiş ve İsrail ekonomisini de etkilemiştir. İsrail'de yaşanan politik istikrarsızlık ve ABD'deki gelişmelerin olumsuz etkileri nedeniyle reel GSYİH büyüme oranı 2001 yılı için yalnızca %0,2 olarak beklenmektedir. ABD'nin teknoloji harcamalarında ağırlıklı paya sahip olan İsrail'e yaptığı yatırımlar ve İsrail'den yaptığı ithalatta da azalma beklenmektedir.¹⁹

2002 yılında altyapı yatırımları ve ulaşım alt yapısı yatırımları devam etmekle birlikte özellikle inşaat sektöründe konut yatırımlarında azalma öngörülmektedir. Bölgede yaşanan istikrarsızlık turizm açısından da olumsuz beklentilere neden olmuştur.

İsrail, komşusu ülkelerle karşılaştırıldığında farklı ve gelişmiş bir ekonomiye sahiptir. İsrail, tekstil gibi geleneksel endüstrilerin yanı sıra teknoloji sektöründe de son yıllarda önemli başarılar göstermiştir.

Söz konusu başarının kaynağı yüksek eğitim düzeyi ve savunma konularındaki araştırma-geliştirme faaliyetlerine yapılan büyük yatırımlardan kaynaklanan karşılaştırmalı üstünlüğe sahiptir. Hizmetler sektörü özellikle finans sektörü ve turizm sektörü İsrail ekonomisinde önemli yer tutmaktadır.

İsrail'in bugünkü ekonomik yapısını belirleyen en önemli unsurlar, iç pazarın küçüklüğü nedeniyle ihracata yönelme zorunluluğu, suyun az olması nedeniyle tarım teknolojisini geliştirme gerekliliği ve kalifiye Musevi işgücünün İsrail'e göçü olmuştur. Bu nedenle, teknolojinin birçok alanında önemli gelişmeler kaydedilmiştir.

İsrail ekonomisi çeşitlilik gösteren sanayileşmiş bir yapıya sahiptir. Kişi başına GSYİH 2000 yılı için 17 591 dolar olmuştur.

Üye olduğu ekonomik örgütler: Dünya Ticaret Örgütü(WTO), Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı(OECD) (gözlemci), FAO, Uluslararası Sivil Havacılık Örgütü(ICAO), Uluslararası Para Fonu(IMF), Uluslararası Çalışma

¹⁹ <http://www.foreigntrade.gov.tr/anl/raporlar/ortadogu/israil/israil.htm> (18 Mayıs 2002)

Örgütü (ILO), Uluslararası Haberleşme Birliği (ITU), Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı(UNCTAD), HABITAT, AB (ortaklık an.).²⁰

E. Türkiye ve İsrail Ekonomik İlişkileri ²¹

Serbest Ticaret Anlaşmasının yürürlüğe girdiği 1997 yılından bu yana Türkiye-İsrail ticaret hacminde önemli artışlar kaydedilmiştir. Söz konusu ticari ilişkilerin gelecek dönemde daha da büyüyeceği tahmin edilmektedir.

İki ülke arasındaki dış ticaret dengesi Türkiye lehine olup, İsraili yetkililer üreticilerin baskısı ile dış ticaret dengesinin İsrail aleyhine gelişmesinden rahatsızlık duymaktadır. Ürün grupları itibariyle; Türkiye'nin 1999 yılı ihracatında en önemli ihraç kalemini maden ve metaller ile tekstil ve hazır giyim ürünleri oluşturmaktadır. 1999 yılında bir önceki yıla göre % 63 artarak 5.731 milyon dolara ulaşan kağıt ve kağıt ürünleri ihracatı, İsrail'de üreticilerin yetkili makamlar nezdinde girişimlerde bulunmasına neden olmuştur.

İsrail'den yapılan ithalatta ise, en önemli ithal kalemi kimyasal ürünler ve makineler oluşturmaktadır. Türkiye'nin İsrail'e yönelik ihracatında son yıllarda artış kaydeden ürünler, kağıttan ambalaj ürünleri, ayakkabı ve ulaşım araçlarıdır.

Türkiye'nin 2000 yılında İsrail'e ihracatı bir önceki yıla göre %5,4 oranında artış kaydederek 617 milyon \$, ithalatı ise bir önceki yıla göre %68,4 oranında artış kaydederek 502,5 milyon \$ olarak gerçekleşmiştir. Türkiye'nin 1997, 1998 ve 1999 yıllarında İsrail'e yönelik ihracatında kaydedilen önemli artışlar, sanayi ürünlerinde gümrük vergisi muafiyeti ve indirimleri, bazı tarım ürünlerinde ise pazara giriş kolaylıklarını kapsayan Serbest Ticaret Anlaşmasının yürürlüğe girmesinden kaynaklanmıştır.

²⁰ Encarta World Atlas 99.

²¹ <http://www.bolcontact.com/ulkeler/israil/israilindex.htm> (20 Kasım 2002)

Serbest Ticaret Anlaşmasının III no'lu ekinde yer alan ürünlerde (İsrail'in hassas ürünlerinin indirim takvimi) 1.1.1999 tarihi itibarıyla yürürlüğe giren gümrük vergisi muafiyeti nedeniyle, İsrail'e yönelik ihracatımız 1999 yılında da aynı gelişimi göstermiştir.

Tablo1 : Türkiye-İsrail Ticari İlişkileri (1.000 dolar)

YILLAR	İHRACAT	İTHALAT	DENGE	HACİM
1989	30 799	60 567	-29 768	91 366
1990	46 505	62 516	-16 011	109 021
1991	78 669	78 047	622	156 716
1992	90 089	97 075	-6 986	187 164
1993	80 238	121 794	-41 556	202 032
1994	178 079	125 890	52 189	303 969
1995	239 769	166 635	73 134	406 404
1996	254 569	192 038	61 928	446 004
1997	391 457	229 282	162 175	620 739
1998	478 637	282 754	195 883	761 391
1999	585 239	298 258	286 981	883 497
2000	616 955	502 491	114 466	1 119 446

Kaynak:DTM (<http://www.bolcontact.com/ulkeler/israil/israilindex.htm> (20 Kasım 2002))

1. İhracat :

Türkiye'nin 1999 yılında İsrail'e en çok sattığı ürünler; demir-çelik ürünleri, temizlik malzemeleri, tekstil iplikleri, sentetik ve suni filamentler, örme mensucat, karolar, ahşap demiryolu ve travers malzemeleri, taze ve kuru meyveler, dayanıklı tüketim malları şeklinde gerçekleşmiştir.

2. İthalat :

Türkiye'nin ithalatında; propilen ve diğer olefinlerin polimerleri, kimyasal elementler, hidrokarbonlar, gübreler, inorganik kimyasallar, pamuk ilk sıralarda yer almaktadır.

3.Yürürlükte Bulunan Türkiye – İsrail Ekonomik Antlaşmaları :

Tablo2 : Türkiye-İsrail Ekonomik Antlaşmaları

ANLAŞMA	YÜRÜRLÜĞE GİRİŞ
Serbest Ticaret Anlaşması	01.05.1997
Ticari, Ekonomik, Sınai, Teknik ve Bilimsel İşb. Anl.	16.06.1996
Çifte Vergilendirmenin Önlenmesi Anlaşması	01.01.1999
Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşması	27.08.1998
Türkiye-İsrail KEK I. Dönem Protokolü	08.02.2000 (İmza Tarihi)

Kaynak: <http://www.izto.org.tr/rapor/noisrail/tum.htm> (10 Haziran 2003)

a. Serbest Ticaret Alanı Anlaşması

“Türkiye-İsrail Serbest Ticaret Alanı Anlaşması” (STA) 14 Mart 1996 tarihinde imzalanmış ve 1 Mayıs 1997 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Söz konusu Anlaşma, sanayi ürünlerini ve başlangıç olarak kararlaştırılan bir kısım tarım ve işlenmiş tarım ürünlerini kapsamakta ve ayrıca hizmet ticaretinin serbestleştirilmesine ilişkin görüşmelere de başlanmasını öngörmektedir.

Devlet Bakanı Işın Çelebi, Serbest Ticaret Anlaşmasının yürürlüğe girmesiyle 1997 İhracatının %54 oranında artarak 391 milyon doları bulunduğunu belirtmiştir.²²

Öte yandan, Serbest Ticaret Alanı Anlaşması uyarınca kurulan Ortak Komite'nin 3. toplantısı, 14-15 Kasım 1999 tarihlerinde Tel Aviv'de yapılmıştır. Ortak Komite'nin 4. Dönem toplantısı ise 29-30 Haziran 2000 tarihlerinde Ankara'da gerçekleştirilmiştir.

Bugüne kadar yapılan STA Ortak Komite toplantılarında, STA'da kısıtlı sayıda tarım ürünleri için uygulanmakta olan tavizli rejimin geliştirilmesine yönelik olarak çalışmalar yapılmış ancak, tarafların tavizli rejime dahil edilecek ürünleri tespit etmek üzere hazırladıkları listelerde uyum sağlanamamış ve tarafların çok hassas olarak değerlendirdikleri tarım ürünlerine ilişkin tavizlerin geliştirilmesine yönelik önemli bir adım atılamamıştır. Bu çerçevede, tarım tavizlerinin aşamalı bir şekilde geliştirilmesine yönelik çalışmalar devam etmektedir.

b. Ticari, Ekonomik, Sınai, Teknik ve Bilimsel İşbirliği Anlaşması

Türkiye-İsrail Ticaret, Ekonomik, Sınai, Teknik ve Bilimsel İşbirliği Anlaşması 14 Mart 1996 tarihinde İsrail'de imzalanmış ve 16 Haziran 1996 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

²² *Ayın Tarihi Bülteni*, Mart 1998, s.196.

Söz konusu anlaşma uyarınca ihdas edilen, iki ülke arasındaki ticaret, sanayi, ulaştırma, çevre, tarım, turizm, sağlık, müteahhitlik hizmetleri alanlarında işbirliği imkanlarının bir bütün olarak ele alınması ve yönlendirilmesini öngören I. Dönem Karma Ekonomik Komisyonun toplantısı 6-9 Şubat 2000 tarihlerinde Kudüs'te gerçekleştirilmiştir.

c. Çifte Vergilendirmenin Önlenmesi Anlaşması

“Türkiye ile İsrail Arasında Gelir Üzerinden Alınan Vergilerde Çifte Vergilendirmeyi Önleme ve Vergi Kaçakçılığına Engel Olma Anlaşması” (ÇVÖA) 14 Mart 1996 tarihinde Kudüs'te imzalanmıştır. Söz konusu Anlaşma 26.2.1998 tarihinde T.B.M.M.'nde kabul edilmiş ve 24 Mayıs 1998 tarihli Resmi Gazetede yayımlanmıştır. ÇVÖA, her iki ülkedeki onay prosedürlerinin tamamlanmasını müteakip 1 Ocak 1999 tarihinden itibaren yürürlüğe girmiştir.²³

d. Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşması

“Türkiye ile İsrail arasında Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşması” (YKTK) 14 Mart 1996 tarihinde Kudüs'te imzalanmıştır. Söz konusu Anlaşmanın onaylanması için Bakanlar Kurulu'na yetki veren Kanun 26.2.1998 tarihinde T.B.M.M.'nde kabul edilmiştir. Türkiye-İsrail YKTK Anlaşması'na ilişkin onay prosedürü tamamlanmış olup, söz konusu Anlaşma 27.08.1998 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

e. Gümrük İdarelerinin Karşılıklı Yardımlaşmasına İlişkin Anlaşma

Türkiye ile İsrail arasında “Gümrük İdarelerinin Karşılıklı Yardımlaşmasına İlişkin Anlaşma” 23 Aralık 1996 tarihinde Kudüs'te imzalanmış ve 23 Ağustos 1997 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

²³ <http://www.gelirler.gov.tr/gelir2.nsf/cifteverulkeler/israil> (15 Ocak 2003)

f. Denizcilik Anlaşması

Türkiye ile İsrail arasında bir Denizcilik Anlaşması imzalanması amacıyla, Denizcilik Müsteşarlığınca hazırlanan taslak metni, 8 Temmuz 1999 tarihinde İsrail makamlarına iletilmiştir. 2001 yılı Kasım ayı içerisinde ülkemize gelmesi planlanan İsrail denizcilik heyetinin ziyareti sırasında, söz konusu anlaşma ile ilgili görüşmeler yapılacaktır.

g. İşbirliği Protokolleri

İsrail Sanayi ve Ticaret Bakanı Natan Sharansky, 23-25 Mart 1998 tarihlerinde ülkemizi ziyaret etmiştir. Söz konusu ziyaret sırasında yapılan görüşmeler sonucunda hazırlanan ve iki ülke arasındaki ticari ve ekonomik ilişkilerin önümüzdeki dönemde geliştirilmesi amacıyla alınacak tedbirleri içeren "Ortak Bildiri" 25 Mart 1998 tarihinde Ankara'da dönemin Devlet Bakanı Işın Çelebi ile İsrail Sanayi ve Ticaret Bakanı Natan Sharansky tarafından imzalanmıştır.

Dönemin Başbakanı Tansu Çiller ve beraberindeki bir heyet, 6-7 Eylül 1998 tarihlerinde İsrail'e resmi bir ziyarette bulunmuştur. Söz konusu ziyaret sırasında iki ülke arasındaki ticari ve ekonomik ilişkilerin geliştirilmesine yönelik bir Protokol imzalanmıştır.

Türk-Eximbank ile "İsrail Dış Ticaret Risk Sigorta Kuruluşu" (IFTRIC) arasında, üçüncü ülkelere yönelik ticaretin finansmanı ile ilgili olarak bir İşbirliği Anlaşması imzalanmıştır.

h. Standartlar Alanında İşbirliği

TSE ile İsrail Standartlar Kuruluşu (SII) arasında 23 Eylül 1997 tarihinde Cenevre'de standardizasyon, kalite ve çevre yönetim sistemleri belgelendirmesi, eğitim ve enformasyon alanlarında ikili işbirliğinin geliştirilmesi amacıyla bir Anlaşma imzalanmıştır. Öte yandan, TSE ve SII arasında 13 Kasım 1997 tarihinde İzmir'de söz konusu Anlaşma kapsamında 1998 yılı içinde gerçekleştirecekleri faaliyetlere ilişkin bir Protokol imzalanmıştır.

I. Tanıtım Faaliyetleri ve Gerçekleştirilen Ziyaretler

- 1996 ve 1997 yılında iki ülke arasında karşılıklı ticaret heyetleri ziyaretleri düzenlenmiştir.

- 1997 yılında İsrail'de genel nitelikli bir Türk İhraç Ürünleri Sergisi düzenlenmiş ve ayrıca, gıda sektöründe faaliyet gösteren çok sayıdaki firmamız ISRAFOOD Fuarı'na katılmıştır.

- 8-11 Şubat 1998 tarihlerinde İsrail'de düzenlenen "Türk İhraç Ürünleri Fuarı"na çeşitli sektörlerden 47 firma katılmıştır.

- 25-28 Nisan 1998 tarihinde İsrail'de düzenlenen "Europe-Israel 98" fuarına ülkemizden 3 firma katılmıştır.

- 7-10 Haziran 1999 tarihlerinde Tel Aviv'de bir "Türk İhraç Ürünleri Sergisi" düzenlenmiştir.

-3-7 Mayıs 2000 tarihleri arasında Tel-Aviv'de ABC tarafından 'Türk İhraç Ürünleri Fuarı' düzenlenmiştir.

-2000 yılının Şubat ayında ise İsrail'de düzenlenen "Moda Fuarı"na iştirak edilmiştir.

-2001 yılı Haziran ayı içerisinde Tel-Aviv'de "Yapı, Makine, Moda ve Tekstil Fuarı"na milli düzeyde katılım sağlanmıştır.

-2002 yılı Mart ayı içerisinde İsrail'de düzenlenecek olan "Moda Fuarı"na milli düzeyde katılım sağlanması planlanmaktadır.

21-24 Ekim 2001 tarihleri arasında, ticari işbirliği imkanlarının değerlendirilmesi amacıyla çeşitli bakanlık temsilcilerinin yer aldığı bir heyet Tel Aviv ve Kudüs'e bir ziyaret gerçekleştirmiştir.

Bu dönem içerisinde yapılan ikili ekonomik anlaşmaların halihazırda gelişmekte olan askeri ve siyasi ilişkileri destekler nitelikte olduğu görülmektedir. Askeri ve siyasi yönden İsrail'e bir adım daha yaklaşan Türkiye'nin birçok ülke ile yapmış bulunduğu Serbest Ticaret Anlaşmasını İsrail ile de yapmasının etkileri olumlu olmuş, karşılıklı işadamlarının ilgilerinin bu konuya yoğunlaşması sağlanmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

İSRAİL DEVLETİ'NİN KURULUŞU

İsrail²⁴ ile Filistin arasında yaşanan çatışmaların, bölge için her geçen gün daha tehlikeli bir hâl aldığı, İsrail'in bölgedeki şiddetin durmasının temel şartı olarak mevcut Filistin Özerk Yönetimi'nde reform yapılmasını şart koştuğu ve Arafat'ın görevinden ayrılmasını istediği bilinmektedir. Son gelişmeler ve bölgede yaşanan çatışmalar ile İsrail ve Filistin arasındaki ilişkilerin tarihsel süreci ışığında bu çatışmaların Türkiye üzerinde meydana getirebileceği etkiler incelendiğinde, müteakip maddelerde sunulan tespit ve öngörüler ortaya konulabilmektedir.

Önceleri "Arzı Kenan", bazı Avrupa eserlerinde "Arzı Mukaddes", Musevî çevrelerinde İbrani'ce "Eretz İsrail" olarak adlandırılan Filistin bölgesi Finike, Yunan ve Roma dönemlerinde farklı isimlerle anılmıştır. Tarihin ilk çağlarında bu alanı işgal eden kavmin adına izafeten İbranilerce "Paleşteh" denildiği için bu adı çağrıştıran Filistin adıyla tanınır olmuştur. Adı geçen bölge Osmanlı'nın son dönemlerinde Kudüs'ü Şerif müstakil sancağına bağlı bir idarî yapı içinde bugünkü ile hemen hemen aynı coğrafya üzerinde 22.000 km²'lik bir alanı kapsamakta idi.

Kudüs merkezli Filistin, M.Ö 2000 yılında Arap, M.Ö. 1800 yılında Hitit, M.Ö. 1286 yılında Mısır hâkimiyetine girmiş ve bunu takiben Hz. Musa öncülüğündeki İsrailoğulları bu bölgeye yerleşmişlerdir. Hz. Davut ve Hz. Süleyman'ın yönetimlerine sahne olan bölge, sürgünler ve işgallerle geçen yıllardan sonra M.Ö 64 yılında Roma İmparatorluğu topraklarına katılmıştır. M.S. 395 yılında Roma İmparatorluğunun ikiye bölünmesi sonucu Doğu Roma sınırları içinde kalan Filistin 637 yılından sonra tümüyle

²⁴ İsrail, Yahudilerin vaadedilmiş topraklar (Vaad edilmiş topraklar; Musevîliğin kutsal kitabı olan Tevrat'ta bahsi geçen, İsrailoğullarına vaadedilen toprakları ifade etmektedir. Bu toprakların sınırının kuzeyde Toros dağlarından Adana'ya kadar olan bölgeye, güneyde ise Mısır, Yemen ve Sina çölüne kadar uzandığı iddia edilmektedir.) üzerinde yeni bir devlet kurmak için yıllar boyu besledikleri bir özlemin simgesi ve kuracak oldukları devletin adıdır." Ramazan ÖZEY, Dünya Denklemine Ortadoğu, Öz Eğitim Kitap Evi, İstanbul, 1997, s.121. Aynı zamanda İsraililere, İsrail oğulları denmesinin sebebi, Hz. Yakup'un lâkabının İsrail olması ve İsraililerin Hz. Yakup'un 12 oğlunun soyundan geliyor olmalarıdır." Ekrem SARIKÇIOĞLU, "Dinler Tarihi", Tuğra Ofset, Isparta, 2000, s.72.

İslâm egemenliğine girmiştir. Ardından, sırasıyla Emeviler, Abbasiler, Fatımîler ve Selçuklulardan sonra 1516 yılında Osmanlı toprağı olmuştur. 400 yıllık Osmanlı hâkimiyetinde, bölge Kudüs, Gazze ve Nablus sancaklarına ayrılmıştır.²⁵

Yahudilerin Filistin hayali tarihin hiçbir döneminde sönmemiştir, 1896 yılından sonra aslen gazeteci olan Theodor Herzl'in önderliğinde, dünyaya yayılmış Yahudilerin Filistin'de toplanıp bir devlet kurması için çalışmalarına başlanmıştır. Herzl, 21 - 31 Ağustos 1897 tarihlerinde Basel'de topladığı Birinci Siyonist Kongre'de kutsal topraklara dönüşün temel hedef ve yöntemlerini tespit etmiştir. Bu amaçla Avrupa'da örgütler kurulmuş ve fonlar oluşturulmuştur. Toplanan paralarla Filistin'de yaşayan Araplardan geniş araziler satın alınmış; ancak, asıl amaç için bunlar yeterli olmamıştır. Theodor Herzl, 19 Mayıs 1901 tarihinde İkinci Abdülhamit ile yaptığı bir görüşmede, "Avrupa borsasını ellerinde tutan Yahudilerin Osmanlı İmparatorluğu'nun bütün borçlarını ödemesi karşılığında Filistin'de bir yurt verilmesi" dileğini gizli kalmak şartıyla iletmış; ancak, Abdülhamit bu teklifi kabul etmemiştir. Çok geçmeden 1908'de ilân edilen Meşrutiyet ile birlikte azınlıklara verilen haklar, Yahudilerin de işine yaramış ve özellikle 1914 yılından sonra Yahudiler, bölgede yayılmak amacıyla Filistin'deki Araplardan toprak satın alma çabalarını yoğunlaştırarak Yahudi yerleşim (dışarıdan göç) faaliyetlerine de hız kazandırmışlardır. Bu gelişme aynı zamanda günümüze kadar uzanan Arap - İsrail sorununun da başlangıcını oluşturmuştur. Zira Avrupa'dan yapılan Yahudi göçleri sonucunda Yahudi nüfusu, Arap Filistin genel nüfusunun 1/3'üne erişmiş ve müteakiben bağımsız İsrail devletinin kuruluşu gerçekleşmiştir.²⁶

²⁵ Askeri Tarih ve Stratejik Etüd Başkanlığı, *Geçmişten Günümüze Filistin-İsrail Sorunu*, İstanbul: Stratejik Araştırma ve Etüd Merkezi, 2002, s.3-4.

²⁶ Yahudilerin 1914 yılında başlayan toprak satın alma yoluyla bölgede yayılma faaliyetleri, İsrail Devleti'nin kurulmasıyla birlikte hızlanmıştır. Yahudiler Batı Şeria'yı işgal ettiklerinde Hz. İbrahim'in satın aldığı bu arazinin miras yoluyla onun torunları olan Yahudilere geçtiğini iddia ederek yerleşime açmışlardır. Ahmet DAVUTOĞLU, "Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu", Küre Yayınları, İstanbul, 2001, s.386 - 387. İsrail'in işgal bölgelerinde kalmak ve bu bölgelerin niteliğini değiştirmek konusundaki kararlı tutumu buralarda kurulan yerleşim birimlerinden anlaşılmaktadır.

I. YAHUDİ KAVRAMININ DOĞUŞU VE SİYONİZM :

Hz. Yakup'un 12 oğlundan dördüncüsünün adı Yuda veya Yahuda idi ve Yahuda kabilesinin soy atası olmuştur. Daha sonraları Hz. Süleyman'ın ölümünden sonra ikiye ayrılan devletin güney krallığına Yahuda ismi verildi. Babil sürgünü sonrası bu kabile ve krallık mensupları için kullanılmaya başlandı. Zamanla genel bir isim hâline geldi. Yahudilik, yaşayan dinlerin en eskilerinden biridir. Yahudilik kavramı, sadece bir dinî kimliği ifade etmemektedir. Etnik olarak Yahudiler dünya literatüründe, İbrani, İsrailoğulları terimleriyle de anılmaktadır. Dolayısıyla "Yahudi" yerine "Musevî" kavramını kullanmak aynı anlamı vermemektedir. Hz. Musa'nın Mısır'dan çıkışında ardına takılan, inanan insanlar topluluğunun içinde İsrailoğulları soyuna mensup olmayanların sayısının fazla olduğu bilinmektedir. Yahudiliğin genelde aynı biyolojik soya ve dinî cemaate sahip ırk ve inanç birliği olduğu söylenebilir Dünyada yaklaşık 20.000.000 Yahudi olduğu tahmin edilmektedir. Bunların 3.000.000 kadarı İsrail'de, 6.000.000 kadarı ABD'de, diğerleri de küçük azınlık cemaatleri olarak dünyanın çeşitli ülkelerinde yaşamaktadır.²⁷

Siyonizm; kelimesinin kökenindeki "Sion" sözcüğü, Hz. Süleyman'ın kutsal mabedi (Yahudi literatüründe; Beyt Hamiktaş) inşa etmiş bulunduğu Kudüs'teki dağın ismidir, Siyonizm kelimesi ve ideali de buradan gelmektedir.²⁸ Siyonizm ideali Nil nehrinden Fırat nehrine kadar uzanan çok geniş toprakları içeren ve "Arzı Mev'ud" denilen Ortadoğu'nun merkezî kısmında bir Yahudi devletinin kurulmasını amaçlamaktadır. Avrupa'da Onyedinci yüzyıldan itibaren kendini hissettirmeye başlamıştır. Temelde Filistin toprakları üzerinde bağımsız bir Yahudi devletinin kurulmasını amaç edinen Siyonizm, bütün fikirlerini Talmud'un Tevrat'ından alınan mitolojik hikâyeler üzerine inşa etmiştir. Siyonizm hareketleri, dünya üzerinde farklı boyutlarda kendini göstermiştir. Bunlar; işçi Siyonizm'i, dinsel Siyonizm ve genel Siyonizm olarak üçe ayrılabilir. Bugün İsrail'de yerleşimi kolaylaştırmak ve sosyal çelişkileri ortadan kaldırmak amacıyla kurulmuş olan kibbutzlar (toplu çiftlikler), işçi Siyonizm hareketinin uygulama sahalarıdır. Bu hareketi, İsrail Parlâmentosunda Birleşik Siyonist İşçi Partisi temsil etmektedir. Hahamlar tarafından ortaya atılan ve geniş bir etki alanı bulan dinsel Siyonizm, Araplarla savaşımanın Allah'ın bir emri olduğunu iddia ederek bugünkü İsrail Devleti'nin yayılmacı

²⁷ Ekrem SARIKÇIOĞLU, **Dinler Tarihi**: Isparta, Tuğra Ofset, 2000, s.223 -224.

²⁸ <http://www.bilginet.com>

ve işgalci tutumunu körüklemiştir. Keza bugün İsrail'de yer alan dinî okulların açılmasında önemli rol oynamıştır. Bu akım, İsrail Parlâmentosunda Dinci Ulus Partisi) ile temsil edilmektedir. Genel Siyonizm hareketi, daha ziyade liberal bir çizgi izlemiştir. Bu hareket, genellikle, tüm dünya ülkelerinde bulunan Yahudileri Filistin topraklarına göç etmeyi teşvik etmiş ve 1850 yılından bu yana devam eden Yahudi göçlerini organize etmiştir. İsrail ordusunun kurulmasında da oldukça etkili olmuştur. Bu akımın savunucuları, daha ziyade milliyetçi çizgi izleyen Likud Partisi içinde yer almaktadır.²⁹

II. BALFOUR DEKLARASYONU:

1789 Fransız İhtilalinin devamında gelişen milliyetçilik akımları neticesinde 1878'e gelindiğinde Osmanlı Devleti, Balkanlardaki topraklarımızın çoğunu kaybetmiş durumdaydı. Ayrılıkçı hareketlerin Hıristiyan azınlıklara dayanması nedeniyle Müslüman toplulukları etkilemesi biraz zaman almıştır. Ancak, Araplar İkinci Meşrutiyetin ilanıyla birlikte Osmanlının dağılma sürecine girdiğini anlamış bulunuyorlardı.³⁰ Birinci Dünya Savaşı'nın ardından hızlanan Arap milliyetçiliği, Yahudi milliyetçiliğinin aksine; organize bir şekilde bütün Arap dünyasını kapsayacak şekilde gelişmemiştir.

Arap milliyetçi hareketinin önemli isimlerinden ve Peygamber torunlarından olan Mekke Şerifi Hüseyin, bütün Arapları bir çatı altında birleştirerek başına geçme fikirlerini hayata geçirmek maksadıyla Osmanlı Devleti ile savaş halinde bulunan İngiltere'ye yakınlaşmaya çalışmış, onlardan destek ummuştur.

Şerif Hüseyin, bu düşüncelerini dile getirdiği mektubunda İngiltere'nin kendilerine destek vermesini talep ederken, bunun İngiltere'nin de çıkarına olacağını belirtmiştir. İngiltere ise verdiği cevapta duydukları memnuniyeti dile getirirken, topraklar konusunun bu sıcak savaş zamanında görüşülmesinin uygun olmayacağını dile getirmiştir. Karşılıklı mektuplaşmalarda bir takım

²⁹ Ramazan ÖZEY, *Dünya Denkleminde Ortadoğu*, İstanbul: Öz Eğitim Kitap Evi, 1997, s.117, 128.

³⁰ Fahir Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları (1948-1988)*, 3.baskı, Ankara: İş Bankası Kültür Yayınları, 1994, s.28.

toprak pazarlıkları yapıldıysa da İngiltere konuya; Ortadoğu'da Fransa ile işbirliği yapmak istediğinden; kesinlik kazandırmamıştır. İngiltere'nin Fransa'yı durumdan haberdar etmesinin ardından Ortadoğu'nun paylaşımına dair görüşmeler, bu iki ülke arasında başlamıştır. Görüşmeler neticesinde, 16 Mayıs 1916' da İngiltere ve Fransa arasında imzalanan Sykes-Picot Anlaşması ile Adana ve Mersin Fransa'ya, Dicle-Fırat bölgesi İngiltere'ye bırakılmış, Filistin için bir açıklık getirilmemiştir.³¹ İngiltere, Şerif Hüseyin ile görüşmelerinin aksine, Filistin Araplara bırakmadığı gibi, kaleme aldığı Balfour Deklarasyonu ile Filistin'de Yahudilere yurt edindirmeyi vaat etmiştir.

Balfour Deklarasyonu,³² İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Arthur J. Balfour'un 2 Kasım 1917'de, Uluslararası Siyonist hareketin önderlerinden Lord Rotschild'e gönderdiği, Filistin'de Yahudilere bir "ulusal yurt" kurulması çabasının İngiliz hükümetince destekleneceğinin belirtildiği mektup olarak ortaya çıkmıştır. Ancak yine mektuba göre, Yahudiler için kurulacak böyle bir yurt, bölgenin Yahudi olmayan kesiminin haklarını ihlal etmeyecekti. İngiliz Dışişleri Bakanını böyle bir mektup yazmaya iten en önemli sebep, toprakları üzerinde çok sayıda ve önemli etkiye sahip Yahudi'nin yaşamakta olduğu A.B.D.'nin sempatisini ve Almanya'ya karşı yürütülen savaşta katkısını sağlamaktı. Mektubun zamanlaması da iyi yapılmıştı. Çünkü kısa bir süre sonra Almanya ve Osmanlı Devleti de Yahudi desteğini sağlayabilmek için özellikle Almanya Siyonistlerine savaş sonrası ödünleri vermeye başlamışlardı. Siyonist liderlerden H. Weizman ve N. Skolov'un ısrarlı çabaları ile yayımlanan Bildiri, Filistin'de yalnızca Yahudilere ait bir devletin kurulmasını isteyen Siyonistlerin isteklerini tam anlamıyla karşılamıyordu ama ilerde İsrail'in kuruluşu için bir dayanak oldu.

Bölgenin ilk İngiliz komiseri olan Sir Herbert Samuel, Balfour Deklarasyonunu en önemli ve öncelikli görevi olarak düşünüp, 1920 Eylülünde 16,500 kişilik bir Yahudi grubun Filistin'e göç etmesini karar altına aldırdı.³³ Verilen teminatlarla rahatlayan Şerif Hüseyin, "Hicaz Arap Devleti" adına görevlendirdiği oğlu Emir Faysal ile, Dünya Siyonist Teşkilatı Lideri Chaim Weizmann arasında 3 Ocak 1919 'da bir anlaşma imzaladı. İngiltere'nin

³¹ Fahir Armaoğlu, a.g.e., s.29.

³² Bkz., <http://www.mfa.gov.tr/turkce/gruph/ha/ha01htm/03.htm> (28 Mart 2003)

³³ Oral Sander, *Siyasi Tarih (1918-1994)*, 7.baskı, İstanbul: İmge Kitabevi, 1998, s.72.

aracılığıyla gerçekleşen bu yakınlaşmada dostça ifadeler dikkat çekse de bu fazla uzun sürmedi. 1919 yaz aylarında Suriye’de çıkan Arap milliyetçilik akımının gölgesinde toplanan Arap Milli Kongresi, Yahudi yurdu kurulmasına karşı oldukları gibi Filistin’e Yahudi göçünü kabullenmediklerini belirtti.

Halktan gelen yoğun tepkiler üzerine Emir Faysal izlediği politikadan vazgeçerek Siyonistlerle yaptığı anlaşmadı. Suriye Kralı ilan edilen Faysal, 1920 San Remo konferansıya Fransız mandasına girilmesi kararına direnmeye çalıştıysa da fazla başarılı olamadı. Faysal, Suriye’den kaçarak Filistin’e sığındı. İngiltere’nin ipleri koparmamak için taviz vermesi gerekiyordu. Irak’ın başına Faysal’ı getirmesiyle, Şerif Hüseyin’in diğer oğlu olan Abdullah’ı da Ürdün emirliğinin başına getirmesiyle, Şerif Hüseyin’i ise Hicaz Kralı olarak bırakmasıyla bu tavizi vermiş oluyordu.³⁴

Nisan 1920’de toplanan Roma Konferansında, Filistin mandası İngiltere’ye verilmiştir. Gösterilen hoşgörü sonucu, Yahudilerin her gün daha kuvvetli bir unsur haline geldiğini gören Araplar, 1921 yılında ayaklanmış, San Remo konferansıya Arap dünyasının tepkisi çekilmiş, çıkan olaylar neticesinde bazı Yahudiler öldürülmüştür.³⁵ İngiltere, bu olaylardan sonra Yahudi göçünü kısıtlama kararı aldıysa da Yahudi nüfusu ve bunlara bağlı olarak çatışma ve olaylar da artmaya devam etmiştir.

İngiliz manda yönetiminin başlamasıyla, bölgede yaşayan Araplar, “kadi”, “müftü” gibi bazı dini liderlerce temsil ediliyordu. 1922 yılında Filistin’deki Müslüman toplumun dini ve sosyal bazı işlerinin görülmesini sağlamak üzere Yüksek İslam Meclisi kurulması öngörülmüştür. Kudüs Müftüsü olan Hacı Emin Efendi el-Hüseyini aynı zamanda bu meclisin başkanlığına seçilmiştir. Daha sonra bu kurum siyasi bir mahiyet kazanarak Arapların siyasi organı haline gelmiştir.³⁶ Hacı Emin Efendi el-Hüseyini de Filistin tarihinde bu teşkilatlanmanın en önemli kişisi olarak yerini almıştır.

³⁴ Fahir Armaoğlu, a.g.e., s.35.

³⁵ Veli Yılmaz, *Siyasi Tarih*, İstanbul: Harp Akademileri Basımevi, 1998, s.263.

³⁶ Harp Akademileri Komutanlığı, *Bağımsız Filistin Devleti’nin Doğuşu ve Geleceği*, İstanbul: Harp Akademileri Basımevi, 1994, s.28.

Milletler Cemiyeti Konseyi, 24 Temmuz 1922 'de aldığı bir kararla Filistin'de bulunan İngiliz manda yönetiminin esaslarını belirliyordu. Bu kararda Balfour Deklarasyonu kabul edilirken, sınırlar bu günkü İsrail'e yakın hatlardan geçirilmiştir.

Bu sıralarda Siyonizm'in en güçlü destekleyicisi durumunda bulunan Amerika, Milletler Cemiyetine üye olmayı reddettiği için olayların dışında kalmıştır. Amerikan Kongresi 21 Eylül 1922 de aldığı bir kararla Filistin'de bir Yahudi yurdu kurulmasını kabul etmiş, ve metni Balfour Deklarasyonuna uydurmuştur. 1924 'de İngiltere ile yaptığı bir anlaşmayla Filistin'deki İngiliz mandasını kabul etmiş, İngiltere'nin manda yönetiminde yapacağı değişiklikleri Amerikan onayına tabi tutmuştur.³⁷ Bu kararla Amerika Filistin olaylarına karışma ve müdahale etme hakkını kazanmıştır.

III. ÇATIŞMALARIN BAŞLAMASI :

İngiliz yönetimi ile Araplar arasında çıkan görüş ayrılığının, zamanla çatışmalara dönüşmesi, bu çatışmaların nedeninin bölgedeki Yahudi varlığı olması nedeniyle de bu çatışmaların Arap -Yahudi çatışmasına dönüşmesi kaçınılmaz olmuştur.

1933 yılına kadar gelişen çatışmalar genelde mahalli ağırlıklı olup büyük çaplı bir organizasyon sağlanamamıştır. 1933 yılından itibaren Almanya'da başlayan Yahudi karşıtı akım neticesinde Avrupa'dan Filistin'e Yahudi göçü hızlanmış, bölgedeki Yahudi nüfusunun artmasıyla doğru orantılı olarak tepkiler şiddetlenmiştir.

Filistin'de, İngiltere'nin de yardımıyla, hem Yahudi nüfusu hem de toprak mülkiyeti genişlemiştir. 1929'da 170,000 olan Yahudi nüfusu (toplam nüfusun % 17'si) 1939'da 400,000'e çıkarak toplam nüfusun % 31'ini oluşturmuştur. ³⁸

Bu gelişmeleri "Yahudi istilası" olarak gören Araplar toplanan Yüksek Arap Komitesinde Yahudi göçünün durdurulması ve Yahudilere toprak satışının yasaklanması konularında kararlar aldılar. İngiliz mandasının verdiği

³⁷ Fahir Armaoğlu, a.g.e., s.37.

³⁸ Fahir Armaoğlu, a.g.e., s.42.

güvencelerin işe yaramaması sonucu oluşan hayal kırıklığı, Arap radikalizmini şiddetlendirmiş, silahlı mücadeleyi arttırmıştır. Araplar arasında örgütlenmeler, Arap milliyetçiliği ve dini esaslar ekseninde gelişme göstermiştir.

Filistin Araplarının yaptığı gösteri, yürüyüş ve grevlere yönetim sert tedbirler almasıyla çatışmalar yoğunlaşmış bir çok ölüm ve yaralanmanın yanı sıra, Yahudilere ait tarım alanları tahrip edilerek büyük zararlar verdirilmiştir. Filistin’de çıkan şiddetli çatışmalar,Almanya ve İtalya’nın İngiltere’yi zayıflatmak için yaptığı propagandalar ile Mısır’ın bağımsızlığını kazanmasının yanında Fransa’nın Suriye ve Lübnan’a bazı bağımsızlık haklarını vermesi, İngiltere’yi Filistin konusunda yeni kararlar almaya sevk etti. Hem Yahudiler hem de Araplar tarafından şiddetle reddedilen, İngiltere’nin hazırladığı, Peel Komisyonu, Woodhead Komisyonu, Mc Donald’ın Beyaz Kitabı paylaşım çalışmaları bir sonuca varmayınca, çatışmalar artarak devam etmiştir.

IV. İNGİLTERE’NİN ÇEKİLMESİ VE İSRAİL DEVLETİ’NİN KURULUŞU :

1939 yılına gelindiğinde İngiltere’nin İkinci Dünya Savaşına girmesiyle olaylar durmuştur. Beklenin tersine hem Araplar hem de Yahudiler İngiltere hükümetine bağlılıklarına bildirerek işbirliği yapmışlar ve İngiliz Ordusuna asker vermişlerdir.³⁹ İngiltere ile işbirliği yapmayan gruplar bile şiddet hareketini durdurmuştur.

Savaş süresince “bekle ve gör” politikası izleyen Arap Devletleri,(Ürdün, Irak, Suriye, Suudi Arabistan, Mısır, Lübnan, Yemen) kendi aralarında bir pakt imzalayıp “Arap Birliği”ni kurarak, Filistin meselesini üzerlerine almış olsalar da aralarındaki anlaşmazlıklar ve menfaat çatışmaları nedeniyle belirgin bir politika izleyememişlerdir.⁴⁰

Yahudiler her ne kadar İngiltere ile işbirliği içinde gözükseler de, yasaklara aldırmayıp Filistin’e göçü organize etmiş ve sürdürmüşlerdir. Savaş ortamının verdiği boşluğu iyi değerlendiren Yahudiler, silahlanmaya başlamışlar

³⁹ Harp Akademileri Komutanlığı, *Bağımsız Filistin Devleti’nin Doğuşu ve Geleceği* ,s.31.

⁴⁰ Harp Akademileri Komutanlığı, *Bağımsız Filistin Devleti’nin Doğuşu ve Geleceği* ,s.33.

ve İngiltere'nin üzerlerine gitmesiyle Yahudi terör örgütleri ve İngiliz kuvvetleri arasında çatışmalar baş göstermiştir.

Savaş yıllarında Amerika'ya olan Yahudi göçünün artmasıyla bu ülkenin bölgeye olan ilgisi daha da artmıştır. İngiltere'nin tutumundan memnun olmayan Arapların taleplerinin de etkisiyle Amerika, konunun çözüme kavuşması için İngiltere üzerindeki baskılarını artırmıştır. Başkan Truman'ın politikalarıyla tamamen meselenin içine giren Amerika, kurduğu Anglo-Amerikan Araştırma Komitesinin hazırladığı raporla, Filistin'e göçü serbest bırakıp yükü İngiltere'nin üzerine bırakmıştır. İlk başta İngiltere'nin tepkilerini çeken ve ağır eleştirilere maruz kalan rapora Arapların da şiddetli itirazları olmuştur. Şaşırtan konu ise, Yahudilerin de Filistin'de bir Yahudi Devleti kurulmasına izin verilmediği gerekçesiyle rapora karşı çıkması olmuştur.

Konu ile ilgili uzlaşmayı sağlamak maksadıyla Amerika ve İngiltere arasında yapılan ortak çalışması olarak açıklanan ve eyalet sistemini esas alan Morrison raporunu ise Başkan Truman tarafından reddedilmiştir. Yine bu rapora Araplar ve Yahudiler değişik sebeplerle karşı çıkmışlardır.

Arapların tepkilerinin yanında taleplerini kabul ettirmek için yoğun baskıları olmuştur. Talepleri: Yahudilerin de haklarının tanınacağı, İngiliz mandasından çıkmış bir Filistin devleti idi.⁴¹ İngiltere'nin Filistin devletini prensipte kabul etmesinin yanında büyük görüş ayrılıkları ortaya çıkmıştır. Konunun taraflarca görüşülebilmesine olanak sağlamak için 3Ekim 1946'da Londra'da başlayan konferanslardan bir sonuç çıkmayınca Araplar ve Yahudiler arasında sıkışan İngiltere, sorunu Birleşmiş Milletlere götürmüştür.

Birleşmiş Milletlerin sorunun tespiti ve çözümünde kullanılmak üzere rapor hazırlaması için kurduğu bir komite olan Birleşmiş Milletler Filistin Özel Komitesi, taraflarla görüşmeler yapıp araştırmalar yapması ardından raporunu Eylül 1947'de tamamlamıştır. Raporla ilgili görüşmeler devam ederken İngiltere yaptığı bir açıklama ile çözümün hem Arap hem de Yahudilerce benimsenmeden mümkün olamayacağını belirtip Filistin'den çıkacaklarını bildirmiştir.

⁴¹ Fahir Armaoğlu, a.g.e., s.81.

Birleşmiş Milletlerin raporu incelemek için kurduğu Komite "Taksim planı" nı ele almasının ardından netice itibarıyla Birleşmiş Milletler Genel Kurulu 29 Kasım 1947 'de yapılan oylamada Filistin'in Araplar ve Yahudiler arasında paylaşılmasını kabul etmiştir. Plana göre Filistin Bölgesinin %42.88'i Araplara, %56,47'si Yahudilere veriliyor, Kudüs şehri Birleşmiş Milletler kontrolüne bırakılıyordu.⁴² Bu karar Yahudiler tarafından memnurlukla karşılanmakla birlikte, Araplar üzerinde olumsuz etki yaratmış ve bölgedeki diğer Arap Devletleri kararı tanımadıklarını beyan ederek, Yahudilere karşı mücadeleye başlamışlardır. Fakat, mücadeleye birlikte başlama kararlılığı içinde olan bu devletlerin her biri, daha sonraları kendi çıkarları doğrultusunda hareket etmeye başlayınca, dava üzerinde bir sıklet merkezi oluşturmakta başarılı olamamışlardır. Bu nedenle de, Filistin Araplarının geleceği Arap liderliğini elde bulundurmaya isteyen devletlerin güç mücadelesi haline dönüşmüş ve konunun asıl kahramanı olan Filistin Arap Topluluğunun kaderi çoğu zaman olayların gelişimine bırakılmıştır. Yahudiler ise, Arapların aynı mihverde hareket edememesinden en iyi şekilde yararlanmışlardır.

1948 Mayıs başında manda yönetiminin son günleri yaklaşırken Yahudilerin İsrail devletini ilan edip etmeme konusunda veya bir süre daha ertelenmesi konusunda bir fikir birliği bulunmuyordu. Konuyu tartışan Yahudi Geçici Ulusal Konseyi, 14 Mayısta yoğun tartışmalarla 5'e karşı 6 oyla İsrail devletinin kurulmasına karar verdi ve saat 16:00 'da Ben Gurion tarafından açıklandı. 16:30 'da ABD, 17:00'da Sovyetler Birliği tarafından tanınırken 18:00'da manda yönetimi bitiyordu.⁴³ İngiliz mandasına son verilen gün olan 14 Mayıs 1948'de Yahudi Ajansı, İsrail devletinin kuruluşunu şu bildiri ile dünya kamu oyuna ilan ediyordu:

Eretz-İsrail Yahudi Halkının doğum yeridir...

...ilk Siyonist Kongresi... Yahudi halkının kendi ülkesinde milli diriliş hakkını ilan ettiler...

...Balfour Deklarasyonu ile tanındı...ve manda rejimi tarafından onaylandı.

⁴² Harp Akademileri Komutanlığı, **Bağımsız Filistin Devleti'nin Doğuşu ve Geleceği**, s.34.

⁴³ Oral Sander, a.g.e.,s.269.

...biz Halk Konseyi'nin üyeleri.... Eretz-İsrail'de İsrail devleti olarak bilinecek Yahudi devletinin kuruluşunu ilan ediyoruz...⁴⁴

Böylece Batı, asırlardır Avrupa coğrafyasında gelişen Hıristiyan – Yahudi çatışmasını, Müslüman – Yahudi çatışmasına dönüştürerek Ortadoğu'ya ihraç etmiş, kendisi de işin dışında kalmış oluyordu.⁴⁵ İsrail devletinin kuruluş tarihi aynı zamanda uzun yıllar sürecek olan Arap – İsrail savaşlarının da başlangıç tarihidir.

V. ARAP – İSRAİL SAVAŞLARI :

İsrail-Arap Harplerinin sebebi başlangıçta İsrail açısından, bölgede bir İsrail devletinin kurulması ve bekasının sağlanması, Araplar açısından ise; İsrail devletinin kurulmasının önlenmesi ve bekasına imkan verilmemesidir. Daha sonra bu amaç İsrail açısından büyümek, güçlenmek ve bölgenin en güçlü devleti haline gelmek, Araplar açısından ise kaybedilen toprakları yeniden ele geçirmek şeklinde değişmiştir.

Arap-İsrail Savaşlarının temel ve genel sebepleri bu amaçların gerçekleştirilmesi için verilen mücadeleden kaynaklanmaktadır. Sorunların kökeninde ise siyasi, iktisadi, coğrafi ve sosyo-kültürel faktörler yer almaktadır.⁴⁶

A. Birinci Arap-İsrail Savaşı :

Bu savaş 14 Mayıs 1948 tarihinde İsrail Devleti'nin kurulmasını kabul etmeyen Mısır, Ürdün, Suriye, Lübnan ve Irak birliklerinin İsrail sınırını aşarak ilerlemeye başlamaları ile başlamıştır. Bu savaş, Arap ordularının başlangıçta Tel-Aviv'in 30 km yakınına kadar gelmesine rağmen İsrail ordusunun karşı taarruza geçerek Arapları mağlup etmesi ile sonuçlanmıştır.

⁴⁴ Bülent Aras, *Filistin – İsrail Barış Süreci ve Türkiye*, İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 1997, s.21

⁴⁵ Ahmet Davutoğlu, *Stratejik Derinlik : Türkiye'nin Uluslararası Konumu*, 12nci Baskı, İstanbul: Küre Yayınları 2001, s.380.

⁴⁶ Harp Akademileri Komutanlığı, *Türkiye – İsrail İlişkilerinin Dünü, Bugünü, Yarını* , s.22.

Yapılan mütareke ile İsrail, Filistin'in 4/5'ne sahip olmuş ve topraklarını 1/3 oranında büyüterek yüzölçümünü 20.700 km²'ye yükseltmiştir. Böylece Araplar, kabul etmedikleri Taksim Planından daha da azına sahip olmuşlardır. Bu savaşta, bir milyona yakın Filistinli yurtlarını terk ederek mülteci durumuna düşmüştür. İsrail için bu savaş bağımsızlık savaşıdır.

Savaşı takip eden yıl içinde, İsrail'in nüfusu göç yoluyla iki katına çıkmış, Avrupa'dan ve özellikle Nazi toplama kamplarından sağ kurtulan 325.000 Yahudi, aynı miktarda başka bir grupta Kuzey Afrika ülkelerinden İsrail'e getirilmiştir.

B. İkinci Arap-İsrail Savaşı (Kanal Savaşı) :

Mısır'da 18 Haziran 1953'te başa geçen Albay Cemal Abdul Nasır Arap Birliğini canlandırmayı, ülkenin ekonomik ve askeri gücünü artırmayı hedeflemiştir. 1954 yılında İngiltere'nin Süveyş bölgesinden uzaklaştırılmasından sonra 1956 yılında kanal Mısır tarafından özelleştirilmiştir.

Bu durumda ekonomik olarak kayba uğrayan Fransa ve İngiltere, İsrail'in Mısır'a saldırmasını sağlayacak bir anlaşma yapmışlardır. Bu durumu fırsat bilen İsrail 27 ekim 1956 günü Mısır'a taarruz etmiştir.

Savaşın başlaması ile İsrail birlikleri iki gün içinde Sina Yarımadasının işgalini tamamlamış ve Süveyş Kanalı'nın doğu yakasına ulaşmış Gazze Şeridini işgal etmiş ve 5-6 Kasım 1956'da İngiltere ve Fransa kanal bölgesine asker çıkarmışlardır.

Savaş, bölgede etkisini artırmaya çalışan Sovyetler Birliği'nin tehditleri ve ABD'nin iki müttefikine müdahalesi sonucu İsrail'in 1949'hattına çekilmesi ise sona ermiştir. Bu hareket 1950'li yılların başından itibaren askeri ve ekonomik yardımlarla bölgeye girmeye çalışan Sovyetler Birliği'nin nüfuzunu artırmıştır.

C. Üçüncü Arap-İsrail Savaşı (Altı Gün Savaşı) :

Mayıs 1967'de Mısır ve Suriye ile İsrail arasındaki ilişkiler had safhada gerginleşmiş, bunun akabinde Mısır, Sina'ya 80.000 kişilik bir ordu sevk etmiş, diğer yandan Akabe Körfezinden İsrail'e ulaşan deniz nakliyatını da kesmiştir. İsrail'i kuşatan Arap devletlerinin ve bunlara fiilen katılanların silahlı kuvvetlerinin toplamı 537.000 er, 2.504 tank ve 957 uçaktır. İsrail Silahlı Kuvvetleri ise 264.000 er, 800 tank ve 300 uçaktır.

Harekat 5 Haziran 1967 günü saat 08.15'te başlamıştır. İsrail Hava Kuvvetleri baskın tarzındaki bir taarruzla Mısır hava gücünü meydanlarda imha etmeyi başarmış, beşinci günün sonunda Sina'nın işgalini tamamlamıştır. Mısır ordusunun imhasını müteakip Ürdün ve Suriye cephesinde de taarruza geçen İsrail birlikleri Ürdün cephesinde Şeria Nehrine ulaşarak, Suriye cephesinde Golan tepeleri bölgesini ele geçirmiştir.

Altı gün süren savaş sonunda İsrail, Arap kuvvetlerini bir kere daha mağlup ederek hedef olan "emin ve güvenilir sınırlar"ı elde etmiş ve bu savaş sonunda bütün Filistin topraklarının işgalini tamamlamıştır.

D. Dördüncü Arap-İsrail Savaşı (Yum Kippur Savaşı) :

1967 savaşından sonra ümitlerini Birleşmiş Milletler toplantılarına ve ABD-Sovyetler Birliği görüşmelerine bağlayan Araplar, sorunun sürüncemede kaldığını anlayarak, işgal edilen Arap topraklarının kurtarılması için tek yolun topyekün mücadele olduğu görüşünde birleşmişlerdir.

Mısır ve Suriye savaştan önce ordularını, insan gücü üstünlüğüne ilaveten zırhlı araçlarda 2/5, savaş uçaklarında 1/2 üstün duruma getirmişlerdir. İsrail Hava Kuvvetlerinin niteliksel üstünlüğüne karşı da yerden havaya etkili bir savunma ağı oluşturmuşlardır.

Mısır ve Suriye orduları, Yahudilerin en büyük bayramlarını kutladıkları gün olan Yum Kippur (Kefaret Günü) yani 6 Ekim 1973 günü saat 14.00'te her iki cepheden taarruza geçmişlerdir. Bu durum İsrail için tam bir baskın olmuştur.

Suriye cephesinde; Arap kuvvetleri, önce 1967 ateşkes hattına gelerek, ilk iki gün içinde İsrail kuvvetlerine ağır zaiyat verdirmiş, ancak kara mayınları, etkili tanksavar silahları ve topçu ile takviyeli İsrail savunma mevzilerine ulaştığında durmuş ve inisiyatif İsrail kuvvetlerine geçmiştir. 72 saat içinde seferberliğini tamamlayan İsrail durumu kendi lehine çevirmiştir. Mısır cephesinde 15 Ekim'de karşı taarruza başlayan İsrail kuvvetleri Kahire-İsmailiye karayolunun 5 km doğusunda durdurulabilmiştir. Yapılan bu savaş, Araplara, savaş yoluyla sorunların çözülemeyeceğini göstermiştir. Bu savaşlar sonunda İsrail'in amacı tahakkuk ederek İsrail Devleti ve bekası için gerekli şartlar önemli ölçüde sağlanmıştır.⁴⁷

⁴⁷ Harp Akademileri Komutanlığı, *Türkiye – İsrail İlişkilerinin Dünü, Bugünü, Yarını* , s.97.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

CUMHURİYET DÖNEMİ TÜRK – İSRAİL İLİŞKİLERİ :

Türkiye, İsrail ile ilk 1949'da maslahatgüzar, ardından da elçilik (legation) düzeyinde diplomatik ilişki kurmuştur. Süveyş krizi nedeniyle, İsrail'in Arap topraklarını işgaline tepki göstermek için 1957'de diplomatik ilişki düzeyi tekrar maslahatgüzar düzeyine düşürülmüştür. 1980'de İsrail'in Doğu Kudüs'ü ilhakını ve Kudüs şehrini İsrail Devletinin ebedi başkenti ilan etmesini protesto maksadıyla, ilişkilerimiz maslahatgüzar/ikinci katip seviyesine indirilmiş ve Doğu Kudüs'teki Başkonsolosluk kapatılmıştır.

1985 yılından itibaren, Tel Aviv ve Ankara'da karşılıklı olarak daha üst düzeyde temsilciler görev yapmaya başlamışlarsa da, 1991 Aralık ayı sonuna kadar İsrail ile ilişkiler resmen ikinci katip seviyesinde bırakılmıştır.

Türkiye-İsrail ilişkileri Ortadoğu Barış Süreci'nde 1991 yılında meydana gelen önemli gelişmeler sonucunda normalleşme sürecine girmiş, temsil düzeyimiz Büyükelçiliğe yükseltilmiştir.

Türkiye'nin İsrail için bölgede taşıdığı önem çerçevesinde ABD'de belli bir güce sahip olan Yahudi Lobisi, uzun süredir Türk-İsrail ilişkilerinin geliştirilmesi yönünde faaliyet göstermektedir. 1992 yılından itibaren Türkiye ile İsrail arasında üst düzeyde gerçekleştirilen ziyaretler, iki ülke arasındaki ilişkilerin geliştirilmesinde hızlandırıcı rol oynamıştır.

23 Şubat 1996 tarihinde Genelkurmay İkinci Başkanı Orgeneral Çevik Bir'in İsrail'e yaptığı ziyaret esnasında, Türkiye ile İsrail arasında "Askeri Eğitim İşbirliği Anlaşması" imzalanmıştır.⁴⁸ İki ülke arasında 1996 yılında siyasi/askeri diyalog mekanizması kurulmuştur.

Türkiye-İsrail siyasi istişare toplantısı, Türkiye Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı

⁴⁸ Harp Akademileri Komutanlığı, *Türkiye – İsrail İlişkilerinin Dünü, Bugünü, Yarını*, s.137.

ile İsrail Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı başkanlığında 4 Mart 1999 tarihinde Ankara'da yapılmıştır.

Türkiye Cumhurbaşkanı 14-15 Temmuz 1999 tarihlerinde İsrail'e bir ziyarette bulunmuş; bu ziyaret sırasında, Türkiye'nin Ortadoğu Barış Süreci (ODBS)'ne tam destek verdiğini ve sürecin başarıya ulaşması için elinden geleni yapmaya hazır olduğunu, İsrail seçimlerinden sonra bölgede barış için taze bir havanın egemen olduğunu, bu fırsatın değerlendirilmesi gerektiğini, tarafların taahhütlerine sadık kalmalarının gerekli olduğunu, Ortadoğu sorununun özünü Filistin meselesinin teşkil ettiğini dolayısıyla diğer kanallarda mesafe kat edilmesinin İsrail-Filistin kanalını arka plana itmemesi gerektiğini, İsrail'in Suriye ve Lübnan'la barışa ulaşmasının memnuniyetle karşılanacağını ifade etmiştir.

17 Ağustos 1999 tarihinde Marmara Bölgesi'nde meydana gelen deprem felaketinin ardından İsrail, Türkiye'ye en çabuk ve en fazla yardım gönderen ülkeler arasında yer almıştır. Toplam 385 kişilik arama/kurtarma ve sağlık ekipleri bölgede görev yapmıştır. Adapazarı'nda 1100 hasta kapasiteli bir sahra hastanesi kurulmuştur. Ayrıca İsrail, 5 adet Boeing 707 ve 23 adet C-130 uçağı ile çeşitli İnsani yardım malzemesini Türkiye'ye göndermiş; yapılan görüşmeler sonucunda, Adapazarı'nda 2000 kişilik bir prefabrik köy kurmuştur.

Köyün açılışına gelen İsrail Başbakanı Barak bu vesile ile iki ülke arasında kurulan yeni bir köprü olduğunu belirtmesinin ardından Başbakan Ecevit, olayı Yahudilerle aramızdaki gönül bağının yeni bir kanıtı diye nitelendirmiştir.⁴⁹

İsrail Başbakanı Barak'ın Türkiye'deki temasları sırasında, Türkiye ile İsrail arasındaki ilişkilerin siyasi, ekonomik, askeri ve teknolojik alanlarda daha da geliştirileceğine işaret edilmiş, İsrail'in Ortadoğu Barış Süreci'ne bağlılığı ve Türk-İsrail ittifakının üçüncü bir tarafa yönelik olmadığı ifade edilmiş, Türkiye'nin sadece bölgesinde değil, Avrupa ve Orta Asya'da da büyük bir güç haline gelmekte olduğunu belirtmiş ve Türkiye ile İsrail arasında ilişkilerin her alanda

⁴⁹ *Ayın Tarihi Bülteni*, Ekim 1999, 25 Ekim 1999 s.74-75.

geliştirilmesinin iki dost ülke arasında son derece doğal girişimler olduğu vurgulanmıştır.⁵⁰

Türkiye'nin, 20 Ekim 2000 tarihinde Birleşmiş Milletler(BM) Genel Kurulunda yapılan oylamada bölgedeki şiddet olayları nedeniyle İsrail'i tek taraflı olarak kınayan karara destek veren 92 ülke arasında yer alması, Ermeni soykırım tasarısına karşı etkin mücadele veren Yahudi Lobisini rahatsız etmiştir.

İsrail Başbakanı Ehud Barak'ın 10 Aralık 2000 tarihinde istifa etmesi üzerine, yeni seçim 6 Şubat 2001 tarihinde yapılmış ve Başbakanlığı aşırı sağcı Likud Partisi lideri Ariel Sharon kazanmıştır.

İsrail ile gelişen siyasi ilişkilerimiz, bu ülke ile ticari ve ekonomik ilişkilerimize olumlu biçimde yansımıştır. Üst düzeyli ziyaretler ve 1 Mayıs 1997 tarihinde yürürlüğe giren Serbest Ticaret Alanı Anlaşması, iş birliğimizin gelişmesine katkıda bulunmuştur. İki ülke arasındaki dış ticaret rakamlarındaki denge, savunma sanayii iş birliği alanı hariç olmak üzere 1994 yılından beri Türkiye'nin lehine olmuştur.

Ticaret hacmindeki bu artışta, 1997 yılında yürürlüğe giren Serbest Ticaret Anlaşmasının da önemli bir katkısı olmuştur. Ticaret hacmi, anlaşmanın yürürlüğe girmesinden sonra önceki döneme kıyasla % 47 oranında artış göstermiştir.

I. İSRAİL DEVLETİNİN KURULUŞUNDAN ÖNCE TÜRK-YAHUDİ İLİŞKİLERİ⁵¹ :

Osmanlıların Musevilerle ilk tanışması, 1324 yılına rastlar. Orhan Gazi Bursa'yı fethettiğinde, Bizans yönetiminde yaşayan Bursa Musevileri, Osmanlıları kurtarıcı olarak karşılamışlar ve Orhan Beyin Bursa'yı fethinde önemli destek sağlamışlardır. Bu çabaları karşılığında da Orhan Bey, şehir hayatını canlandırmak için, Suriye ve Edirne'den, Musevi sarraf, darphane uzmanları ve zanaatkarlar getirmiş ve "Etz Hayim" Sinagogu'nu inşa etmelerine izin vermiştir.

⁵⁰ <http://www.byegm.gov.tr/yayinlarimiz/TURKHABER/93/T18.htm> (15 Temmuz 2003)

⁵¹ Bu bölümün hazırlanmasında geniş ölçüde yararlanılan kaynak: Harp Akademileri Komutanlığı, *Türkiye – İsrail İlişkilerinin Dünü, Bugünü, Yarını*, s.96-103.

Museviler, Bizans yönetiminin aksine, Osmanlı yönetimi içinde her türlü mesleği icra edebilmişler, kırsal alanda ve şehirlerde mülk edinme hakkına kavuşmuşlardır. Edirne'nin fethinde Türklere yardımcı olan fakir Musevi topluluğu, buradan çekilen Hıristiyan toplulukların yerini doldurmuş, ayrıca şehir ekonomisini canlandırmak için, Avrupa'dan göç eden Yahudilerin Edirne'ye yerleşmelerine müsaade edilmiştir. İstanbul'un fethi sırasında Bizans Musevileri, Fatih Sultan Mehmet'i bir kurtarıcı gibi karşılamışlar, Fatih Sultan Mehmet'te kendilerine bazı ayrıcalıklar tanıyarak, Avrupa'dan ve Anadolu'dan Yahudi cemaatinin İstanbul'a gelmesini sağlamıştır. Gelen Musevilerin ekonomik bilgileri Hıristiyan Osmanlı tebaasının çok üstünde olduğundan, Museviler, İstanbul ile Avrupa'nın ticaret merkezleri arasında temas sağlamış ve devletin gelişmesine katkıda bulunmuşlardır. Fatih Sultan Mehmet, Yahudilere diğer azanlıklarından daha fazla güvendiğinden, onlara gerek kültürleri gerekse mali konularda ayrıcalıklar vermiş, Musevilerin diğer toplumlara göre daha ileri gitmelerini sağlamıştır.

Fatih Sultan Mehmet'in bu politikası, iki yönlü gelişme göstermiştir. Birincisi, Osmanlının fethettiği bölge halklarına tanıdığı özgür yaşam, dinlerini, kültürlerini ve mali durumlarını geliştirmedeki toleransıdır. Bu tolerans Avrupa'da ezilen ve sömürülen halkın, yeni fetihleri desteklemesini sağlamıştır. İkincisi, Osmanlı Musevileri'nin Avrupa'da yaşayan Musevilere yazdıkları mektuplarda, Osmanlı Devleti'nin, barış, bolluk ve dostluk ülkesi olarak tanınmasına neden olmuştur. Bu durum Avrupa'dan Anadolu'ya yeni Yahudi göçlerinin yapılmasını sağlamıştır.

Sultan İkinci Beyazıd döneminde, İspanya'dan sürülen Museviler de atalarının yolunu izleyerek, Osmanlı İmparatorluğu'na göç etmişlerdir. Hiçbir ülkenin kabul etmediği bu insanlara, Türkler kucak açmıştır. Sultan İkinci Beyazıd, İspanyol Yahudilerinin bu ülkeden çıkabilmeleri için Türk kadırgalarını İspanya'ya göndermiştir. İspanya'dan göç eden bu Yahudilerin % 70'i Türk topraklarına gelmiştir. İspanya'dan gelen göçmenler, bir taraftan sarayın ve yerel Müslüman halkın, diğer taraftan diğer Musevilerin maddi ve manevi desteği ile kısa zamanda yeni çevrelerine uyum göstermişler, bilgi ve becerilerini Anadolu'ya taşımışlardır. Nitekim bu göçmenler İstanbul'da 1493

yılında ilk matbaayı kurmuşlar, barut imali ve top dökümü konularında çalışarak, Osmanlı Ordularını donatmışlardır.

Museviler diğer Osmanlı Sultanlarının fetihlerinden sonra da Türk topraklarına göçe devam etmişlerdir. Yüzyıllar boyunca yaşadıkları ülkelerdeki baskı ve eziyetten kaçabilen Yahudiler Osmanlı topraklarında huzur içinde yaşamlarını sürdürmüşlerdir. 1477 yılı kayıtlarına göre İstanbul'da Musevi hanelerinin sayısı 1647 iken, bu sayı yarım yüzyıl sonra 8070'e yükselmiştir. Göç ettikleri yerlerden zenginliklerini ve bildiklerini Osmanlı İmparatorluğu'na getiren Yahudiler, doktor, maliyeci, sanatkar, siyasi ve diplomatik danışman olarak Osmanlı yöneticileri tarafından en çok aranan ve takdir edilen kimseler olmuşlardır. Osmanlı dış ticareti Onaltıncı yüzyıl sonlarından itibaren Yahudilerin yönetiminde gelişmiştir.

Yahudiler, sosyal ve siyasal yaşamda kendilerini tamamen Osmanlı İmparatorluğu'na bağlamışlardır. Onaltıncı yüzyıl sonlarına doğru parlak bir kültür ağı oluşturan Yahudi toplumunun yaşamı, Osmanlı İmparatorluğunun gerileme sürecine girmesiyle birlikte duraklamıştır. Osmanlı İmparatorluğunun savaşları kaybetmesi, Osmanlı Musevileri üzerinde önemli baskıların oluşmasına yol açmıştır. 1783'ten itibaren başlayan bu yenilgilerde, ne zaman bir Osmanlı toprağı Avrupa ordularının eline geçse, burada bulunan Hıristiyanlar, Türklerle birlikte Yahudilerin de üzerine saldırmışlar ve mallarını yağmalamışlardır. Gerileme devriyle birlikte, Osmanlı Musevileri'nin de yaşanan çeşitli zorluklar nedeniyle, Avrupa ile ilişkileri kesilmiş, aydınlık ve akılcılık çağına giren Avrupa'yı Museviler de takip edemeyerek gerilemişlerdir.

Ancak 1800'lü yıllardan itibaren Osmanlı İmparatorluğu'nda başlayan yenileşme hareketiyle birlikte, Osmanlı Musevileri de gelişmeye başlamışlardır. Avrupa'da yaşayan soydaşlarının yardımları ile özellikle ticari alanda ileri gitmişlerdir. Bu durum, her devirde olduğu gibi Osmanlı egemenliğinde yaşayan diğer Hıristiyan azınlıkların tepkilerini çekmiştir.

Ondokuzuncu yüzyıl sonlarından itibaren Güneydoğu Avrupa'daki katliamlardan ve saldırılardan kaçan Yahudiler, Selanik'e sığınmışlardır. 1876'da, 28.000 olan Selanik Musevi nüfusu, 1908'de 90.000'e çıkmıştır. Bu

Musevi nüfusu, Selanik nüfusunun yarısından fazladır. Daha sonraları mahalli Rumların saldırısı üzerine Museviler, İzmir'e göç etmek zorunda kalmışlardır. Osmanlı İmparatorluğunun fermanlarına ve Avrupalı Yahudilerin baskılarına rağmen bu saldırılar Birinci Dünya Savaşı öncesine kadar devam etmiştir. Özellikle Balkan Savaşlarında, Türkler kadar Museviler de mağdur olmuştur. Savaştan kaçan Yahudilerin yerine Osmanlı İmparatorluğundan gelen Rumlar yerleşmiştir. Savaştan sonra kaçanların dönmesine izin verilmediğinden Musevilerin çoğu Amerika'ya göç etmişlerdir.

Osmanlı Musevileri, Sultan Abdülhamit döneminde de gelişmelerine devam etmiş ve bu devirde; Avrupa Musevileri, Filistin'e Yahudilerin yerleşmesi için çalışmış, ancak imparatorluk içinde yeni etnik sorun çıkmasını istemeyen yöneticiler, bu bölge dışında her yerde yerleşmelerine izin verdikleri halde bu bölgeye yerleşmelerine izin vermemişlerdir. Avrupalı ülkelerin baskılarına rağmen Sultan Abdülhamit, Filistin bölgesine Musevi göçünü kısıtlayan kararnameler çıkarmış ve 1892'den itibaren burada toprak sahibi olmalarını sınırlamıştır.

Oysa Filistin'de uygulama farklı olmuştur. Mahalli yöneticiler kendilerine verilen paralar nedeniyle gelen göçmenleri kabul etmişler ve büyük ödemeler karşılığında toprakları satmışlardır. Böylece, bölgeye 1904'e kadar 30.000 göçmen, 1904-1914 arasında ise, 33.000 yeni göçmen daha gelmiştir.

Türk Kurtuluş Savaşında, İstanbul Musevilerinin durumu, işgalcilerin Hıristiyan azınlıkları kayırmaları nedeniyle kötü bir duruma girmiştir. 15 Mayıs 1919'da Yunanlılar İzmir'i işgal ederken Türklerin yanında Musevileri de katletmiştir. Bu dönemde Yahudiler, Mustafa Kemal'in başlattığı Kurtuluş Savaşını desteklemişlerdir.⁵²

Türk Kurtuluş Savaşından sonra, İzmir'de bir konferans sırasında, Türkiye'deki Museviler konusunda ne düşündüğünü soran bir lise öğrencisine Mustafa Kemal, "Museviler bu millete ve ülkeye sadakatlerini ispatlayarak

⁵² Kemal Arı, "Kurtuluş Savaşı'nda Musevi Cemaati ve Hahambaşı Hayim Naum Efendi", *Communiques the Joint Turkish-Israeli Military History Conference II*, Ankara: Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüd Başkanlığı Yayınları, 2003, s.43-57.

şimdiye kadar müreffeh bir yaşam sürdürdüler, gelecekte de refah ve saadet içinde yaşayacaklardır.” demiştir.⁵³

Yahudiler, Türk topraklarında asırlar boyu kendilerini evlerinde hissetmişler, dışarıda bir başka devletle ilişkileri olmadığından yapılan bütün reformları kendi lehlerine kabul ederek desteklemişlerdir. Cumhuriyet tarihinde de bunu, Lozan Anlaşması'nın 42nci maddesinde yer alan, azınlıklar arasındaki uyuşmazlıkların onların örf ve adetlerine göre çözümlenmesini ön gören hükmü reddederek göstermişlerdir.

1933'de Almanya'da iktidara gelen Nazi yönetiminin zorlaması sonucu binlerce Yahudi Türkiye'ye göç etmiştir. 1930'larda üniversite reformu yapan Türkiye, diğer göçmenlerin yanı sıra Musevi asıllı profesörleri, Ankara ve İstanbul'daki üniversitelere kabul etmiştir. Gelenler arasında Devlet Operasını, Cumhurbaşkanlığı Filarmoni Orkestrasını kuran, Devlet Konservatuarının kurulmasına yardımcı olan sanatçılar da bulunmaktadır.

İkinci Dünya Harbi sırasında Avrupa'dan kaçan Museviler Türkiye'ye sığınmışlar ve bunların çoğu sonradan Türkiye'den ayrılmışlardır. Türkiye bu dönemde tüm baskılara rağmen Yahudileri korumuş ve onlara gerekli desteği sağlamıştır.

II. TÜRKİYE'NİN İSRAİL'İ TANIMA SÜRECİ :

İkinci Dünya Savaşı sonunda galip devletlerin yanında ve güçlenerek çıkan Sovyetler Birliği, Dünyada meydana gelen değişiklikleri gerekçe göstererek, Yalta Konferansından hemen sonra bölgede Türkiye'ye bir nota verip 7 Kasım 1945'de bitecek olan 17 Aralık 1925 tarihli Türk – Sovyet Dostluk ve Saldırmazlık anlaşmasını yenilemek istediğini bildirmiştir.⁵⁴ Bundan üç ay sonra ise Molotov, Moskova'da bulunan Türk Büyükelçisi Selim Sarper'e Sovyet savaş gemilerinin boğazlardan serbest geçiş hakkı ve boğazlarda Sovyet üssü kurulması yanı sıra Ardahan ve Kars'ın kendilerine bırakılmasını talep

⁵³ Turizm Bakanlığı, *Musevilerle 500 Yıl*, Ankara: Turizm Bakanlığı Yayınları, 1992

⁵⁴ İsmail SOYSAL, *Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye'nin Siyasi Anlaşmaları (1920-1945)*, Ankara:1989,s 268-272.

edeceklerini bildiriyordu.⁵⁵ Bu Sovyetlerin Türkiye üzerindeki emperyalist emellerinin bir göstergesiydi. 1946 yazına kadar devam eden bu gergin süreç 7 Ağustos 1946 da Postdam Konferansı çerçevesinde Sovyetlerin Türkiye'den Boğazlarda üs istemesiyle krize dönüştü. Türkiye'nin buna şiddetle karşı çıkması ardından Amerika ve İngiltere'den de Türkiye'ye destek geldi. Özellikle Amerika'nın desteğinden sonra Sovyetler, bu talepleri üzerinde ısrarla duramadıysa da vazgeçtiğini de açıklamadı.

Bu gelişmeler Sovyetlerin tarihi emellerini geri çekmesini sağlayamadığı gibi Türkiye'nin Ortadoğu politikasının da temel dayanak noktalarından biri oldu. Bu şartların devamında gelişen süreç içerisinde Türkiye, Birleşmiş Milletlerde klasikleşen taraf tutmama politikasının tersine , 7 Kasım 1947 de Filistin'in taksimi konusunda Araplarla aynı yönde oy kullanmıştır. Filistin'in taksimiyle ortaya çıkacak huzursuz ve karışık ortamın bölgede sıcak çatışmalara sebep olacağı ve Sovyetlerin bölgeye müdahale için sebep teşkil edeceği korkusu Türkiye'yi bu davranışa iten ana düşünce olmuştur.⁵⁶

Arap ve İngiliz kaynaklardan alınan bilgilerle endişeler daha da artmıştı. Bu kaynaklardan alınan bilgilere göre Filistin'e resmi olmayan yollardan gelen göçmenler arasında birçok Sovyet ajanı vardı ve Sovyet memurları onlara yardımcı olmaktaydı. Bu ve bunun gibi bilgilerin de yardımıyla Türkiye'de oluşan genel havada, kurulacak bir Yahudi devletinin "Sovyet uydusu" olabileceği düşüncesi hakimdi.⁵⁷ Bu düşünceleri Sovyetlerin taksim planına olumlu oy vermesi daha da güçlendirmiştir.

Özetle, Türkiye'nin BM'nin taksim planında Araplarla aynı görüşte olmasının sebebi Yahudilere karşı İslami endişeler taşımaktan çok bölgede yeni oluşumların yaratacağı çatışmalar ve bunların doğuracağı sonuçlardan kaçınarak kendi güvenliğini ve doğal çıkarlarını koruma çalışmalarıdır.

Türkiye'nin 7 Kasım 1947 tarihinde taksim planına red oyu vermesi Arap ülkelerince memnuniyetle karşılandı. Bu memnuniyet durumu daha sonra gelişen görüş ayrılıkları nedeniyle fazla uzun sürmedi. Türkiye'nin bölgede

⁵⁵ William Hale, Çev. Petek Demir, *Türk Dış Politikası (1774-2000)*, İstanbul: Mozaik Yayınları, 2003 ,s.112

⁵⁶ Süleyman Özmen, *Ortadoğu'da Etnik, Dini Çatışmalar ve İsrail*, 2.baskı, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2002, s172.

⁵⁷ Süleyman Özmen, a.g.e., s.173.

yaşanan çatışma ortamında diyalog yoluyla karşılıklı anlaşma sağlanması amacıyla, Birleşmiş Milletlerin 11 Aralık 1948 tarihli 194 nolu kararı ile kurulan “Filistin Uzlaştırma Komisyonu” na üye olması Arap devletlerinin tepkisine sebep oldu. Bu komisyonun kurulmasına Araplar aleyhte, Türkler ise lehte oy kullandılar. Arapların, Türkiye'nin Komisyonda Fransa ve ABD ile birlikte yer alınmasına karşı olumsuz tavır almasının sebebi, Komisyon üyesi olarak tarafsız kalma zorunluluğuydu. Türkiye ise bölgede bir an önce barışın sağlanmasını kendi güvenlik gerekçeleriyle destekliyordu.

Bu sırada yeni kurulan İsrail Devleti Türkiye'nin kendisini tanıması için temaslara başlamıştı. Daha İsrail'in kuruluşunun ilan edildiği 14 Mayıs 1948 tarihinde dışişleri bakanı Sharett, Türkiye'ye gönderdiği mektubunda; İsrail Devleti'nin Birleşmiş Milletler Taksim Planı çerçevesinde kurulduğunu, bu bağlamda Türkiye ve İsrail arasında ekonomik ve işbirliği imkanlarına değinerek İsrail Devleti'nin Türkiye tarafından tanınmasını talep etmekteydi.⁵⁸

Türkiye'nin bölgedeki en güçlü devlet olması, batı ile ilişkilerinin iyi olması, Arap olmayan bir Müslüman ülke olması ve Müslüman bir devlet tarafından tanınmanın vereceği avantajlar değerlendirildiğinde, bu dönemde İsrail için Türkiye tarafından tanınmak oldukça önemliydi.

Türkiye, yeni kurulan İsrail Devleti'nin bağımsızlığını koruyup koruyamayacağı, Sovyet uydusu olup olmayacağı ve bu konuda Arapların tepkisinin ne olacağı konularının netleşmesi için “bekle ve gör” politikası izlemeyi uygun gördü. İsrail'in tanınıp tanınmaması konusunda tartışmalar devam ederken 28 haziran 1948 tarihli Ulus Gazetesi'nde çıkan bir yazıda “İsrail Devleti'nin politik bir gerçek olduğu ve bağımsızlığının tanınması gerektiği” ifade edilmekteydi. Bu makalenin yayınlanmasından iki gün sonra Türk politikasında önemli bir değişiklik oldu ve Türkiye ve İsrail arasında posta servislerini düzenleyen bir anlaşma imzalandı.⁵⁹

Türkiye'nin politik açıdan İsrail'i tanımazken böyle bir anlaşma yapmasının sebebi; İsrail'de bulunan Türkiye doğumlu Yahudilerin mağdur olmaması ve Filistin'le olan ekonomik ilişkilerini sürdürmesi açısından önemli

⁵⁸ Süleyman Özmen, a.g.e., s.261.

⁵⁹ Süleyman Özmen, a.g.e., s.262.

olması şeklinde değerlendirilebilir. Türkiye daha İsrail Devleti kurulmadan çok önce Yahudiler ve Filistin'le önemli derecede ticari ilişkiye sahiptir. 1947'de Türkiye Filistin'den ithal ettiği malların değerinin tam beş katı değerinde Türk malını Filistin'e ihraç etmekteydi. Arap Ligi, Eylül 1948 tarihinde İsrail ile böyle bir anlaşma imzalamasından dolayı, Türkiye'yi protesto etti.

Eylül 1948 tarihinde başlayan Türkiye Yahudilerinin Filistin'e göçleri sebebiyle Arapların tepkisine hedef olundu. Arap Ligi temsilcileri Türkiye'den bu göçlerin önlenmesini istediler. Türkiye bu konuda bir girişimde bulunmadığı gibi Ankara devlet radyosu bu konuda "Türk vatandaşlarının nereye isterlerse gitmeye hakları olduğunu" ilan etti. Bu şekilde Türkiye Arapların isteğini dolaylı yolla geri çevirmişti.⁶⁰

Türkiye, Birinci Arap-İsrail savaşından sonra İsrail'in politik bir gerçek olduğunu fark etmişti. İsrail, Türkiye'nin kendisini tanıması konusunda ısrarlı bir şekilde girişimde bulunuyor, özellikle ticari ilişkileri ön plana çıkarıyordu. Türk Dışişlerinden yapılan açıklamalarda İsrail Devleti'nin otuzdan fazla devletle tanındığı ve Arap-İsrail temsilcilerinin karşılıklı görüştüğü vurgulanmaktaydı. İsrail'i tanımamanın sebebi olarak da Filistin Uzlaştırma Komisyonu'na üye olunması gösteriliyordu. Taksim planı oylamasında Arap devletleri ile birlikte hareket edilmesinin sebebinin Müslüman kimliğine bağlanmasından rahatsızlık duyan Türkiye, güvenlik nedenleri ile Batı ile birlikte hareket etmek istiyordu. İsrail'in Türkiye tarafından tanınmaya önem vermesi ve bunu sağlamak için girişimlerde bulunmasıyla ve İngiltere'nin de İsrail'i tanımasıyla netleşen Türkiye'nin görüşü, İsrail'de yapılan seçimlerde komünistlerin %3.5 oy almasıyla kesinleşti. 11 Mayıs 1949 tarihinde, Birleşmiş Milletler tarafından barış sever olarak niteledikten sonra, İsrail'in üyeliğe kabul edilmesi de Türkiye'nin vereceği karara yardımcı olmuştu.

Beklenen karar olan Türkiye'nin İsrail'i tanıması "de facto" olarak 28 Mart 1949' da gerçekleşti. Böylece Türkiye, İsrail'i ilk tanıyan Müslüman ülke olurken son tanıyan batılı devletlerden biri oldu. 1947 yılında Birleşmiş Milletler Taksim Planı'na karşı oy kullanıp 1949 da İsrail'i Batılıların güvencesiyle tanımasının sebebi olarak, "Sovyet gazabı" ve "Batılıların kendisini

⁶⁰ T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, *Türkiye İstatistik Yıllığı*, Ankara:1950 s. 296.

satması”ndan çekinmesi⁶¹ olarak değerlendirmek doğru olacaktır. Bu konuda dinin etkin bir rolü yoktur.⁶²

III. 1949 – 1960 DÖNEMİ TÜRK – İSRAİL İLİŞKİLERİ :

Arapların Türkiye'nin İsrail'i tanımaya tepkileri sert oldu. Birleşmiş Milletlere üyeliğini sebep olarak gösteren ve birçok devletin tanımaya destek alan Türkiye, bu kararını politik bir üslupla açıklamaya çalışmıştır. Her ne kadar tanısa da hemen temaslarda bulunamamış, Arapların tepkilerini artırmasından çekinmiştir.

1949 yılında Suriye'de yaşanan Askeri Müdahaleler neticesinde gelişen istikrarsız durum ve Albay Zaim'in başa gelmesiyle bozulan Türkiye - Suriye ilişkileri, Türkiye'nin İsrail'e daha fazla önem vermesine sebep oldu. İsmet İnönü'nün çevresine Suriye'deki gelişmelerden duyduğu gelişmeleri değerlendirdiği esnada İsrail'in uzattığı dost eli sıkma zamanının geldiğini vurgulamıştı. Aradan fazla zaman geçmeden 1949 Sonbaharında İsrail ile diplomatik ilişkiyi onaylayacaktı. 1 Kasım 1949' da TBMM'de yaptığı konuşmada artık İsrail'in bölgede bir denge unsuru olduğundan bahsetmekteydi.⁶³

16 Ekim 1949'da İsrail Konsoloslunun İstanbul'da açıldığı açıklandı. Türkiye ise Ocak 1950'de İsrail'e ilk temsilci olarak Seyfullah Esin'i atarken kendisinin Büyükelçi seviyesinde olduğunu ancak Maslahatgüzar olarak görev yapacağı bildirmekteydi.

Türkiye'nin bu kararının İsrail'de memnuniyetle karşılanması doğaldı. Çünkü Türkiye, Müslüman ve laik bir ülke olması, İsrail'in bazı komşularıyla sınırı olması, Arap olmayan ve yüzünü Batıya çevirmiş bir ülke olması ve Ben Gurion gibi bazı devlet adamlarının Türkiye'de eğitim görmüş olması nedeniyle İsrail tarafından önem verilen konumdaydı. Ayrıca Türkiye gibi Müslüman bir ülke ile geliştirilecek iyi ilişkilerin uluslararası ortamda İsrail lehine sağlayacağı faydalar vardı.

⁶¹ Hasan Köni, “*Mısır, Türkiye, İsrail Üçgeni*”, Avrasya Dosyası, Cilt 1, Sayı 3, (Sonbahar 1994) s.45.

⁶² Bülent Aras, a.g.e., s.133

⁶³ Süleyman Özmen, a.g.e., s.276.

Mayıs 1950'de yapılan genel seçimlerle Demokrat Partinin iş başına gelmesi, seçim kampanyaları esnasında dini motifleri işleyen bir parti görünümünde olması nedeniyle İsrail'de şüpheyle karşılandı.

Demokrat Parti sanılanın aksine Batıya dönük bir dış politika izledi. Yine güvenlik kaynaklı meseleler yüzünden NATO'ya girme çalışmalarına bu dönemde başlandı. Bu doğrultuda Kore'ye asker gönderme kararı alan Türkiye'nin Batı yanlısı politikaları, yine yüzünü batıya dönmüş bir Ortadoğu ülkesi olan İsrail ile yakınlaşmasını sağladı. İsrail'in Birleşmiş Milletlerde Kore ile ilgili takındığı tavır ve komünizme karşı gösterdiği tepkilerin bu yakınlaşmada etkisi büyük olmuştur.⁶⁴

Bu dönemlerde Türkiye, Sovyetler Birliği'ni tehdit olarak algılamış; Arapların tehdit kaynağı olarak gördüğü odaklar ise İsrail ve Batı olmuştur. Kısaca, Türkiye güvenlik endişeleri ile hareket edip Batı ile işbirliğine giderken Araplar aynı endişelerle Batı tehdidine karşı Sovyetler Birliği'ne yakınlaşmıştır.⁶⁵

Aynı dönemde olaylara İsrail açısından bakıldığında: Dost ve dengeli bir Türkiye'nin Ortadoğu'da bulunması, İsrail'in Rus ordularıyla karşı karşıya gelmesini engelleyerek Ben Gurion'un stratejisini⁶⁶ gerçekleştirmesine yardımcı olmuştur.⁶⁷

Diplomatik temsilciliğin seviyesinin yükseltildiği günün ertesi gün olan 4 Temmuz 1950'de, daha Cumhuriyet Halk Partisi döneminde çalışmaları yapılan "Ticaret ve Ödeme Anlaşması" imzalandı.⁶⁸ Türkiye açısından bölgede bulunan Yahudilerle önceden beri var olan ticari ilişkilerin devamını sağlamış olmakla beraber ilk somut adım atılıyordu. Durum İsrail açısından daha da önemliydi. Bu, Ortadoğu'da yaptığı ilk anlaşma olmakla beraber bu sayede olası bir Arap ambargosunda gedik açılmış, Türkiye gibi büyük bir pazara girebilme şansını yakalamış olmuştur.

⁶⁴ Süleyman Özmen, a.g.e., s.280.

⁶⁵ M. Hakan Yavuz, "İkicilik (Duality): Türk – Arap İlişkileri ve Filistin Sorunu (1947 – 1994)" *Türk Dış Politikasının Analizi*, Faruk Sönmezöğlü (der.), İstanbul: Der Yayınları, 1988, s.571.

⁶⁶ Bu stratejiye göre iç ayda yaşayan Müslümanların düşmanlığını dış ayda yaşayan Müslüman Türklerin dostluğu ile dengelenmiştir.

⁶⁷ Hasan Köni, "Mısır, Türkiye, İsrail Üçgeni", a.g.e., s.47.

⁶⁸ Alptekin Dursunoğlu, *Stratejik İttifak Türkiye – İsrail İlişkilerinin Öyküsü*, 3.Baskı, İstanbul: Anka Yayınları, 2002, s.33.

Anlaşmaya karşı Arapların tepkisi çok sert oldu. Daha Türkiye'nin İsrail'i tanımasını hazmedememişken anlaşma imzalanmasıyla ortam gerildi. Arap – İsrail ikileminde dalgalı bir seyirde giden ve gidecek olan Türk – İsrail ilişkileri bu yıllarda daha temkinli ve mesafeli olmak zorunda kalmıştır. Türkiye'nin İsrail ile 5 Şubat 1951'de hava taşımacılığının düzenlenmesi maksadıyla yapılan teknik bir anlaşmanın fazla büyütülmemesi ve reklam yapılmaması konusunda talepte bulunmasının sebebi yine Arap devletlerinin tepkisini çekeceği korkusu olmuştur.

İlişkilerin gelişmesinin bir sonucu olarak; Türkiye, Birleşmiş Milletlerde Kudüs'ün tamamen uluslararası bir konuma getirilmesine İsrail, Amerika ve İngiltere ile birlikte ret oyu kullanmıştır. İsrail ise Güvenlik Konseyinde Mısır'ın boşalttığı koltuğa aday olan Türkiye'yi desteklemiştir. Sovyetler Birliği ve Arapların adayı olan Lübnan'ın karşısında İsrail'in Türkiye'yi desteklemesi ve netice itibarıyla Türkiye'nin seçilmesi Türk – Arap ilişkilerine büyük zarar verdiği söylenebilir.

İsrail, yakınlaşma politikalarını sürdürmesinin devamı olarak 21 Aralık 1950'de daimi Askeri Ataşesini Türkiye'ye gönderdi. Amerika, Fransa ve İngiltere ile birlikte dört ülkede Ataşe bulunduruyordu. Bu davranış, ikili ilişkilerin askeri alanda da devam etmesini istediklerinin bir göstergesiydi. Araplar arasında Türkiye ile İsrail'in ittifak oluşturdukları görüşünün hakim olmasından rahatsız olan Türkiye, Askeri Ataşesini üç yıl gecikmeli gönderebilecekti.

1955 İzmir Fuarı'na katılan tek Asyalı ülke İsrail'di. İsrail'de gelişen tarım sektörü ve teknoloji ile manda yönetimi zamanında lehimize gelişen ticari dengeler İsrail lehine kaymaya başlamıştı. Bu ekonomik ilişkilerin yanı sıra diğer alanlarda da önemli gelişmeler oluyordu. Fenerbahçe futbol takımı, yanında gazetecilerin de bulunduğu bir heyetle dört maç yapmak için giderken⁶⁹ üniversiteler arası öğrenci ziyaretleri yapılarak görüş alışverişinde bulunuluyordu⁷⁰.

⁶⁹ Süleyman Özmen, a.g.e., s.284.

⁷⁰ Bu bölümün hazırlanmasında geniş ölçüde yararlanılan kaynak: Hasan Köni, "1950-1955 Yılları Arasında Amerikan Belgeleriyle Türk – Amerikan İlişkileri", Avrasya Dosyası, Cilt 1, Sayı 4, (Kış 1994) s.29.

A. Bağdat Paktı ve İkili İlişkilere Etkileri⁷¹ :

Balkan İttifakı'ndan sonra Türkiye, Ortadoğu bölgesinde de bir güvenlik sistemi oluşturulması için faaliyete geçti. Ortadoğu Güvenlik Sistemi tasarısı, A.B.D. Dışışleri Bakanı John Foster Dulles'in teşebbüsleri ile başladı. 25-27 Mayıs 1953'de Ortadoğu ülkelerini ziyaret eden Dulles, Ankara'ya da uğrayarak, Sovyet yayılcılığına karşı Ortadoğu'da bir Savunma Teşkilatı'nın kurulmasının önemini belirtti. Fakat, bu düşünce Amerika tarafından devam ettirilmedi. Bunun zerine Türkiye, konuya sahip çıktı ve çalışmalarını yoğunlaştırdı. Hindistan'la sorunları olan ve dışardan destek ihtiyacı duyan Pakistan'la temaslarda bulundu. 24 şubat 1955'te Türkiye ile Irak arasında "Karşılıklı İşbirliği Antlaşması" imzalandı. Bu antlaşma ile "Bağdat Paktı" kurulmuş oldu.

Bağdat Paktı'na göre; iki devlet birbirlerinin işine karışmayacak, aralarında meydana gelen anlaşmazlıkları barış yolu ile zecekler, Antlaşma Arap Birliği devletleri ile bölgenin güvenliği yönünden ilgili tüm devletlere açık olacaktı.

İsrail'in "Ortadoğu'da kurulacak herhangi bir savunma teşkilatına dahil edilmedikleri taktirde dengelerin kendi aleyhlerine değişebileceği" şeklinde duyduğu endişeleri dile getirirken Türkiye, İsrail'e karşı bir oluşum olmadığını bildiriyordu. İsrail kendisi dışında bu durumdan çok rahatsız olmuştu.⁷²

Ancak, Bağdat Paktı'nın imzalanması diğer Arap Devletleri'nin tepkisine yol açtı. Irak dışında olumlu görüşü olan bir tek Arap Devleti bile yoktu. İlk tepki olarak Mısır ile Suriye, Irak'ı dışarıda bırakacak şeklide işbirliği yapmaya karar verdiler.

Fakat, Bağdat Paktı, Amerika tarafından olumlu karşılandı. İngiltere 5 Nisan 1955'te pakta ye oldu. İngiltere'nin yeliği pakta güçlendirdi. 23 Eylül 1955'te Pakistan'ın da Pakta girmesiyle ye sayısı dörde yükseldi. 3 Kasım 1955'te İran'da Pakta iştirak etti.

⁷¹ Veli Yılmaz, a.g.e.,s.270-280.

⁷² Bülent Aras, a.g.e., s.133.

Bağdat Paktı, böylece Arap devletlerinin karşı koymasına rağmen, kuruldu ve güçlendi. Amerika, Arap devletlerinin tepkisini fazla çekmemek için pakta resmen üye olmadı, ama üye devletlere askeri teknik ve ekonomik yardımda bulunacağını belirterek paktın güçlenmesine çalıştı.

Sovyetler Birliği'nin tehdidine ve yayılmasına karşı, NATO ile SEATO'yu birleştiren Bağdat Paktı'nın kurulması Türk-Sovyet ilişkilerini daha da gerginleştirdi. Ayrıca, Irak hariç Arap devletleri ile Türkiye arasındaki münasebetler olumsuz bir seyir takip etmeye başladı.

Irak'ta 14 Temmuz 1958'de ihtilal oldu. Bu olay üzerine Irak hariç, pakt üyelerinin ve ABD'nin Dışişleri Bakanları 28-29 Temmuz 1958'de Londra'da toplandılar. Toplantı sonunda Paktın merkezinin geçici olarak Ankara'ya taşınmasına karar verdiler.

24 Mart 1959'da da Irak, Bağdat Paktı'ndan çekildiğini resmen açıkladı. Irak'ın ayrılmasından sonra Pakt'ın merkezi, Ankara oldu. 18 Ağustos 1959'da da Bağdat Paktı'nın adı "Merkezi Antlaşma Örgütü" yani "CENTO" olarak değiştirildi..

CENTO'nun ilk toplantısı, 7-9 Ekim 1959'da Washington'da yapıldı. Örgüt, aslında savunma amacıyla kurulmuş olmasına rağmen; faaliyetlerini, üyeler arasında ekonomik, kültürel ve teknik işbirliği konularına yöneltti. ABD, örgüte daha fazla destek vermeye başladı. Bu şekliyle 20 yıl devam eden örgüt, 12 Mart 1979'da Pakistan'ın ve İran'ın ayrılması ile dağılma noktasına geldi. Türkiye, 13 Mart 1979'da, bu devletlerin CENTO'dan ayrılması kararlarını saygıyla karşıladığını ve bu durumda CENTO'nun bölgedeki işlevini fiilen kaybettiğini, örgütün ilgili anlaşma hükümleri gereğince sona erdirilmesi için gerekli işlemlerin yapılacağını açıkladı.

Böylece, hem Arapların hem İsrail'in hem de Sovyetler Birliği'nin yoğun tepkilerini toplayan, hiçbir üyesinin çıkarlarına hizmet edemeyen ve Türkiye'nin bu devletlerle olan ilişkilerine zarar veren Bağdat Paktı'nın bir devamı şeklinde olan CENTO, hukuken olması bile fiilen sona ermiş oldu.

B. Süveyş Bunalımı ve Türkiye'nin Tutumu :

Cemal Abdül Nasır, Mısırda 1952 yılında tamamen kontrolü ele geçirdikten sonra Arap dünyasının lideri olma yönünde çalışmalara başladı. Bağdat Paktı ile bölünen Arap devletleri, Sovyetler Birliği'nin bölgeye sızması ve İsrail'e karşı Batı'nın tutumu nedeniyle milliyetçilik duygularını pekiştirdiler. Nasır, yükselen Arap milliyetçiliğinin kahramanı olarak emperyalist güçlerin karşısına çıkabilecek tek önder konumuna gelmişti.⁷³

Nasır, ekonomik ve askeri alanda güçlenmek için girişimlerde bulundu. Ekonomik kalkınmayı sağlamak için Asuan barajı yapımına önemin verirken askeri açıdan güçlenmeyi sağlamak için Doğu Blok ülkelerinden silah alımına başladı. Baraj için ihtiyaç duyduğu krediyi ABD ve İngiltere'den talep etti. İsrail'e karşı oluşturduğu tehdit ve silahlanması nedeniyle talebi reddedilince sürpriz bir kararla Süveyş Kanalı'nı millileştirdiğini açıkladı.

İngiltere'nin Hindistan'a ulaşımını sağlayan en kısa yoldu olan ve petrol trafiğinde önemli bir kavşak konumunda bulunan Kanalda İngiliz ve Fransız şirketlerinin hisseleri vardı. Ayrıca baraj projesi için kaynak sağlamak maksadıyla geçiş ücretleri yükseltilebilirdi. Her ne kadar İstanbul Sözleşmesi kanaldan geçecek gemilerin serbest geçiş hakkını garanti altına alıyorsa da İngiltere ve Fransa'nın çıkarlarına ters bir durum olarak algılanıyordu.⁷⁴

Sorunun çözümü için Ağustos 1956'da toplanan Londra Konferansı'ndan ve Birleşmiş Milletlerin çabalarından bir sonuç alınamayınca İngiltere ve Fransa İsrail ile gizli bir görüşme yaptı. Savaşın hukuksal zeminini hazırlamak için tasarlanan plana göre İsrail'in Kanal bölgesine zarar vermesini engellemek maksadıyla birlik göndereceklerdi.⁷⁵ İsrail'in Ekim 1956'da başlayan saldırı ile Sina yarımadasını işgale başlamasıyla Fransa ve İngiltere çatışmaların durması için ultimatoma vermiştir. Mısır, bu ultimatoma karşı çıkınca, hava saldırılarıyla başlayan Fransız ve İngiliz saldırıları, paraşüt birliklerinin Kanal bölgesine inmesiyle devam etmiştir. Kısa sürede işgali tamamlayan İngiltere, Fransa ve İsrail, Mısır kuvvetlerini etkisiz hale getirmiştir. ABD ve Sovyetler Birliği'nin yoğun baskılarına dayanamazken BM'nin de yapılan saldırıya karşı tavır alması

⁷³ Oral Sander, a.g.e.,s.270.

⁷⁴ Oral Sander, a.g.e.,s.271.

⁷⁵ Oral Sander, a.g.e.,s.271.

ile bu durum fazla uzun sürmemiş, Kanal Mısır'a bırakılmak zorunda kalınmıştır.

Bu kriz neticesinde Mısır'ın ve Nasır'ın Arap dünyasında prestijleri artarken Kanaldaki İngiliz hakimiyeti de son bulmuştur. Arap milliyetçilik akımları Nasır liderliğinde gelişirken İsrail ile olan gerilim artmış, yeni çatışmalara gebe bir hal almıştır. Mısır'a ekonomik boykot uygulayan Batı'yı sert bir dille kınayan Sovyetler Birliği, bu yolla Arapların sempatisini kazanmıştır. Bu savaşın en önemli sonuçlarından biri de Sovyetler Birliği'nin bölgeye yerleşmesi olmuştur.⁷⁶

Kriz esnasında Türkiye'nin tavrı çok net olmamış, konu ile ilgili fazla bir çıkarı bulunmazken Batı yanlısı bir tutum sergilemiştir. Bu tavrıyla Nasır'ın tepkilerini üzerine toplamış, neticesinde Nasır Kıbrıs konusunda Yunanistan'ı destekleyeceğini açıklamıştır.⁷⁷

Türkiye, krizden sonra da Bağdat Paktı ülkeleri ile birlikte işgali kınamıştır. Ortadoğu'da Sovyet nüfuzunun güçlenmesiyle kendini Arapların karşısında bulan Türkiye, Mısır ile aralarında gelişen gergin durumun son bulması ve yoğun Arap baskısının azalması için İsrail'deki elçisi Şevket İstinyeliyi geri çağırmıştır. İsrail ile ilişkilerin tümenden kesilmesini isteyen Arapların gözünde bu tatmin edici bir adım olamamıştır. İstinyeli, Türkiye'ye dönmeden ziyaret ettiği İsrail makamlarına durumun kendilerine karşı bir politika olmadığını⁷⁸, Arapların yaptığı olumsuz propagandayı sona erdirmek ve Bağdat Paktı'nın devamını sağlamak için yapılmış bir hareket olduğunu açıklıyordu. Sonuç olarak Türkiye, Süveyş Krizi ile Araplarla olan ilişkilerini yaralamış, bunun tamiri için İsrail ile olan ilişkilerini hasara uğratmıştır.

Süveyş bunalımı, Sovyetler Birliği'ni Mısır'da zor kullanma tehdidinde bulunmaya sevk etmiş ve bu ülkenin Ortadoğu'ya hakim olma emellerini de ortaya çıkarmıştır. Bu tehdidi önlemek ve bu bölgede istikrar ve bağımsızlığı teşvik etmek için Birleşik Devletler, sonradan Eisenhower Doktrini diye bilinen bir siyaset uygulamaya başlamıştır.⁷⁹

⁷⁶ Hasan Köni, a.g.m., s.47.

⁷⁷ Süleyman Özmen, a.g.e., s.304.

⁷⁸ Bülent Aras, a.g.e., s.133.

⁷⁹ Veli Yılmaz, a.g.e.,s.265.

C. Eisenhower Doktrini ve Sonuçları :

Eisenhower Doktrini, ABD Başkan Eisenhower'ın 1957 yılı başında Kongre'ye sunduğu bir raporla açıkladığı ve uluslararası komünizm tehdidine karşı direnmek için Amerikan yardımına ihtiyaç duyacak Ortadoğu ülkelerine askeri ve ekonomik yardımı içeren ABD politikasını ifade etmektedir. Doktrinin temelinde ABD'nin Sovyetler Birliği'nin Süveyş Bunalımı'ndan sonra Ortadoğu'da kazandığı prestije karşı, bölgede bir karşı grup örgütlenme çabası ve bölgedeki olayları uluslararası komünizmin bir parçası olarak kabul etmesidir. Kongre'nin 9 Mart 1957'de kabul ettiği yukarıda anılan rapor Eisenhower Doktrini'nin temeli oluyordu ve şu noktaları içermektedir:⁸⁰

- a. ABD Ortadoğu ülkelerinin bağımsızlık ve toprak bütünlüğünü, kendi ulusal çıkarları ve dünya barışı açısından hayati olarak kabul etmekteydi.
- b. Uluslararası komünizm tarafından desteklenen herhangi bir devletten gelecek açık bir saldırıya karşı yardım isteyen bir devletin toprak bütünlüğü ve bağımsızlığını korumak amacıyla, Amerikan askeri kuvvetinin kullanılması da dahil olmak üzere, gerekli yardım ve işbirliğinin sağlanması için Kongre ABD Başkan'ının bu amaçla serbestçe kullanabileceği 200 milyon dolarlık bir ödenek ayrılmaktaydı.

Eisenhower Doktrini ABD açısından beklenen sonucu vermemiştir. Sovyetler Birliği Mısır ve Suriye, doktrini, Ortadoğu ülkelerin içişlerine doğrudan bir müdahale, Siyonizm tarafından beslenen emperyalist bir manevra olarak görmüşlerdi. Doktrin İsrail'de bile soğuk karşılanmıştır. Doktrini kabul eden Lübnan ve Libya ile hararetle destekleyen Türkiye, İran ve Irak dışında Batı yanlısı Arap devletleri bile Doktrine katılmaktan endişe duymuşlardır.

⁸⁰ <http://www.mfa.gov.tr/turkce/grup/ha/ha01htm/04.htm> (20 Haziran 2003)

D . “Periphery Yaklaşımı”⁸¹ ve Başlayan Gizli Temaslar :

Amerika ve İngiltere'nin yardımlarıyla, İsrail; Arapların kuzeyinde bulunan Türkiye ve İran ile güneyinde bulunan Etiyopya ile işbirliğini geliştirme çabalarına başlamıştır. Arap komşuları ile olabilecek sınır anlaşmazlıklarına ve olası bir Sovyet işgaline karşı kendisini daha güvende hissedebilmek için geliştirilen bu yaklaşımın en vazgeçilemez ülkesi ise şüphesiz Türkiye olmuştur.⁸²

NATO üyeliğinden dolayı Araplarla ilişkilerinin kopma noktasına geldiğini bilen Türkiye, sorunlara bir yenisini eklememek için İsrail ile bu şekilde bir yakınlaşmaya sıcak bakmamıştır. Irak darbesi ve Lübnan olayları ile başlayan gelişmeler neticesinde Bağdat Paketi'nin geleceğinin karanlık olduğunu gören Türkiye, Amerika'nın da kendisini bu konuda cesaretlendirmesiyle İsrail'e yakınlaşmanın yararlı olacağını değerlendirmiştir. Bu değerlendirmeden haberdar edilen İsrail, en üst düzeyde karşılık vermiş, Başbakan Ben Gurion, Dışişleri Bakanı Golda Meir, Dışişleri Müsteşarı Şimon Perez ve Genelkurmay Başkanı Zvi Zur, 28 Ağustos 1958 günü Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Adnan Menderes ile görüşmek üzere Ankara'ya gelmişlerdir. Arap dünyasının tepkilerinden çekinildiği için “El – Al uçağının motorundaki teknik bir arıza nedeniyle Ankara'ya zorunlu iniş” senaryosu önceden hazırlanmıştı. Askeri, ekonomik siyasi işbirliği imkanlarının görüşüldüğü toplantının en önemli yansıması daha sonradan trident⁸³ olarak adlandırılacak olan karşılıklı istihbarat alış verişi ve işbirliği yönünde olmuştur.⁸⁴

Türkiye, İsrail ve İran arasında başlayan yakınlaşmayı “peripheral pact” (çevresel pakt) diye adlandıran Ben Gurion bunu şöyle açıklamıştır:⁸⁵ “*Nasır – Sovyet dalgaya karşı Ortadoğu'nun dış çemberinde yer alan bazı devletlerle ilişkilerimizi sıkılaştırmaya , güçlendirmeye başladık... Nasır yoluyla artacak*

⁸¹ Ben Gurion tarafından geliştirilen “Periphery” (çevre) yaklaşımına göre İsrail'in güvenliğini sağlamak amacıyla etrafını saran Arap devletlerinin dış komşuları ile işbirliği yaparak kendini kuşatılmışlık durumundan kurtarmak esastır.

⁸² Nezh Tavlş, “*Türk – İsrail Güvenlik ve İstihbarat İlişkileri*”, **Avrasya Dosyası**, Cilt 5, Sayı 1, (İlkbahar 1999), s.78.

⁸³ Trident: Üç uçlu mızrak. Türkiye İsrail ve İran istihbarat servislerinin müşterek çalışmalarını tanımlamak için kullanılan terim olmuştur.

⁸⁴ Nezh Tavlş, a.g.m. s.81.

⁸⁵ Alptekin Dursunoğlu, a.g.e. s.35.

Sovyet nüfuz ve yayılmasına karşı durabilecek bir ülkeler grubu organize etmek amacımız. Bunun resmi bir ittifak olması da gerekmez” .

İki ülke liderlerinin birbirini iyi anlamalarının bu dönemde Türkiye – İsrail ilişkilerinin gelişmesine etkisi olumlu olmuştur. Türkiye Cumhuriyetini üçüncü Cumhurbaşkanı olan Celal Bayar, dünyanın dört bir yanında Yahudilere kimlik bilinci kazandırmak için Evrensel İsrail Birliği tarafından kurulan Alliance İsrailite okulunun Bursa şubesinden, İsrail Devlet kurucusu Ben Gurion ise İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesinden mezun olmuşlardır.⁸⁶

İstihbarat alanındaki işbirliği tüm hızıyla sürerken ticari boyut göz ardı edilmemiş, 18 Mart 1960’da Türkiye ile İsrail arasında ticaret anlaşması imzalanmıştır.

1950’li yılların sonuna doğru Türkiye, Amerika Birleşik Devletlerindeki Musevi lobisinin önemini anlamış ve bundan faydalanma yoluna gitmiştir. 1955 yılından sonra ortaya çıkan ve Türk dış politikasının belirlenmesinde büyük pay sahibi olan Kıbrıs konusunda İsrail tarafsız kalmakla beraber, Osmanlıdan gelen sempatisi ile 1960’lı yıllara kadar Türkiye’nin yanında yer almıştır.⁸⁷

1958 yılında Irak’ta meydana gelen ihtilalden kaçan Musevilere kucak açarak onların Türkiye üzerinden İsrail’e gitmelerini sağlamamız neticesinde Yahudilerin sevgi ve sempatisini kazanmamız sağlanmıştır.⁸⁸

IV. 1960 – 1990 DÖNEMİ TÜRK – İSRAİL İLİŞKİLERİ :

Türkiye’de yaşanan 1960 Askeri darbesi neticesinde değişen ülke içi durum ve gelişen uluslararası konum, Türk – İsrail ilişkilerine de yansımıştır. Türk kamuoyu yeni anayasanın verdiği özgürlükçü hava içerisinde daha etkili olabilmiştir. Dünya Küba buhranı⁸⁹ sarsılırken ABD Türkiye’den Jüpiter

⁸⁶ Nezih Tavlaş, a.g.m. s.81.

⁸⁷ Hasan Köni, a.g.m.,s.47.

⁸⁸ Harp Akademileri Komutanlığı, *Türkiye – İsrail İlişkilerinin Dünü, Bugünü, Yarını*, s.104.

⁸⁹ Sovyetler Birliği ile Amerika Birleşik Devletleri’ni doğrudan savaşın eşiğine getiren uluslararası siyasal bunalım.Küba’da Fidel Castro, 1959’da Amerikan yanlısı diktatör Batista’yı devirerek iktidarı ele geçirmişti. Bu tarihten itibaren Küba’nın ABD ile ilişkileri bozulurken, SSCB ile gelişmiştir. Özellikle 1961 yılının Nisan ayında, ABD tarafından Küba’ya karşı düzenlenen başarısız Domuzlar Körfezi çıkartması ABD-Küba gerginliğini iyice artırmıştır. Bu arada 1962

füzelerinin çekilmesine karar vermiştir. ABD'nin demode olduğu ve yerine daha modern silahlar vermek için çektiğini söylediği Jüpiter füzelerinin Sovyetlerle pazarlık sonucu çekildiğini öğrenen Türk kamuoyu, büyük tepki göstermiştir. Sovyet tehdidine karşı kendini zayıflamış hissetmesine yol açan bu olayın ardından Türkiye, tamamen Batı endeksli dış politikasını değerlendirerek ABD dışındaki devletlerle yakın ilişki kurma eğilimi göstermiştir. Bu yıllarda Türk dış politikasının çok yönlülüğe geçişinde bu olayın etkisi büyüktür.⁹⁰

Kıbrıs'ta gerginliğin artması üzerine müdahale hesapları yapan Türkiye'ye ikinci şok ABD başkanı Johnson'dan gelmiştir. Tarihe "Johnson Mektubu"⁹¹ olarak geçecek ve uzun yıllar Türk dış politikasını etkileyecek olan mektupla ABD, Kıbrıs konusunda Türkiye'yi desteklemediği gibi Türkiye'den Amerikan yapımı silahların kullanılmamasını istemiş ve olası bir Sovyet tehdidinde NATO'nun Türkiye'yi koruyacağını tartışmalı olduğu belirtmiştir.⁹² Kendisini bir anda savunmasız ve yalnız hisseden Türkiye artık dış politikasında daha ihtiyatlı davranacağı, Amerika'nın her istediğine uymak yerine kendi çıkarlarını düşüneceği bir döneme girmektedir. Türkiye'nin Vietnam savaşında ABD'ne destek vermemesi de bunun bir sonucu olmuştur.

Ocağında OAS (Amerikan Devletleri Örgütü) devletleri Küba'nın OAS'tan atılmasını kararlaştırmışlardır. 1962 Ağustos'unda ABD istihbaratı Küba'ya bazı Sovyet füzelerinin yerleştirilmiş olduğunu saptamıştır. Bunun üzerine Küba'daki Sovyet füzelerinin sökülmesini isteyen ABD, 22 Ekim 1962 tarihinden başlayarak adayı denizden ablukaya almıştır. Sovyetler Birliği, Türkiye'de bulunan Jüpiter füzelerinin de sökülmesi kaydıyla Küba'daki füzelerin sökülmesini kabul etmiştir. Küba (Ekim füzeleri) bunalımının en önemli sonucu, soğuk savaşın doruk noktasına vardığı bir dönemde, "yumuşama" ve "görüşme" havası yaratmış olmasıdır. Bunalımın ikinci sonucu, NATO'nun Avrupalı ortaklarının, böylesine büyük bir bunalımda, yanı kendilerini de son derece tehlikede bırakan durumlarda, kendi görüşlerinin alınmayacağını açıkça görmüş olmalarıdır. Küba Bunalımı, her iki ittifak grubunda da üyelerin, stratejik değişikliklerle başlayan yeni uluslararası ortama uyum gösterme özelemlerine hız kazandırdı. <http://www.mfa.gov.tr/turkce/gruph/ha/ha02htm/02.htm> (15 Temmuz 2003)

⁹⁰ Baskın Oran, *Türk Dış Politikası Cilt I (1919-1980)*, 4.baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2002, s.684.

⁹¹ 1963 yılı Aralık ayında Kıbrıs'ta ortaya çıkan gergin durum ve kanlı olaylar üzerine, Türk toplumunun güvenliğini korumak ve Rumların katliamlarının bir jenoside dönüşmesini önlemek amacıyla Türkiye, 1960 Garanti Andlaşmasına taraf devlet olarak sahip bulunduğu hakları kullanarak 1964'te Kıbrıs'a çıkarma yaparak müdahalede bulunmağa karar vermiştir. Ancak, o zamanki ABD Başkanı Johnson, Başbakan İsmet İnönü'ye önemli bir mektup yollayarak bu işe karşı bir karar almış ve hükümetimiz de bu durumda müdahaleden vazgeçmiştir. Bu mektup, Türk Amerikan ilişkilerini olumsuz yönde etkilemiştir. <http://www.mfa.gov.tr/turkce/gruph/ha/ha02htm/01.htm> (15 Temmuz 2003)

⁹² Baskın Oran, a.g.e.,s.689.

Arap devletleriyle ilişkilerini gözden geçiren Türkiye, Cezayir'in Fransa'ya açtığı bağımsızlık savaşında Cezayir'i destekleyerek yeni bir başlangıç yapmaktaydı. Kıbrıs konusunda Birleşmiş Milletlerde yalnız kalmamak için Arap desteğine ihtiyaç duyulmuş fakat İsrail'den de vazgeçilememiştir. Batı politikasında değişikliklere rağmen radikal bir dönüş olmamış, Araplarla yakın ilişki kurulmaya çalışırken İsrail ile ilişkiler bozulma noktasına getirilmemiştir. Arap – İsrail çatışmalarında daha mesafeli davranmayı esas alan Türk Dışişleri, Ortadoğu'da hiçbir pakta önderlik etmeyecek, daha esnek davranacak ve artık bölgede batılı bir oyuncu gibi görünmeyecekti.⁹³

A. 1967 Savaşı ve Türk – İsrail İlişkilerine Etkileri :

1967 Arap – İsrail savaşına gelindiğinde Türkiye, Amerika ve Batı ile birlikte İsrail'in yanında yer almanın kamuoyunda yarattığı olumsuz intiba ile birlikte yeni değerlendirmeler yapılmıştır. Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil yaptığı açıklamada Türkiye'de bulunan Amerikan üslerinin Araplara karşı bir oldu bittiye karşı kullanılmasına izin verilmeyeceğini belirtmiştir.⁹⁴ Bu, Türkiye'de bulunan Amerikan üslerinin kullanılmasının ilk defa sorgulanmasını gösterdiğinden önemli bir gelişme olmuştur. Kıbrıs gelişmeleri, kamuoyunda esen ABD karşıtı hava, Araplardan gelebilecek ekonomik beklentilerin de etkisiyle Türkiye Araplardan yana tavır almıştır. Savaş sırasında Adana'da bulunan Amerikan üssünün kullanılarak İsrail'e yardım etmesine izin artık verilmemektedir.⁹⁵

Türkiye bu tutumunu savaş sonrası Birleşmiş Milletler görüşmelerinde de devam ettirmiştir. Birleşmiş Milletlerin 242 sayılı kararında Araplarla beraber davranarak İsrail'in işgal ettiği topraklardan çekilmesini isterken, İsrail'i saldırgan olarak tanımlayan birinci maddeye Türk – İsrail ilişkilerine zarar vermemek için çekince koymuştur. Dışişleri Bakanı Çağlayangil konuşmasında Türk dış politikasının siyasi bağımsızlık ve toprak bütünlüğüne dayandığını belirttiikten sonra kuvvet yoluyla toprak kazanılmasına karşı olduklarını söylemiş ve Arap halklarına karşı Türk Milletinin derin sevgi ve sempatisini belirtip İsrail'in

⁹³ Bülent Aras, a.g.e., s.135.

⁹⁴ Baskın Oran , a.g.e.,s.797.

⁹⁵ M. Hakan Yavuz, a.g.e.,s.573.

Kudüs'te oldu bittiler yaratmamasını istemiştir.⁹⁶ Diğer yandan meydana gelen çatışmalarda İsrail'i kınayıp Araplardan yana tavrını sıklıkla göstermiş, Arap ülkelerine insani yardım projelerine aktif biçimde katılmasının ardından savaş sonrası kısa bir dönem yaşanan petrol ambargosunun dışında tutulmuştur.

Bu dönemde Nasır liderliğindeki Arap milliyetçiliğinin Suudi Arabistan'a geçmesi Türkiye'nin İsrail ve Batı ile ilişkilerinin devam ettirebilmesi bakımından olumlu olmuş, bu durum Türkiye'de memnuniyetle karşılanmıştır.

1969 yılında Mescid-i Aksa'nın yakılması üzerine toplanan İslam Konferansı Teşkilatına Türkiye, Dışişleri Bakanı Çağlayangil ile gözlemci statüsünde katılmıştır. Çağlayangil sonuç bildirgesine, "Türkiye Birleşmiş Milletler kararları çerçevesinde Filistin sorununu destekliyor" ibaresi koyarak Arapların yanında yer alırken diğer taraftan Filistin sorununu "ulusal haklar" bağlamında değil "insan hakları" çerçevesinde ele alınması gerektiğini söyleyerek Amerikan tezini savunmuştur.⁹⁷

Bütün olumsuzluklara rağmen Türk – İsrail ilişkileri kopma noktasına gelmemiştir. Rabat'taki toplantıda bütün üye ülkelerin İsrail ile ilişkisini kesmesi istenirken Türkiye'nin bu karara karşı çıkması ilişkilerin devam ettiğinin bir göstergesidir. Maslahatgüzar seviyesinde devam eden diplomatik ilişkilerde durgunluk yaşandıysa da iki ülke de politikalarında radikal değişikliklere gitmemiştir. Gelişmeleri Türkiye'nin yeni Ortadoğu politikası olarak değerlendirildiğinde 1967 savaşı, Türk – İsrail ilişkilerinin kötü bir döneminden çok Türk – Arap ilişkilerinin yükselişe geçtiği bir dönem olarak görülmelidir.⁹⁸

B. 1973 Savaşı ve Türk – İsrail İlişkilerine Etkileri :

Türkiye, 1973 savaşında da 1967 savaşında olduğu gibi tarafsızlığını ilan etmiş, Arap devletlerinin İsrail'e yardım eden ülkelere petrol ambargosu uygulayacağını ima etmeye başlamaları sonucu petrol ihtiyacının %70'ini bu

⁹⁶ Fahir Armaoğlu, a.g.e., s.273.

⁹⁷ Alptekin Dursunoğlu, a.g.e. s.40.

⁹⁸ Baskın Oran , a.g.e.,s.798.

bölgeden karşılayan Türkiye, olası bir petrol krizinin dışında kalmak için kendisini Araplara yakınlaşmak zorunda hissetmiştir. Türk kamuoyunda Filistin yanlısı gelişen tutum ve Türkiye'nin Kıbrıs konusunda Arapların desteğini sağlama beklentileri de bu yakınlaşmayı mecburi hale getirmiştir.⁹⁹ Gerçekleşen petrol krizinin¹⁰⁰ de etkisiyle bölgede ekonomik bir güç haline gelen Araplarla ilişkileri ilerletmek için Türkiye İslam Konferansı Örgütüne üyeliğini yüksek seviyeye çıkardı ve Arap devletleriyle ekonomik ilişkilerini artırırken İsrail ile olan ilişkilerini en alt seviyede tuttu. Arap yanlısı dış politikanın neticesinde Amerika'ya savaş sırasında üslerini kullanma izni vermezken Sovyetler Birliği'nin Türk hava sahasını Araplar lehine kullanmasına izin verdi.¹⁰¹

Netice itibariyle 1973 Arap- İsrail savaşının yarattığı petrol krizi, Türkiye'yi Ortadoğu ülkelerine daha fazla yaklaştırmıştır. Bunun da iki sebebi vardır: Birincisi, 1973'ten sonra ham petrol fiyatlarının hızla artmasıdır. Bu durum Türkiye'yi kredili petrol alımı ile karşı karşıya bırakmıştır. 1972 yılında Türkiye ham petrole 300 milyon dolar öderken, bir yıl sonra bu rakam birkaç milyar dolara çıkmıştır. İkinci sebep ise yine petrol faturasını karşılamak için, Türkiye'nin Arap ülkelere ihracatını arttırma çabasına girmesidir. Bu ülkelerle ticari münasebetlerin geliştirilmesi ve ihracatın arttırılması ise, her şeyden önce, siyasi münasebetlerin geliştirilmesini zaruri kılmakta idi. Bilhassa gıda maddeleri ve tüketim maddeleri ihracatını arttırmak için Türkiye Ortadoğu pazarına girmek zorunda idi.

⁹⁹ Baskın Oran , a.g.e.,s.799.

¹⁰⁰ 1973 Arap-İsrail Savaşı sonucunda OPEC (The Organization of Petroleum Exporting Countries-Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü) ülkelerinin, savaşta İsrail'e yardım eden ülkelere petrol arzını durdurması.Batılı ülkeler kendi endüstriyel ihtiyaçlarını karşılamak için, Ortadoğu petrolerine yöneldiler. Çok geçmeden Batılı petrol şirketleri, petrol üretiminin her alanında kendilerini göstermeye başladılar. Bu şirketler, petrolün taşınması ve dağıtımını kontrolleri altında tutuyorlardı. Aynı zamanda hem fiyat hem petrol arzını belirliyorlardı.Petrole sahip ülkeler ise çok az bir pay almaktaydılar. 1946 yılında, şirketler petrol üretiminin %82'sine, petrol ülkeleri ise sadece %18'ine sahiptiler. Ancak durum 1960'larda değişmeye başladı. 1960 yılında OPEC kuruldu ve ilk talep edilen şey, fiyatların artışı ve daha büyük paya sahip olmaydı. OPEC ülkeleri kendi kaynaklarını kendilerinin kontrol etmelerini egemenlikten gelen bir hak olarak görüyorlardı. Zamanla OPEC ülkelerinin petrol üretimindeki payları artmaya başladı. 1946'daki %18'lik pay, 1960 yılında %50'ye ve 1970'de, %70'e yükseldi. Bununla, OPEC ülkeleri petrol üretimini kontrolleri altına almaya başladılar.1973 yılında Arap-İsrail Ramazan (Yom Kippur) savaşında yaşanan yenilgi, petrolü bir siyasi güç haline getirdi. Savaş, OPEC'in iki karar almasına neden oldu. İlk olarak, OPEC, İsrail'e yardım edenlere "petrol ambargosu" uygulama kararı aldı. İkincisi de, petrol fiyatların %400 arttırılması kararıydı. .Petrolün, OPEC ülkeleri tarafından gelişme, kalkınma ve dış politikada hedeflerin gerçekleştirilmesi amaçlı olarak kullanılması durumu bugün de devam etmektedir.

<http://www.mfa.gov.tr/turkce/gruph/ha/ha02htm/03.htm> , (15 Temmuz 2003)

¹⁰¹ M. Hakan Yavuz, a.g.e.,s.573.

1973 Arap-İsrail savaşının Türkiye'nin Ortadoğu politikasında meydana getirdiği bir diğer değişiklik de, Filistin meselesinde, "Filistin halkının meşru hakları" kavramına bağlı kalmış, fakat bağımsız bir Filistin devletinin kuruluşu üzerinde fazla durmamıştır. Zamanla Türkiye'nin bu meseledeki tutumu da değişmeye başlamış ve Filistinlilerin devlet kurma hakları Türkiye tarafından da kabul edilmiştir. 1975'de Filistin Kurtuluş Örgütü'nü Filistin'i temsil eden örgüt olarak kabul edip temasa geçmesi ardından sorunlarını kendi gerilla yöntemleri ile çözmeye çalışan örgütün ileride Türkiye'nin başını çok ağrıtabilecek olan Ermeni ve Kürt terör örgütlerine örnek olacağı hesaplanmamıştır.¹⁰²

Ortadoğu petrolüne bağımlı olan Türkiye, 1974 yılında Kıbrıs'a askeri müdahale yapmak zorunda kalmış ve Amerikan silah ambargosuna maruz kalmıştır. Arapların gittikçe artan prestiji ve zenginliği, Kıbrıs konusunda Birleşmiş Milletlerden gelen baskılar, Araplar içerisinde geniş bir Ortodoks kilise ağına sahip olan Yunanistan'ın etkin tutumu ve dünya genelindeki Sovyet etkinliğinin etkisiyle Türkiye, Birleşmiş Milletlerin 10 Kasım 1975 yılında genel kurulda görüştüğü "Siyonizmin bir tür ırkçılık olduğu" kararına diğer İslam ülkeleriyle birlikte oy vermiştir.¹⁰³ Bu sayede de İslam Konferansı Örgütü'nün 1976'da ki Dışişleri Bakanları toplantısını İstanbul'da yapmasını sağlamıştır.

1978 Eylülünde imzalanan ve bütün Arap dünyasında tepkilerle karşılanan Camp David anlaşmalarını Türkiye de reddetse de devamında Mısır'ın İsrail'i tanımasıyla 1949'dan beri üzerinde yük olan İsrail'i tanıyan tek Müslüman ülke olma sorumluluğunu paylaştığı için memnun olmuştur. Bundan sonra İsrail'in Arap ülkelere karşı yaptığı her hareket Türkiye tarafından tepki ile karşılanmıştır. Fakat Türkiye'nin bu doğrultudaki politikasının Arap ülkelerini tatmin ettiğini söylemek de mümkün değildir. Zira Türkiye'nin bir yandan NATO üyesi oluşu, öte yandan İsrail ile diplomatik münasebetlerini kesmemiş bulunması, Arap ülkeleri için eleştiri ve tatminsizlik sebebi olmuştur. Halbuki Batı ittifakı Türkiye'nin varlığının ve güvenliğinin hayati bir unsuru idi ve Türkiye'nin bu konuda taviz vermesi doğal olarak söz konusu olamazdı. İsrail ile diplomatik münasebetler meselesine gelince; Bu da Türkiye için hayati bir unsur

¹⁰² Harp Akademileri Komutanlığı, *Türkiye – İsrail İlişkilerinin Dünü, Bugünü, Yarını*, s.105.

¹⁰³ Hasan Köni, a.g.m.,s.48.

olan, Amerika ile münasebetlerinin bir parçası idi ve Türkiye'nin bu konuda hareket alanı da imkanları da sınırlı idi.

1980'lerin başlarında İsrail'in Türkiye ile iyi ilişkiler kurulması ile ilgili düşüncesine yeni bir faktör dahil olmuştur. Söz konusu faktör, 1973 Savaşı sonrası dönemde İsrail'in dış politikasında önemli bir itici güç olan İsrail'in silah endüstrisi için pazar arayışıdır. 1980'lerin başında İsrail Uçak Sanayii, 1960'ların sonundan itibaren İsrail Hava Kuvvetleri tarafından kullanılmakta olan Amerikan yapımı savaş uçağı F-4'lerin yenilenmesini planlamıştır. İsrail Uçak Sanayii, eskiyen F-4'leri için alternatif düşünmek zorunda kalan Türkiye de dahil başka ülkelerin hava kuvvetleri arasından yeni müşteriler bulacağını ümit etmiştir.

Bu dönemde izlediği Arap yanlısı politikalara rağmen Kıbrıs konusunda Arapların desteğini sağlayamayan Türkiye, Amerikan kongresinde Ermenilerce geçirilme çabasında olan Jenosid (soykırım) bildirisini Amerikan Musevi lobisinin desteği ile durdurarak kendini ikinci bir ambargodan kurtarmıştır.¹⁰⁴ Ancak, İsrail'in, 1980'de (birleşmiş ve bölünmez Kudüs'ün devletin başkenti olduğunu ifade eden) Kudüs Yasasını kabul etmesi ve İran-İrak savaşının başlamasıyla aniden artan petrol fiyatlarını takiben ikili ilişkiler daha da kötüleşmiştir. Bundan sonra, Türkiye diplomatik ilişki düzeyini düşürmeye ve Tel Aviv'de sadece ikinci katiplik düzeyinde temsil edilmeye karar vermiş ve İsrail'in de aynı şeyi yapmasında ısrar etmiştir.

Bu dönemde Türkiye'nin karışık iç hareketlerine, Kıbrıs müdahalesine, Ekonomik kriz ve petrol krizlerine rağmen Araplarla İsrail arasında inişli çıkışlı ilişkiler yaşanmıştır. Milli menfaatlerin korunması maksadıyla geliştirilen çok yönlü dış politika neticesinde Arap devletleriyle ilişkilerin geliştirilmesinin yanı sıra artan Arap baskılarına rağmen İsrail ile ilişkilerin kesilmemesi de politikanın başarıya ulaştığının bir göstergesi olmuştur.

C. 1980 Askeri Darbesi Sonrası Dönem :

12 Eylül ihtilaline batılı ülkelerden gelen tepkiler nedeniyle Türkiye, yüzünü Arap devletlerine çevirmiştir. İçinde bulunduğu ekonomik krizi Ortadoğu'ya

¹⁰⁴ Hasan Köni, a.g.m.,s.49.

açılmayla aşılacağını düşünen Türkiye'nin Araplara yakınlaşmak maksadıyla İsrail ile olan ilişkilerini Maslahatgüzar seviyesinden İkinci katiplik düzeyine indirdiğini açıklamıştır. Bu gelişmenin hemen ardından Suudi Arabistan Türkiye'ye 250 Milyon dolarlık bir yardım yapmıştır.¹⁰⁵ Paralelinde İKT'nin Kazablanka zirvesine katılan Cumhurbaşkanı Kenan Evren İKT'nin ekonomik organı olan COMCEC'in idaresini üstlenmiştir.

Bu gelişmeler neticesinde en alt düzeye indirilen Türk – İsrail ilişkilerinden rahatsız olan İsrail'in baskılarıyla ABD'den 61 senatörün Büyükelçilik kanalıyla gönderdiği mektupta bu durumun Türk – Amerikan ilişkilerine olumsuz etkide bulunacağı vurgulanmaktadır. Bu uyarı üzerine Cumhurbaşkanı Kenan Evren, önce Türkiye'deki Yahudi cemaatinin dini liderleri Hahambaşı Davit Aseo ile görüşmüş, ardından da İsrail ordusunun Golan tepelerini işgalini kınayan Birleşmiş Milletler kararına çekimser oy kullanmıştır.¹⁰⁶

Türkiye'nin Araplara yakın olalım hem de İsrail ile iyi geçinelim şeklinde olan dış politikasının rayına oturamamasından ve iki ülke arasında esen soğuk havadan rahatsız olan İsrail bir şekilde ilişkileri yeniden canlandırmak istemektedir. Bu maksatla İsrail, Türkiye'nin Ermeni soykırımı yaptığına dair haberlerin Hükümete ait medya kuruluşlarında yayınlanmasını yasaklamıştır. 15 Mayıs 1982'de Türkiye'ye gelen ABD Dışişleri Bakanı Alexander Haig, İsrail'in isteği üzerine Ankara'daki temasları esnasında Türkiye'nin İsrail'e karşı tutumu konusunda yumuşama göstermesini bir kez de "yüz yüze" hatırlatmıştır.¹⁰⁷

Filistin'de bulunan terörist kamplarında kendisi aleyhinde faaliyetlerin yoğunlaştığından haberdar olan Türkiye, bu durumdan oldukça rahatsız olmaktadır. İsrail'in ASALA'nın sonunu hazırlama teklifine önce Arap dostları karşısına almamak için karşı çıkan Ankara, Ermeni terör örgütünün 30'u aşkın saldırıda birçok Türk diplomatını öldürmesi ve İsrail'in bölgeye operasyon yapacağını, Türkiye'nin de bu arada Ermeni terör örgütünün kamplarına girebileceğini teklif etmesi üzerine bu kez kayıtsız kalamamış ve başka arayışlar içine girmiştir.¹⁰⁸ ASALA'ya karşı alınan önlemlerle Türkiye, istediğini tam olarak alamasa da önemli istihbarat bilgileri edinmiş, bu sayede ASALA'nın

¹⁰⁵ Aktaran: Bülent Aras, a.g.e., s.141.

¹⁰⁶ Alptekin Dursunoğlu, a.g.e. s.45.

¹⁰⁷ Yalçın Doğan, Cumhuriyet Gazetesi, 16 Mayıs 1982 (Aktaran: N.Tavlaş)

¹⁰⁸ Nezih Tavlaş, a.g.m. s.87.

etkisizleştirilmesinde İsrail'in yardımını almış oluyordu. Bu yardım neticesinde İsrail'in Filistin kamplarına yaptığı baskına gerekli tepkiyi vermemiştir.

Başbakan Özal'ın önceden "İslam coğrafyasına kan ve barutu sokan ülke" olarak tanımladığı İsrail'e karşı tutumunu Başbakan olduktan sonra değiştirmiştir. Amerikan yanlısı tutumuyla tanınan Özal'ın ABD'de bulunan Yahudi lobisinin desteğini sağlamak ve terör örgütlerine karşı işbirliği imkanlarını geliştirmek için İsrail ile ilişki kurmaya çalışmış, bu davranışı İsrail tarafından karşılıksız bırakılmamıştır. Türkiye'nin Arap devletleri ile ilişkilerini anladığını ve önemli olanın Türk – İsrail ilişkileri olduğunu belirten İsrail Dışişleri Bakanı ve Başbakan yardımcısı İzak Şamir, terörle mücadele kapsamında Türkiye ile işbirliğine hazır olduklarını kaydediyordu. 1986 yılında Arap devletleri ve İran'dan gelen baskılara rağmen Türkiye İsrail'e atadığı kıdemli elçi olan Ekrem Güvendiren ile diplomatik ilişkilerin seviyesini yükseltmiş, bu durum İsrail'de memnuniyetle karşılanmıştır.

Türkiye, Filistin konusundaki tutumunu onları ılımlı bir politikaya çekmeyi çalıştığı şeklinde özetlenebilir. Bölgede yaşanan istikrarsız durumdan olumsuz yönde etkilenmemek için çaba sarf etmiş, Türk kamuoyunun İsrail tanklarına karşı taş ve sopa ile karşı durmaya çalışan "intifada"¹⁰⁹ hareketine sempati duyulması sonucu oluşan iç baskılarla FKÖ'nün Cezayir'de ilan ettiği Filistin devletini tanımıştır. On birinci sırada tanıyan devlet olunmasına karşın ilk batılı devlet olmamız dikkat çekicidir. İsrail Türkiye'nin bu tutumunu hoş karşılamamış ve tepkilerini dile getirmiştir. Batı ile ilişkilerine zarar vermemeye çalışan Özal, İsrail ile ilişkileri "geleceğe açılan pencere" olarak nitelendirip "bu pencerenin açık kalması gerektiğini" söylemektedir.¹¹⁰ Buna paralel olarak Türkiye, Ortadoğu'daki diğer devletlerin belirli sınırlar ve barış içinde yaşama hakkını kabul ettiğini bildirip Şamir'in sunduğu barış planını destekleyerek İsrail'in yanında yer almıştır.¹¹¹

¹⁰⁹ Filistinliler tarafından 9 Aralık 1987 yılında işgal altındaki topraklarda başlatılan ve FKÖ tarafından organize edilen taşlı sopalı halk ayaklanmasıdır. İntifada daha önce görülen dağınık eylemlerle karıştırılmayacak kapsamda ve etkide olmuştur. İyi organize edilmiş ve yürütülmüş olan bu hareket, İsrail'in barış görüşmelerine başlama kararı üzerinde etkili olmuştur. İntifada, bir bilinç değişiminin ortaya çıkmasını sağlamış, altı yıl süren ayaklanma, İsrail'in, ekonomik, moral ve uluslararası konumu üzerinde olumsuz etkiler yapmıştır.

¹¹⁰ Bülent Aras, a.g.e., s.144.

¹¹¹ Hasan Köni, a.g.m.,s.48.

V. 1990 SONRASI DÖNEMDE ASKERİ İLİŞKİLERİN GELİŞMESİ :

Körfez savaşı esnasında Amerikan yanlısı bir politika izleyen Türkiye, bu dönemde aktif tarafsızlık politikasından vaz geçmiş görülmektedir.¹¹²

Camp David anlaşması sonrası Mısır'ın İsrail'i tanıması Türkiye'yi rahatlatmış ve Madrid Konferansına bağlı olarak yakınlaşma imkanları da artırmıştır. 1990 yılında Tel Aviv'de bulunan diplomatik temsilciliğimizin seviyesi tekrar Büyükelçilik düzeyine yükseltilmiştir. 31 Aralık 1991 tarihinde ise İsrail ve Filistin temsilcilikleri aynı anda Büyükelçilik düzeyine çıkmasının ardından Türkiye, 1992'de yıllardır kapalı bulunan Kudüs Başkonsolosluğu'nu hizmete açmıştır. Cumhurbaşkanı Turgut Özal İsraili gazetecilere yaptığı açıklamada; *"İsrail'in sınırları güvenlik içinde olmalıdır. Herkes İsrail'i tanımalı ondan sonra barış masasına oturulmalıdır."* derken Başbakan Süleyman Demirel, Birleşmiş Milletler Genel Kurulunda görüşülen "Siyonizm'in bir tür ırkçılık olduğu" yönündeki kararın iptali görüşmelerinde çekimser oy vererek İsrail'i memnun etmiştir.¹¹³

Ardı ardına yaşanan bu olumlu gelişmelerin yakınlaşmaların sebeplerini beş başlık altında toplanabilir:¹¹⁴ Birincisi, Ortadoğu'da barışın sağlanması için başlayan diyalog süreci neticesinde esen ılımlı havanın etkisiyle her iki tarafı da resmen tanıyan Türkiye'nin sağlam dostluklar kurma çabası. İkinci olarak, Özal'ın Amerika Birleşik Devletleri'ne ve Avrupa'ya karşı elini güçlendirmek ve bu ülkelerde etkin şekilde faaliyet gösteren Yahudi lobisinin desteğinin alma çabalarıdır. Bu sırada, Osmanlı İmparatorluğuna göç etmelerinin 500. yıldönümünü kutlayan Yahudilere Lobi kuruluşlarının destek sağlamasıyla Türkiye – Yahudi lobileri arasındaki ilişkiler üst düzeye çıkmış ve paralelinde siyasi ve ekonomik ilişkiler de canlanmıştır. Üçüncü sebep olarak; Türkiye'nin PKK ve terör, su sorunu ve rejim sorunlarının bulunduğu Güney komşuları ile İsrail'in de Türkiye'ye benzer sorunlarının bulunması ve bunun karşılıklı

¹¹²Tayyar Arı, *2000'li yıllarda Basra Körfezinde Güç Dengesi*, 4.baskı, İstanbul: Alfa Yayınları, 1999, s.302.

¹¹³Alptekin Dursunoğlu, a.g.e. s.50.

¹¹⁴Baskın Oran, *Türk Dış Politikası Cilt II (1980 - 2001)*, 4.baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2002, s.568-569.

işbirliğine itmesidir. Dördüncü etken ise; bir dönem İslam devletlerine yakın politika izlendiği halde Araplardan Kıbrıs, Bulgaristan Türkleri gibi konularda yardım alınmamasının yanı sıra İsrail'den resmi ve gayri resmi destek görülmesidir. Son olarak da iki ülkenin de ABD'nin soğuk savaş sonrası kurmaya çalıştığı "Yeni Dünya Düzeni" içerisinde yer alma çalışmalarıdır.

1992 yılında Dışişleri Müsteşarı Bilgin Ünan'ın Tel Aviv'e gitmesiyle başlayan diplomatik yakınlaşma Turgut Özal'ın cenaze töreni için Ankara'ya gelen İsrail Dışişleri Bakanı Şimon Peres'in Çiller Hükümetiyle kurduğu diyalogla devam etti. Turizm Bakanı Abdülkadir Ateş'in 1 Haziran 1992 yılında yaptığı İsrail gezisinin "ilk üst düzey resmi gezi" olması bakımından önemi büyüktür.

Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin, 23 – 25 Kasım 1993' de gerçekleştirdiği İsrail resmi ziyaretinde, İsrail'e gelen ilk Türk Dışişleri Bakanı olma özelliği taşıyordu ve ilişkilerdeki "Arap ipoteğinin kalkması"¹¹⁵ olarak nitelendirildi. Bu gezi esnasında yapılan görüşmelerde bölge güvenliği ile ilgili konular görüşülürken karşılıklı beklentiler ortaya konuluyordu. İsrail, eski Sovyet Cumhuriyetleri'ne ve bölge ülkelerine fundamentalizm ihraç eden İran'a karşı en önemli kale olarak gördüğü Türkiye'den bölgede "laik/demokratik" İslam ülkesi olarak model olmasını istemesine Türkiye'nin cevabı olumlu oldu.¹¹⁶ Bu durumun Müslüman ülkelerce çevrili ve radikal her akımın hedefi olan İsrail'in güvenliğine etkisi tartışılmaz bir gerçektir. Karşılığında Türkiye'nin beklentisi ise yıllardır istihbarat alanında işbirliği yaptığı İsrail'in, PKK terör örgütünü hedef alacak ve Dünyaya ilan edilecek şekilde resmi bir anlaşma yapmasını istiyordu. Buna çeşitli iç mevzuatları bahane gösteren İsrail'in sıcak bakmamış, yalnızca Türk tarafının yoğun talepleri karşısında anlaşma metni hazırlamak üzere çalışmalara başlamaları kararı alınabilmiştir. Türkiye'nin Irak'ın toprak bütünlüğü politikası karşısında İsrail geleneksel politikası dışında ortak paydalarda buluşabilmeleri¹¹⁷ işbirliğini güçlendirmiştir.

25 Ocak 1994'te Türkiye'ye ziyarete gelen ilk İsrail Cumhurbaşkanı olan Ezer Weizman, turizm, askeri işbirliği konuları yanı sıra Manavgat suyunun

¹¹⁵ Nezh Tavlş, a.g.m. s.97.

¹¹⁶ Nezh Tavlş, a.g.m. s.97.

¹¹⁷ Nezh Tavlş, a.g.m. s.97-98.

İsrail'e satılması konularını görüşüp Türk tarafı ile fikir birliğine vardı.¹¹⁸ Ziyaret neticesinde terör, güvenlik ve bölgesel sorunların üst düzeyde görüşülmelerine karar verilirken Weizman yaptığı basın toplantısında “Sizinle birlikte çarpışmayız ama istihbarat bilgileri ve eğitim konularında işbirliği yaparız. Zaten bir ülkenin bir başka ülke ile birlikte fiziksel olarak teröre savaş başlatması söz konusu edilemez... Türkiye Suriye ile aramızı bulsun... (Türkiye) Suriye'ye Ortadoğu Barış Süreci ve İsrail ile ilgili telkinlerde bulunsun...”¹¹⁹ demiştir. Gezisi esnasında Güneydoğu Anadolu Projesi'ne (GAP) büyük ilgi gösteren Weizman, GAP'ı geleceğin sembolü olarak nitelendirip suyun İsrail için önemine dikkat çekmiştir.

1994 Şubatında Ankara'ya gelen İsrail savunma Bakanı İvni Nehum'un gündeminde ise Türk F-4 ve F-5 savaş uçaklarının modernizasyonu bulunmaktadır. Gezisi sonrası iki ülke arasında askeri işbirliğinin geliştirileceği açıklanmıştır.¹²⁰

Weizman ziyaretinin kısa bir süre ardından İsrail Dışişleri Bakanı Şimon Perez (10-12 Nisan 1994'de) Türkiye'ye geldi. Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin'le görüşen Perez'in Ortadoğu'da AGİT benzeri bir yapı kurmak konusunda Çetin'le anlaşığı belirtilmiştir.¹²¹ Çetin ise yaptığı açıklamada Manavgat suyuna değinerek saniyede 140 metreküp suyun denize aktığını ve isteyen Ortadoğu ülkelerine satılabileceğini dile getirmiştir.

Yapılan en önemli ziyaret Başbakan Tansu Çillerin Kasım 1994'de işbirliğini geliştirmek için İsrail'e gitmesidir.¹²² Çiller'in İsrail ziyareti iki ülke basınında büyük yer bulmuştur. Gazeteci Sami Kohen yazısında, uzunca bir süredir soğukluktan ve çekingenlikten geçen ilişkilerin normalleşmeye başladığını, şimdi de gelişme aşamasına geldiğine değindikten sonra, bu gezinin siyasal, ekonomik ve diğer birçok alanda stratejik işbirliği ortamı hazırlayabileceğini¹²³ belirtmiştir.

¹¹⁸ M. Hakan Yavuz, a.g.e.,s.581.

¹¹⁹ Alptekin Dursunoğlu, a.g.e. s.52.

¹²⁰ M. Hakan Yavuz, a.g.e.,s.581.

¹²¹ Alptekin Dursunoğlu, a.g.e. s.53.

¹²² Efrahim Inbar, *Türk – İsrail Stratejik Ortaklığı*, Ankara: Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınlar,2001,s.23.

¹²³ Sami Kohen, *Milliyet Gazetesi*, 3 Kasım 1994 (Aktaran: Harp Akademileri Komutanlığı Basın Özetleri)

İsrail'i kurulduğundan bu yana ilk ziyaret eden Türk Başbakanı olan Çiller bu ziyareti beraberindeki 200 kişilik işadamı ve siyasetçi ile gerçekleştirip ilk aşamada terörizm ve suçlarla mücadele alanlarında işbirliği anlaşması imzalamıştır.¹²⁴

1995 yılı Nisanında İsrail'e yaptığı gezi esnasında İsrail Dışişleri Bakanı Şimon Peres'le görüşen DSP Genel Başkanı Bülent Ecevit görüşme sonrası yaptığı açıklamada Ortadoğu'da AGİT benzeri bir düzenlemenin gerektiği konusunda fikir birliğinde olduklarını belirtmiştir.¹²⁵

VI. TÜRKİYE – İSRAİL STRATEJİK ORTAKLIĞI ¹²⁶ :

Türkiye Cumhuriyeti Genelkurmay Başkanlığı ile İsrail Milli Savunma Bakanlığı arasındaki "Askeri Eğitim İşbirliği Anlaşması" 23 Şubat 1996'da Tel-Aviv'de Genelkurmay İkinci Başkanı Orgeneral Çevik Bir ile İsrail Milli Savunma Bakanı David Ivry tarafından imzalanmıştır.

Taraflar arasında gizli kalması gereken anlaşma, 5 Nisan 1996 tarihinde İsrail Yediot Aharonot Gazetesi tarafından kamuoyuna duyurulmuş ve bundan sonra da kamuoyunda büyük tartışmalar başlamıştır.¹²⁷

Ortadoğu ve Türkiye'de yoğun eleştirilere, tepkilere sebep olan anlaşmayla ilgili tartışmalar hala sona ermiş değildir. Askeri niteliği ve taraflar arasında 31 Mart 1994'te imzalanan "Güvenlik/Gizlilik Anlaşması" hükümlerine tabi olması nedeniyle ancak kısmen kamuoyuna yansıyan anlaşmanın tam olarak bilinmemesi "spekülyasyonları" beraberinde getirmiştir.

Türkiye ve İsrail, bu anlaşmanın basına sızması üzerine Türk Dışişleri Bakanlığı sözcüsü konuyla ilgili olarak, bu tip askeri eğitim ve işbirliği anlaşmasının daha önce 27 ülkeyle imzalandığını, askeri eğitim içeren anlaşmanın hiç bir üçüncü ülkeye yönelik bir amaç taşımadığını, Türkiye ile

¹²⁴ Harp Akademileri Komutanlığı, Türkiye – İsrail İlişkilerinin Dünü, Bugünü, Yarını , s.119.

¹²⁵ **Ayin Tarihi Bülteni**, Nisan 1995, 13 Nisan 1995, s.35.

¹²⁶ Kabul edilmiş ortak bir tanımı bulunmamakla birlikte siyasi, sosyal, ekonomik, askeri teknoloji gibi bir çok alanda işbirliği içerisinde bulunan, milli menfaatleri genelde uyuşan ve bu doğrultuda birlikte hareket eden devletler için bu kavram kullanılmaktadır.

¹²⁷ Aydoğan Vatandaş, **ARMAGEDON:Türkiye – İsrail Gizli savaşı**, 20.Baskı, İstanbul: Timaş Yayınları, 2003, s.22.

İsrail Silahlı Kuvvetlerinin, aynı tip ve nitelikte bazı uçakları kullanmalarından dolayı, bu alanlarda özellikle teknolojik bakımdan işbirliğini yararlı ve gerekli kıldığını vurgulayarak "Bunun doğal bir sonucu olarak askeri eğitim, işbirliği çerçevesinde yapılan eğitim uçuşlarının, Türk hava sahasında veya İsrail hava sahasında olsun, iddiaların aksine silah ve cephane taşımaksızın icra edildiğini ve uçaklarda istihbarata elverişli elektronik aygıt bulunmadığını belirtmek gerekir. Öte yandan tarafların birbirlerine üs kolaylığı sağlaması söz konusu değildir." açıklamasını yapmıştır.

Yine bu anlaşma ile ilgili olarak Dışişleri de, Türkiye'nin politikalarını kendi çıkarlarına göre düzenlediğini anlatarak "Yani şu ülke kaş mı çatacak, bu ülkenin hoşuna gidip gitmeyecek mi diye politika yapmayız. Türkiye'nin menfaati neyi gerektiriyorsa onu yaparız. Türkiye, başka ülkelerin hoşuna giden politikalar nedir diye düşünüp hareket etmez. Tabi ki biz, bütün ülkelerle iyi komşuluk isteriz, bunun için her türlü gayreti de gösteriyoruz. Geçmişte de azami esnekliği gösterdik. Fakat Türk Dış Politikasını tayin eden unsur, Türkiye'nin milli menfaatleridir." demiştir.¹²⁸

Anlaşmaya özellikle Suriye ile İran başta olmak üzere Mısır ve diğer Arap alemi büyük tepki göstermiştir. Bu ülkeler bahse konu anlaşmanın Ortadoğu'da bütün dengeleri değiştireceğini ve savaş tehlikesini gündeme getireceğini belirtmişler ve anlaşmanın Suriye'ye karşı bir saldırı ve baskı altına alma amacını taşıdığını ileri sürmüşlerdir.

Daha sonra, Türkiye'den yapılan bir resmi açıklama ile bu anlaşmanın üçüncü ülkelere karşı olmadığı ve Türkiye'nin savunma olanaklarını arttırmasının hedeflendiği belirtilmiştir.

Başbakan Mesut Yılmaz, HABİTAT – II zirvesine katılmak için Türkiye'ye gelen İsrail Cumhurbaşkanı ile yaptığı görüşmede anlaşmaya olan tepkileri değerlendirmiş, görüşmesinin ardından yaptığı açıklamada anlaşmayı gerçek boyutlarının ötesinde değerlendirmenin Türk dış ilişkileri açısından yanlış olduğunu ve anlaşmanın özüne aykırı bulunduğunu belirtmiştir.¹²⁹

¹²⁸ Harp Akademileri Komutanlığı Basın Özetleri (*Cumhuriyet Gazetesi* Haberi, 11 Nisan 1994)

¹²⁹ *Ayın Tarihi Bülteni*, Haziran 1996, 12 Haziran 1996, s.186-187.

Bu gelişmelerin akabinde iki ülke arasında anlaşmaya hayatiyet kazandırmak için çalışmalar başlatılmış, buna paralel olarak da 8 İsrail pilotu F-16 uçaklarıyla birlikte, ortak eğitim uçuşu yapmak, bilgi ve becerilerini birbirlerine aktarmak maksadıyla Türkiye'ye gelmişlerdir.¹³⁰

Tüm bu tartışmalardan sonra anlaşma ile ilgili maddeler yavaş yavaş basına ve dışarı sızmaya başlamış, TBMM'de konuyla ilgili bir soru üzerine Milli Savunma Bakanı yazılı olarak şu bilgiyi vermiştir.¹³¹

"Demokrasi ile idare edilen iki ülkenin, bölge içinde demokrasi açısından örnek teşkil edecek bir yaklaşım çerçevesinde imzalanan söz konusu anlaşma, iki ülke arasındaki askeri eğitim işbirliğini tesis etmeyi amaçlamakta olup, askeri eğitim ve kuruluşları arasındaki işbirliği prensiplerini kapsamakta ve;

- * Askeri eğitim alanında karşılıklı bilgi ve deneyimlerin mübadelesi,
- * Askeri akademiler ve karargahlar arası karşılıklı ziyaretlerin yapılması,
- * Ortak eğitimlerin icrası,
- * Askeri tatbikatlara karşılıklı gözlemci gönderilmesi,
- * Harp gemileri ile karşılıklı liman ziyaretleri yapılması,
- * Askeri, sosyal ve kültürel alanlarda bilgi ve personel değişimi ile askeri tarih, müze ve arşiv konularında işbirliği,
- * Askeri spor ve sanat gruplarının karşılıklı ziyaretleri,
- * Askeri film ve fotoğraf stüdyoları arasında işbirliği gerçekleştirilmesi, hususlarını içermektedir."

Genel olarak anlaşma maddelerini kapsayan bu açıklamadan da anlaşılacağı üzere anlaşma, eğitim ve karşılıklı işbirliğine yöneliktir. Herhangi bir üçüncü ülkeye yönelik saldırı veya savunma amacını taşımamaktadır.

¹³⁰ Harp Akademileri Komutanlığı Basın Özetleri (*Hürriyet Gazetesi* Haberi, 16 Nisan 1996)

¹³¹ Harp Akademileri Komutanlığı Basın Özetleri (*Milliyet Gazetesi* Haberi, 7 Nisan 1996)

Başbakan Necmettin Erbakan da İsrail - Türkiye yakınlaşmasından rahatsızlık duyduğunu ve Arap ülkeleriyle ilişkilerin bozulmasından endişe duyduğunu defalarca dile getirmiştir.¹³²

Bazı siyasi yorumcular, anlaşmanın Yunanistan ile Suriye yakınlaşmasının ardından imzalanması nedeniyle Türkiye'nin güneyinde, Kıbrıs ve Ege'de bozulan dengelerin Türkiye lehine tekrar kurulduğunu ifade etmişlerdir.¹³³ Suriye ve Yunanistan'ın anlaşmaya olan yoğun tepkileri ve Güney Kıbrıs Rum Yönetiminin İsrail'i kastederek "Lefkoşe FIR hattının" komşu olmayan ülkelere kapatılacağına açıklanması ise işin bir başka boyutunu ortaya koymuştur.

Barak'ın bir İsrail gazetesine verdiği mülakatta Türkiye ile işbirliğinde kararlı olduğunu vurguladıktan sonra "*Özellikle Irak, İran ve Orta Asya ülkeleri açısından bakıldığında Türkiye çok önemli ve bölgesel bir güçtür. Türkiye, İsrail için büyük önem taşıyor. Bizim işbirliğimiz kimseyi karşısına almıyor, bölgede barış, istikrar ve işbirliğini artırmayı hedef alıyor*"¹³⁴ demecini vererek bu konuda İsrail kamuoyunu bilgilendirmeye çalışıyordu.

Yankılar uyandıran anlaşmanın ardından 11 Mart 1996 Tarihinde Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in İsrail'e yaptığı ziyaret, Türkiye'nin o güne kadar yaptığı en üst düzey ziyaret olarak ve ilk defa bir Türk Cumhurbaşkanı'nın İsrail'e gitmesi bakımından önem kazanmıştır.¹³⁵ Demirel, İsrail'e hareketinden önce Esenboğa Havalimanı'nda gazetecilere yaptığı açıklamada İsrail ile ilişkilerin kurulduğu tarihten itibaren kesintisiz sürdüğüne değinmiş ve bu ziyaretin son yıllarda her alanda gelişen ilişkilerin şekillenmesinde amacına hizmet edeceğini belirtmiştir.¹³⁶ Demirel, İsrail Devlet Başkanı Weizman ile yaptığı görüşmeler neticesinde teröre karşı işbirliği konularının yanı sıra Manavgat suyunun İsrail'e satılması hususunda fikir birliği sağlanması ardından Demirel, ziyaretinin son gününde İsrail ile gümrüklerin sıfırlanmasına yönelik çeşitli ekonomik anlaşmaların imza törenine katılmıştır.

¹³² <http://www.milliyet.com.tr/1996/12/02/dunya/index.html> (15 Temmuz 2003)

¹³³ Alptekin Dursunoğlu, a.g.e. s.57. (**Şalom Gazetesi**, 15 Mayıs 1996)

¹³⁴ Alptekin Dursunoğlu, a.g.e. s.58. (**Jerusalem Post Gazetesi**, 29 Mayıs 1996)

¹³⁵ Efrahim Inbar, a.g.e., s.23.

¹³⁶ **Ayın Tarihi Bülteni**, Mart 1996, 11 Mart 1996, s.158.

14 Mart 1996 tarihinde Dışişleri Bakanı Emre Gönensay ile İsrail Dışişleri Bakanı Ehud Barak arasında imzalanan Serbest Ticaret Anlaşması, 1 Ocak 2000 tarihine kadar iki ülke gümrüklerinin sıfırlanmasını öngörüordu.¹³⁷

İmzalanan Askeri Eğitim İşbirliği Anlaşması kapsamında temaslarda bulunmak üzere Türkiye'ye gelen İsrail Genelkurmay Başkan Yardımcısı Tümgeneral Matan Vilnav ile görüşen Genelkurmay ikinci Başkanı Orgeneral Çevik Bir yaptığı açıklamada Türk Silahlı Kuvvetleri'nin dış askeri ilişkilerinin Türk dış politikasının bir uzantısı olduğunu belirterek " TSK, dış askeri ilişkilerini devletin temel siyasi politikalarına göre yürütmektedir" demiştir.¹³⁸

Haziran 1996'da göreve gelen Erbakan hükümeti döneminde İsrail de dahil olmak üzere birçok ülkenin sandığı gibi olumsuz dış gelişmeler olmadı. Bu dönemde özellikle Ortadoğu'ya yönelik Türk dış politikasının değişeceğine ve İsrail ile ilişkiler kesilirken Araplarla ilişkilerin yoğunlaşacağına yönelik beklentilerin ortaya çıkması kaçınılmazdı.¹³⁹ Muhalefette iken İsrail ile yapılan anlaşmaların yırtılıp atılacağını söyleyen Refah Partisi ve lideri Erbakan'ın iktidarda kaldığı 1997 Haziranına kadar olan dönemde iki ülke arasındaki ilişkilerde bir gerileme görülmediği gibi yapılan yeni anlaşmalarla ilişkilerde gelişme kaydedilmiştir.¹⁴⁰ Bu dönemde Tansu Çiller'in Dışişleri bakanı olması ve anlaşmaların askeri nitelik taşımasını göz ardı etmemek gerekir.

Türkiye-İsrail ilişkilerinin ekonomik boyutuna önemli ivme kazandıran Serbest Ticaret Alanı Anlaşması, 1 Mayıs 1997 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Bu anlaşma sayesinde Türkiye-İsrail arasındaki ticaret hacminin kısa zamanda 2 milyar dolar düzeyine ulaşacağı tahmin edilmiştir.

Türkiye, İsrail ve ABD'nin Akdeniz'de ortak yürüttükleri ve Ürdün'ün gözlemci olarak katıldığı Güvenilir Denizkızı (Reliant Mermaid) tatbikatının Doğu Akdeniz'de başlamasının ardından ABD Dışişleri Bakanlığı tatbikatın insani amaçlı olduğu ve herhangi bir tarafa karşı yapılmadığını belirtmiş, açıklamayı yapan Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü James Rubin sorulan sorular üzerine de ABD'nin bölgedeki en büyük ve en yakın dostları ve müttefikleri olan Türkiye ve

¹³⁷ İsrail – Türkiye Serbest Ticaret Anlaşması Birinci Bölümde açıklanmıştır.

¹³⁸ *Ayin Tarihi Bülteni*, Haziran 1996, 4 Haziran 1996, s.166-167.

¹³⁹ Barry Rubin, Kemal Kirişçi, *Günümüzde Türkiye'nin Dış Politikası*, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 2001, s.167.

¹⁴⁰ Tayyar Arı, a.g.e.,s.305-306.

İsrail'in arasında güçlü bir ilişki kurulmasını öteden beri teşvik ettiklerini dile getirmiştir.¹⁴¹

İcra edilen arama kurtarma tatbikatının sona ermesi ardından birçok ülkeden tepkiler gelmeye başlamıştır. Rusya'nın tepkilerini dile getiren Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü bunun bölgedeki istikrarsızlığı körükleyeceğini ve bölgede barışı sağlayan gelişmelere sekte vuracağını belirtmiştir.¹⁴²

6-9 Temmuz 1998 tarihlerinde Başbakanlık yetkililerince İsrail ve Filistin'i ziyaret edilmiş, İsrail Cumhurbaşkanı Weizman , Başbakan Netanyahu, Knesset Başkanı Tichoh, Sanayi ve Ticaret Bakanı Sharansky ve İşçi Partisi lideri Peres ile ayrı ayrı görüşmeler yapılmıştır. Söz konusu görüşmelerde ikili ilişkiler ve ağırlıklı Ortadoğu Barış Süreci'nin (ODBS) halihazırdaki durumu ele alınmıştır. Dönemin Başbakanı Mesut Yılmaz 6-8 Eylül 1998 tarihlerinde bir kez daha Ürdün, İsrail ve Filistin'i kapsayan bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Bu ziyaret sırasında yapılan ikili görüşmelerde karşılıklı ilişkiler ve ODBS'nin son durumunun yanı sıra, ekonomik ilişkiler ağırlıklı ele alınmış ve Tarım Alanında İşbirliği Anlaşması, "Spor Alanında İşbirliğine Dair Mutabakat Muhtırası" ve yapılacak olan Karma Ekonomik Komisyonu toplantısından önce ekonomik konularda çalışılacak alanları belirlemek amacıyla bir "Anlayış Muhtırası" imzalanmıştır.

Dönemin Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel, 14-15 Temmuz 1999 tarihlerinde İsrail'e bir ziyarette bulunmuş ve bu ziyaret sırasında İsrail Cumhurbaşkanı Weizman'la görüşmüş, Başbakan ve Savunma Bakanı Ehud Barak, Dışişleri Bakanı David Levy ve Kudüs Belediye Başkanı Ehud Olmert'i kabul etmiştir¹⁴³. Bir çalışma ziyareti olarak planlanan ziyaret sırasında Türkiye Cumhurbaşkanı'na büyük itibar gösterilerek Devlet Ziyareti Protokolü uygulanmıştır. Ziyaretin, İsrail seçimlerinden hemen sonra yeni İsrail Hükümeti'nin kuruluşundan kısa süre sonra ve seçimleri Barak'ın kazanması üzerine ODBS'nde açılım ümitlerinin belirttiği bir ortamda gerçekleşmiş olması nedeniyle, temas ve görüşmelerin ağırlığını ODBS konuları teşkil etmiştir. Demirel Turkon şirketinin Türkiye'ye doğrudan deniz seferlerine başlamasının

¹⁴¹ *Ayın Tarihi Bülteni*, Ocak 1998, 5 Ocak 1998, s.12.

¹⁴² *Ayın Tarihi Bülteni*, Ocak 1998, 7 Ocak 1998, s.17.

¹⁴³ Alptekin Dursunoğlu, a.g.e. s.193.

ticari ilişkileri geliştireceğini vurguladıktan sonra Weizman, yaşanan bu gelişmelerin beş yıl önceden planlandığını belirtmiştir.¹⁴⁴

Ziyaret, İsrail'de yeni kurulan hükümetin Türkiye ile ilişkilere bakış açısını ortaya koyması bakımından da faydalı olmuştur. Bu bağlamda, Cumhurbaşkanı Weizman'a ilaveten yeni Başbakanın da İsrail ile Türkiye arasında gelişmekte olan ilişkilere büyük önem verdiği, Türkiye'nin bölgede etkin bir rolünün bulunduğu kabul ettiği, Türkiye ile ilişkileri her alanda daha da ileriye götürmekte kararlı olduğu gözlenmiştir.

17 Ağustos 1999 tarihinde Marmara Bölgesi'nde meydana gelen deprem felaketinin ardından İsrail, Türkiye'ye en çabuk ve en fazla yardım gönderen ülkeler arasında yer almıştır. Toplam 385 kişilik arama/kurtarma ve sağlık ekipleri bölgede görev yapmıştır. Adapazarı'nda 1100 hasta kapasiteli bir sahra hastanesi kurulmuştur. Ayrıca İsrail, 5 adet Boeing 707 ve 23 adet C-130 uçağı ile çeşitli İnsani yardım malzemesini Türkiye'ye göndermiş; yapılan görüşmeler sonucunda, Adapazarı'nda 2000 kişilik bir prefabrik köy kurmuştur.

Türkiye'ye 25 Ekim 1999 tarihinde resmi bir ziyarette bulunan İsrail Başbakanı Ehud Barak aynı zamanda Türkiye'yi resmi olarak ziyaret eden ilk İsrail Başbakanı olmuştur. Türkiye ile İsrail arasında sürekli olarak gelişen her alandaki ilişkilerin ışığında böyle bir ziyaret özel bir önem kazanmaktadır.

Adapazarı'nda İsrail tarafından kurulan ve prefabrike evlerden oluşan İsrail Köyü'nü Başbakan Bülent Ecevit ile birlikte açan İsrail Başbakanı Barak, konuşmasına "Türk, öğün, çalış, güven" sözleriyle son vermiştir. Barak, Başbakan Bülent Ecevit ile görüşmüş, Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel tarafından da kabul edilmiştir. Barak ayrıca, Genelkurmay Başkanı Hüseyin Kıvrıkoğlu ile de temaslarda bulunmuştur.

Köyün açılışına gelen İsrail Başbakanı Barak bu vesile ile iki ülke arasında kurulan yeni bir köprü olduğunu belirtmesinin ardından Başbakan Ecevit, olayı Yahudilerle aramızdaki gönül bağının yeni bir kanıtı diye nitelendirmiştir.¹⁴⁵

¹⁴⁴ *Ayin Tarihi Bülteni*, Temmuz 1999, 15 Temmuz 1999, s.44.

¹⁴⁵ *Ayin Tarihi Bülteni*, Ekim 1999, 25 Ekim 1999 s.74-75.

İsrail Başbakanı Barak'ın Türkiye'deki temasları sırasında, Türkiye ile İsrail arasındaki ilişkilerin siyasi, ekonomik, askeri ve teknolojik alanlarda daha da geliştirileceğine işaret edilmiş, İsrail'in Ortadoğu Barış Süreci'ne bağlılığı ve Türk-İsrail ittifakının üçüncü bir tarafa yönelik olmadığı ifade edilmiş, Türkiye'nin sadece bölgesinde değil, Avrupa ve Orta Asya'da da büyük bir güç haline gelmekte olduğunu belirtmiş ve Türkiye ile İsrail arasında ilişkilerin her alanda geliştirilmesinin iki dost ülke arasında son derece doğal girişimler olduğu vurgulanmıştır.¹⁴⁶

İki ülke arasında düzenli deniz seferlerinin yapılmasını sağlayacak olan ve özel sektörler arası işbirliği ile kurulan " Akdeniz Deniz Hattı"nın açılışının iki ülke Cumhurbaşkanı tarafından yapıldığı bu ziyaret sırasında Dışişleri Bakanları seviyesinde de karşılıklı görüşmeler yapılmıştır. Bu görüşmeler sonucunda, Dışişleri Bakanlıkları Müsteşar Yardımcılarının başkanlığında bir çalışma grubunun kurulması kararlaştırılmıştır. Bu kararın ilk uygulaması 1-2 Eylül 1999 tarihleri arasında Ankara'da yapılan istişare toplantısı olmuştur.

Turizm Bakanı Erkan Mumcu 21 -24 Kasım 1999 tarihlerinde Türkiye-İsrail I. Dönem Turizm Karma Komisyonu Toplantısı nedeni ile İsrail'e resmi bir ziyarette bulunmuştur. Görüşmelerde ABD, Japonya ve Güney Amerika ülkelerinden Türkiye ve İsrail'e yönelik turizmi teşvik etmek amacıyla iki ülke arasında işbirliği yapılmasına karar verilmiştir. Türk Turizm Bakanının bu ziyareti İsrail Turizm Bakanı tarafından 18-20 Mayıs 2000 tarihlerinde Türkiye'ye yapılan bir ziyaretle iade edilmiş olup bu ziyaret sırasında iki ülke arasında turizm alanındaki işbirliği faaliyetlerini artırmayı öngören "İstanbul Deklârasyonu" yayınlanmıştır.

Devlet Bakanı Hasan Gemici ve Ulaştırma bakanı Enis Öksüz Şubat 2000'de ikili görüşmelerde bulunmak üzere İsrail'e hareket etmeden yaptığı açıklamalarda "*Türkiye – İsrail arasında yaşanan gelişmeleri ekonomik ortaklığa dönüştürme çabalarında olduklarını*"¹⁴⁷ dile getirmişlerdir.

Türkiye, İsrail'in uzun süredir Asya Grubu yerine Batı Avrupa Devletleri ve Diğerleri Grubu (WEOG)'nda geçici olarak temsil edilmek yönündeki talebine

¹⁴⁶ <http://www.byegm.gov.tr/yayinlarimiz/TURKHABER/93/T18.htm> (15 Temmuz 2003)

¹⁴⁷ *Ayın Tarihi Bülteni*, Şubat 2000, 6 Şubat 2000, s.115.

olumlu yaklaşarak bu konuda verdiği destekle, İsrail'in WEOG'a katılımının gerçekleşmesine büyük katkıda bulunmuştur. Türkiye'nin bu desteği İsrail tarafından büyük bir memnunlukla karşılanmış, İsrail Dışişleri Bakanı Levy Türkiye Dışişleri Bakanına bir teşekkür mektubu göndermiştir.

1990 lı yılların başından itibaren gelişmekte olan bu süreç içerisinde iki ülke arasındaki ilişkilere gölge düşürmeye aday bir tek olay gelişmiştir. Bu olay, İsrail Eğitim Bakanı Yossi Sarid'in sözde Ermeni Soykırımını anma günü dolayısıyla 24 Nisan 2000 tarihinde Kudüs'teki Ermeni Kilisesinde düzenlenen törende yapmış olduğu konuşmada, sözde Ermeni soykırımının İsrail'deki eğitim kurumlarında okutulmasını önermesinden kaynaklanmıştır. Ayrıca, İsrail Adalet Bakanı Yossi Beilin de, sözde Ermeni soykırımının inkar edilemeyeceğini ve bu tarihi olayın görmezden gelinemeyeceğini söylemiştir.

Bu beyanatlar üzerine, İsrail'in Ankara Büyükelçiliği geçici maslahatgüzarı 25 Nisan 2000 tarihinde Dışişleri Bakanlığına çağırılmış, konuyla ilgili olarak İsrail makamlarından tatmin edici bir hareket tarzı beklendiği ve iki ülke arasındaki sıcak ilişkilerin selameti açısından söz konusu talihsiz beyanların düzeltilmesi istenmiştir. Bunun üzerine İsrail Maslahatgüzarı, söylenen sözlerin talihsiz olduğunu kabul ederek, bu ifadelerin, söyleyen şahısların kendilerine ait olduğunu, gerek İsrail Hükümetini gerekse İsrail halkının düşüncelerini ifade etmediğini belirtmiştir. Ayrıca Türkiye'nin Tel-Aviv Büyükelçisi de 1 Mayıs 2000 tarihinde İsrail Dışişleri Bakanlığına davet edilerek, beyanların tamamen söyleyen şahısların kişisel düşüncesi olduğu ve hükümet politikasını yansıtmadığı bir kez daha ifade edilmiştir. Bunun üzerine Türkiye Büyükelçisi ilgili şahıslardan beyanları hakkında bir açıklama yapmalarını beklendiğini ifade etmiştir. Bu olaya bir tepki olarak 10 Mayıs 2000 tarihinde Ankara'da yapılan İsrail Milli Günü resepsiyonuna, Türk Hükümetinden katılım olmamıştır.

Türkiye ile İsrail arasındaki askeri ilişkiler "Askeri Diyalog" olarak adlandırılan bir mekanizma ile yürütülmekte ve toplantılar altı ayda bir olmak üzere Ankara ve Tel Aviv'de yapılmaktadır. Bu mekanizma içerisinde "Savunma Sanayii Çalışma Grubu" ve "Politik Askeri Çalışma Grubu" olmak üzere iki grup mevcuttur. Askeri diyalog toplantılarına; Türkiye'den Genel Kurmay İkinci Başkanı., İsrail'den ise Genel Kurmay İkinci Başkanının ulusal muadili (Savunma Bakanı Direktörü), eş başkan statüsünde katılmaktadırlar. Savunma

Sanayii Çalışma Grubu faaliyetleri Milli Savunma Bakanlığı'nca, diğer faaliyetler ise Genelkurmay Başkanlığı'nca yürütülmektedir.

Milli Savunma Bakanlığı koordinatörlüğünde yürütülen Türkiye-İsrail Savunma Sanayi iş birliğinin, beşinci toplantısı 11-13 Nisan 2000 tarihinde Ankara'da yapılmıştır. Askeri Diyalog Toplantısı'nın altıncısı 25-29 Aralık 1999 tarihlerinde İsrail'de yapılmış ve bu toplantıda Ortadoğu bölgesinde iki ülkenin ortak menfaatlerini ilgilendiren çeşitli politik ve askeri konular incelenmiştir.

14-17 Aralık 1999 tarihleri arasında, Türkiye-İsrail ve ABD'nin de katılımıyla insani amaçlı arama kurtarma tatbikatı icra edilmiştir. Bu tatbikat sonrasında Türk ve İsrail Deniz Kuvvetleri arasındaki işbirliği faaliyetlerinde bir gelişme görülmüş ve bu faaliyetlerin giderek artması için 2000 yılı başlangıcından itibaren çeşitli çalışmalar başlatılmıştır.

Türkiye'de yaşanan 17 Ağustos 1999 depreminden sonra Türk Silahlı Kuvvetleri ile İsrail Silahlı Kuvvetleri arasında "Doğal Afetlerde İş Birliği" konusunda başlatılan çalışmalar seminer ve eğitim faaliyetleri şeklinde sürdürülmektedir.

Hali hazırda İsrail ile Türkiye arasındaki siyasi, ekonomik, kültürel, bilim/teknoloji ve askeri alandaki gelişmeler olumlu yönde ve gittikçe artan bir tempoda devam etmektedir. İki ülke arasında yapılmış olan anlaşmaların sayısının Eylül 2000 itibarıyla yirmi iki ye ulaşmış olması bu gelişmelerin somut bir örneğidir. Ancak; ODBS' nde meydana gelebilecek herhangi bir olumsuz gelişmenin bu sürecin aynı süratte ilerlemesine menfi yönde etki edebileceği de söylenebilir.

VII. TÜRK – İSRAİL İLİŞKİLERİNDE YAKINLAŞMA NEDENLERİ :

Hızlı yaşanan bu gelişmelerin alt yapısını incelediğimizde aslında iki ülkenin karşılıklı menfaatlerinin ve ortak tehdit algılamalarının bulunduğu için yakınlaşmaların olduğunu görmekteyiz. Sıkışık ve karışık Ortadoğu coğrafyasında iki ülkeyi birbirine iten haklı nedenler vardır. Her iki ülke de Ortadoğu'yu önemli güvenlik riskleri ortaya çıkaran istikrarsız bir bölge olarak ele almaktadır. Örneğin Türkiye'nin ABD Büyükelçisi Nüzhet Kandemir'in tanımına göre Ortadoğu "terörist ve aşırı uçlardaki eğilimler yüzünden uzun zamandır çok zarar görmüştür."¹⁴⁸ Bunun yanı sıra, Ortadoğu Türkiye'nin güvenlik hesaplamalarında önem kazanmıştır. Emekli Korgeneral .Ergüvenç'in sözleriyle; "Türkiye'nin Ortadoğu'daki komşularıyla sınırlarının korunması, son yıllara kadar Kara Kuvvetleri'nin değil, Jandarma Genel Komutanlığı'nın görevi olmuştur."¹⁴⁹ Orgeneral Bir'e göre, Türkiye'nin kendisini ulusal güvenliğine karşı tehditlerle karşılayan Ortadoğu'da bir "cephe ülkesi" olarak algılanması, Türkiye-İsrail ilişkisini en iyi anlamaya yarayan jeostratejik anlayıştır. Benzer bir şekilde, üst düzey bir askeri yetkili, 1996 askeri anlaşmalarının temel nedenini şöyle açıklamıştır: "Her yanımızdan sorunla çevrilmiş durumdayız. Şu anda kızgın koltukta oturmaktayız. Bu kaos çemberinin dışına sıçrayarak bölgede kendimize dostlar bulmamız çok önemlidir. İsrail bunun için kusursuz bir seçimdir."¹⁵⁰

İsrail de Ortadoğu'yu bir tehdit kaynağı olarak görmeye devam etmektedir. Arap-İsrail barış süreci yakın komşularından gelen tehdit algılarını azaltıyor olsa da, İsrail daha uzaktaki ülkelerden gelen tehditlerden korkmaktadır. Bunun dışında, İsrail'in ordusu komşularıyla ilişkilerini barış içinde sürdürebilmesi için son derece güvence olarak görülmektedir. 1995 Eylül'ünde, Başbakan İzak Rabin gelecekteki en az otuz yıl süresince, İsrail'in askeri gücünü sürdürmesi gerektiğini kaydetmiştir. Başbakan Barak, Ağustos 1999'da benzer bir analizde bulunmuştur; "İsrail Savunma Kuvvetleri'nin gücü tüm barış anlaşmalarına, ortaklarımızın bunlara bağlı kalmasına ve İsrail'in barış anlaşmalarından sonraki güvenliğine verilen gerçek güvencedir. Bizler, ne Kuzey Amerika'ya ne de Batı Avrupa'ya benzeyen, zor bir bölgede ve çevrede

¹⁴⁸ H.E.Nüzhet Kandemir tarafından yapılan konuşma, Atlanta, 18 Kasım 1996

¹⁴⁹ Sadi Ergüvenç, "Turkish Security and the Middle East", **Dış Politika**, 1995, s.1

¹⁵⁰ Turkish Daily News, 5 Haziran 1996, s.4

yaşıyoruz. Ortadoğu'da güçsüzlere karşı ne merhamet, ne de saygı gösterilir. Kendini korumaktan aciz olanın ikinci bir şansı yoktur."¹⁵¹

Türkiye ve İsrail'in, Ortadoğu'nun merkezi alanındaki baskın etnik unsur olan Araplarla tatsız karşılaşmaları olmuştur. Bu karşılaşmalar da, onların bölge hakkındaki algılarını etkileyerek, tamamen birbirleriyle koordineli olmasa da benzer bölgesel politikalar geliştirmelerine sebep olabilir. Örneğin, bu durum iki devletin Arap bölgesinde hegemonya kazanmak ve/veya birleşik bir Arap bloğu oluşturmak üzere Kahire, Şam ya da bu bölgede başka bir güçten gelecek herhangi bir girişime karşı koymaları anlamına gelebilir. Geçmişte, her iki devlet de Mısır Cumhurbaşkanı Cemal Nasır'ın pan-Arap görüşünü engelleme amacıyla oluşturulan politikaları izlemiştir. İsrail, Arap birliğinin Yahudi Devleti'ni yıkma umutlarını yeniden canlandırılmasından korkmaktadır, çünkü pan-Arabizm aşırı ölçüde İsrail karşıtı olmuştur. Geleneksel olarak, İsrail bölünmüş bir Arap dünyasını tercih etmiştir. Türkiye bu güç dengesini paylaşmaktadır ve bu büyük ölçüde Türkiye'nin algılayışı ile beslenmektedir.

A. Suriye ile İlişkilerin Etkileri :

Ortak bir stratejik kaygı da her iki ülkenin rakibi olan ortak komşu Suriye etrafında yoğunlaşmaktadır. Eski bir özdeyiş olan "düşmanının düşmanı dostundur" sözü, Türkiye ile İsrail'in Suriye ile benzer çekişmeleri olduğu gerçeğiyle doğrulanmaktadır. Savunma Bakanı Turhan Tayan, İsrail'e yaptığı bir ziyaretin hemen ardından 1997 Mayıs'ında düzenlenen basın toplantısında, terörizme verdiği destek nedeniyle, Ankara ile Tel Aviv'in Suriye'ye karşı aynı konumda olduklarını belirtmiştir.¹⁵² Suriye ile anlaşmazlığın önemli bir noktası, Şam'ın iki ülkeye karşı terör örgütlerine destek vermesidir. Güneydoğu Anadolu'daki bölücü Kürt etkinliklerine yardım sağlamayı bırakma yönünde defalarca verdiği sözlere rağmen Suriye, Ekim 1998'e kadar, PKK karargahı ile PKK lideri Öcalan'a ev sahipliği yaparak, bu örgütün (her açıdan Suriye'nin koruması ve denetimi altında olan) Lübnan'da eğitim yapmasına izin

¹⁵¹ Yediot Aharonot, 13 Ağustos 1999, s.3

¹⁵² *Turkish Daily News*, 4 Mayıs 1997, s.2

vermiştir.¹⁵³ Ayrılıkçı Kürt sorunu Türkiye için, özellikle 1991'de Kuzey Irak'ta Bağdat'ın müdahalesinden uzak bir bölgenin oluşturulmasından sonra daha şiddetli bir hale gelmiştir. Bu durum, bu bölgedeki baskın grup olan Kürtler için daha fazla özerklik sağlarken, PKK için de daha serbest bir ortam sağlamıştır. 1996'da, Türkiye'nin Suriye'ye karşı kullandığı dil daha tehditkar olmuştur. Ocak ayında basına sızdırılan Türkiye'nin Suriye'ye gönderdiği diplomatik notada, Suriye'nin çıkarlarına zarar verebilecek adımlar atılabileceği bildirilmiştir.¹⁵⁴ Nisan 1996'da Başbakan Yılmaz, Suriye'yi cezai önlemler ihtimali konusunda uyarmıştır.¹⁵⁵ Türkiye'nin daha da sertleşmesi, İsrail ile olan yakınlaşma ile aynı zamana rastlamıştır.

Benzer biçimde, terörle mücadele amacıyla İsrail'in Lübnan'da güç kullanmasını Türkiye anlayışla karşılamıştır. Şam, İsrail'i ve barış sürecini yıkmaya kararlılığını paylaşan Hamas, İslami Cihad ve solcu Filistinli anlaşma karşıtı grupların karargahlarına ev sahipliği yapmıştır. Bu grupların hepsi, İsrail'e karşı silahlı çatışmaya girerek, İsrail'in Filistin Yönetimi ile geçici bir anlaşmaya ulaşma çabalarına darbe vurmuşlardır. Bunun yanı sıra Suriye, İran'dan Hizbullah'a askeri ekipman akışını da kontrol etmektedir ve İsrail'in Lübnan'daki güvenlik bölgesine ve kuzey sınırı boyunca uzanan İsrail yerleşimlerine karşı düzenlenen operasyonları önemli ölçüde tayın etmiştir. Suriye destekli saldırılar Mayıs 2000'de İsrail'in tek taraflı olarak geri çekilmesinden sonra da devam etmiştir.

Diğer bir ortak sorun ise sınırlarla ilgilidir. Suriye, Türkiye'nin Hatay ili üzerinde hak iddia etmektedir. Daha önce İskenderiye olarak bilinen Hatay, 1939'da referandum sonucu Türkiye'ye katılmıştır. Suriye İsrail'den ise Haziran 1967 savaşında kaybettiği Golan Tepelerini talep etmektedir.

Son olarak, hem İsrail hem de Türkiye, Suriye ile su yüzünden çekişmektedir. Su, İsrail ve Suriye için diğer Ortadoğu ülkeleri gibi az bulunur bir kaynaktır. Suriye yukarı ülke Türkiye'nin kendisine önemli oranda su vermediğinden şikayetçidir. Suriye'nin İsrail'den toprak taleplerine, Ürdün

¹⁵³ Mehmet Kocaoğlu, "*Suriye'nin Ortadoğu'daki Çıkmazı ve Bölücü Terör Örgütü*", Avrasya Dosyası, Cilt 2, Sayı 3, (Sonbahar 1995) s.95.

¹⁵⁴ Harp Akademileri Komutanlığı Basın Özetleri (*Milliyet Gazetesi*, 18 Şubat 1996)

¹⁵⁵ Harp Akademileri Komutanlığı Basın Özetleri (*Milliyet Gazetesi*, 23 Eylül 1996)

kaynaklı iki akarsu ayağının kontrolü ile İsrail'in temel su kaynağı olan Golan Gölü'nün kullanım hakkı dahildir.

Şam ile benzer sorunlar yaşanması, iki ülkenin Suriye gibi bir ülkeyi kontrol altında tutma noktasında, dış politikalarını koordine etmeleri açısından önemli bir faktördür. Türkiye için Yunanistan ile Suriye arasındaki yakın ilişkiler ayrı bir kaygı yaratırken, İsrail de Şam ile Tahran arasındaki sıkı bağlardan rahatsızdır. İran, Türkiye'nin hava sahası üzerinden Suriye'ye giden İran uçaklarının taşıdıkları yük hakkında bilgi almak istemesinden ve uçakların uygunsuz yük taşımalarından şüphelenmesi halinde İran uçaklarını indirme yetkisinde ısrar etmesinden şikayetçi olmuştur.¹⁵⁶

Hafız Esad'ın İsrail ile olan görüşmelerindeki tavrı Suriye'nin, Türkiye ile İsrail arasında bir uyuşmazlık değil, uyum konusu olarak kaldığının güvencesi olmuştur. Yine de İsrail ve Suriye bir barış anlaşması imzalasalar bile, iki devlet arasında, en iyi koşulda Mısır-İsrail ilişkilerindeki gibi silahlı barışa dönüşen "soğuk barış"tan fazlasını beklememek gerekir. Durumun böyle olması, İsrail-Türkiye anlaşmasına vesile olmaya devam edecektir. Benzer şekilde, Öcalan'ın sınır dışı edilmesi ile Ekim 1998'de imzalanan Adana Protokolü'nün ardından Türkiye'nin Suriye ile ilişkilerini düzeltme girişimleri, Suriye'nin Hatay üzerindeki iddialarından vazgeçmemesi ve Fırat'tan daha çok su talebinde bulunmasından dolayı, kısmen başarılı olmuştur. Ankara, tahminen, Şam'da ılımlı bir Batı yanlısı yönelimin ortaya çıkmasını memnuniyetle karşılayacaktır.

B. Radikal İslam'ın Etkisi :

Hem Türkiye hem de İsrail bölgede radikal İslam'ın etkisini önleme gereksinimini paylaşmaktadır. Türkiye her zaman kendisini, öncelikle Kafkasya ve Orta Asya'daki Türk Cumhuriyetlerinin benimseyecekleri laik bir gelişme modeli olarak görmüştür. Buna rakip olan ve İran tarafından önerilen İslami devlet modeli, Türk siyasi sistemine ve onun laik yönetiminin meşruiyetine zarar vermektedir. Laik Türkiye Cumhuriyeti, Türkiye'de yerel İslamcı grupları

¹⁵⁶ *Ha'aretz*, 13 Haziran 2000, s.3

güçlendiren İran'ın ve hatta Suudi Arabistan'ın eylemlerinden kaygı duymaktadır.

İran'ın İslam kökenli devlet ideolojisini yayma gayretleri ve teröre verdiği destek, onun Türkiye'nin rakipleri listesindeki yerini yukarılara çıkarırken, Ankara çoğunlukla tedbirli davranmıştır. Türkiye'nin İran ile olan ilişkileri gerilmiş ve karşılıklı suçlamalarla ilişkiler kesintiye uğramıştır. Türk gazeteci Uğur Mumcu'ya yapılan Ocak 1993'teki suikast, İran'ın işin içinde olduğu şüphesini uyandırmıştır. Yasadışı İslamcı bir örgütün Türk üyesinin, İran'ın önde gelen laik entelektüelleri ve gazetecileri öldürme kampanyasının arkasında olduğu yönündeki iddiaları(Mart 1996), diplomatların karşılıklı 'geri çağrılmasına' yol açmıştır. Erbakan'ın başbakanlık görevi sırasında ilişkiler biraz düzeldiyse de, Ocak 1997'de İran'ın Türkiye Büyükelçisinin Türkiye'nin ABD ve İsrail ile ilişkilerini eleştirmesiyle başka bir diplomatik kriz ortaya çıkmıştır. 1990'ların sonlarında Türkiye, hasmane tavır içerisinde olan Suriye'nin yerini İran'ın almış olmasından kuşkulandırmıştır. Şubat 1997'de Orgeneral Çevik Bir, İran'ı anti-laik ideolojisini Türkiye ile Orta Asya ülkelerine ihraç etmeye çalışan terörist bir devlet olarak tanımlamıştır.¹⁵⁷ Türkiye ayrıca İran'ı ayrılıkçı terörü desteklemekle de suçlamıştır. Hatta güçlü Türk ordusu, İslamcılık ile Kürt milliyetçiliğini "bir numaralı düşman" ilan etmiştir. Bu belge Nisan 1997'de kamuoyuna açıklanmıştır ancak 1994 baharından beri yürürlüktedir.¹⁵⁸ Fakat, ordunun İslamcı etki konusundaki kaygılarını paylaşan Dışişleri Bakanlığı, Tahran'ı karşısına alan bir yaklaşım sergilemeye daha az eğilim göstermiştir.

İsrail de, radikal İslam'ın bölgede etkisini engelleme çabasıdadır. Müslüman radikaller, Yahudi Devleti'nin varlığına dini temeller üzerinde karşı olup, Araplar ile İsrail arasındaki barış sürecine çoğunlukla şiddet kullanarak karşı koymaktadırlar. 1990'larda radikal İslam, İsrail için en büyük tehdit olarak algılanmaya başlanmıştır. Bunun ötesinde, Filistin, Hamas ve İslami Cihad'ın İslam-kökenli terörü, bir zamanlar sadece askeri bir sıkıntıyken, İsrail açısından stratejik bir tehdit haline gelmiştir. İsrail, İslamcı kökten dinciliğin Arap dünyasının ötesine, özellikle Müslüman toplulukları barındıran ülkelere yayılacağı konusunda uyarıda bulunmuştur. İran'ın sürekli olarak İsrail'den

¹⁵⁷ *Turkish Daily News*, 21 Şubat 1997

¹⁵⁸ *Hürriyet Gazetesi*, 30 Nisan 1997

"Küçük Şeytan" olarak söz etmesiyle pekişen bu algılamalar İran'a karşı daha hassas bir politika izleme önerileri gündeme gelmiştir.

1990'ların sonunda, İsrail Araplar arasındaki aşırı İslamcılığın etkileri ile ilgili olarak İsrail'de bir iç korku oluşmuştur. İsrail'deki İslamcı hareket Hamas unsurlarıyla 1999 ve 2000'deki terör eylemlerinde de etkili olmuştur. Ayrıca, Ağustos 2000'de, güvenlik güçleri bomba saldırıları planlayan ve Afganistan'daki Usama Bin Laden'in İslami terör zinciriyle bağlantılı olduklarından şüphelenilen pek çok İsraili Arap'ı tutuklamıştır. İslamcı hareketin Ekim 2000'de İsrail'deki pek çok Arap kasabasının ayaklanmasındaki kışkırtıcı rolü, İsrail'in kaygılarını artırmıştır. Ayrıca, İsrail-Filistin arasında Eylül 2000 yılında başlayıp halen şiddetli bir şekilde devam eden çatışmalar endişe verici boyutlara ulaşmıştır.

Türkiye, resmi ifadeler ve laik yerel basında yer alan çok sayıdaki yazılar aracılığıyla, radikal İslamcı ve terörist kimliğinden hoşlanmadığı Hamas ve Hizbullah'a karşı İsrail'in sürdürdüğü mücadeleye sempati göstermiştir. Türkiye ve İsrail yönetimleri, Ürdün ve Mısır gibi Batı yanlısı ülkelerde bu rejimleri istikrarsızlığa sürükleyebilecek olan söz konusu radikal etkinin büyümesinden de korkmaktadır. Genel olarak, bu iki devlet Ortadoğu ve Orta Asya'daki Müslümanlar arasında, modernleşme ve demokratikleşme yönündeki Türk modelinin güçlenmesini istemektedirler. Her ikisi de, İslami radikalizme uygun tepkiler vermenin Batı gündemindeki öneminin azalmasından endişe duymaktadır.

C. Kitle İmha Silahları ve Uzun Menzilli Füze Tehdidi:

Ortak stratejik ajandadaki bir diğer konu da başta uzun menzilli karadan karaya füzeler olmak üzere, Kitle İmha Silahlarının (KİS) yayılması ve bunların dağıtım koşullarıdır. 1998'de İran-İrak Savaşı sırasında Bağdat ile Tahran arasındaki karşılıklı füze saldırılarının ardından, İsrail kendi yerleşim merkezlerine karşı daha önce olduğundan daha büyük bir tehdit olduğunu fark etmiştir. 1991'de Irak'ın İsrail'e yaptığı füze saldırıları da bu algılamayı güçlendirmiştir. Irak'ın nükleer programının öneminin açıklanması ve İran'ın füze

ve nükleer silah teknolojisine karşı ilgisini artırması üzerine İsrail 1990'larda bölgedeki hızlı nükleer artışa karşı daha da duyarlı olmaya başlamıştır. İsrail kendi bölgesine ulaşabilecek kapasitedeki füzelerin çoğalmasını ve Kitle İmha Silahları teknolojisini hayati öneme sahip bir tehdit olarak görmektedir. İsrail bu yeni durumla tek taraflı olarak uğraşmanın gittikçe daha zor olduğunun farkına varmış ve yardım alabileceği müttefikler aramaya koyulmuştur.

Türkiye için bu göreceli olarak daha yeni bir kaygıdır. 1990'ların başında bile Türk resmi yetkilileri bu konuda şaşkıncu şekilde kayıtsız bir tutum sergilemişlerdir. Irak ya da İran'ın nükleer silahlara sahip olma olasılığı hakkında soru sorulduğu zaman, tipik olarak NATO üyesi olduklarını ve Amerikan şemsiyesinden yararlandıklarını iddia etmişlerdir. Daha sonra ise İran ya da Irak'tan gelebilecek bir KİS saldırısı ile ilgili daha büyük bir tehdit algısı bu tutumun yerine geçmiştir.¹⁵⁹ Orgeneral Bir konu ile ilgili olarak "İran'ın kitle imha silahları ve füze geliştirme çabalarını kaygıyla izliyoruz" şeklinde açıklama yapmıştır.¹⁶⁰ Mayıs 1997'de Savunma Bakanı Tayan, Ortadoğulu komşularının (İran, Suriye ve Irak) KİS programlarının "bölgesel barışı tehdit ettiğini" belirtmiştir.¹⁶¹

Daha yüksek tehdit algısı, şüpheli NATO ve/veya genişletilmiş Amerikan caydırıcılığının daha ciddi bir değerlendirmesi ile tamamlanmıştır. Türkiye, Ortadoğu'dan atılacak füze tehditlerine karşı NATO desteğinin belirsiz olduğunun farkına varmıştır. Bunun yanında Türkiye, Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Anlaşması'na, Biyolojik Silahlar Anlaşması'na ve Kimyasal Silahlar Sözleşmesi'ne taraf olduğu için, KİS programına sahip değildir ve bu durum onun caydırıcılığını engellemektedir. 1990'ların sonlarında Türkiye, özellikle de bölgesel bir güç olduğu iddiasının ışığında, komşularının artan füze kapasiteleri karşısında yeteri kadar donanımlı olmadığını hissetmiştir. Irak, İran ve Suriye füzelerinin tehdidinin tehlikeli boyutlara ulaştığı resmi çevreler tarafından ifade edilmeye başlanmıştır.

Ağustos 1998'de, İran'ın karadan karaya uzun menzilli (1300 kilometre) Şahab-3 füzelerini denemesinin ardından, Türk ve İsrail kaygıları

¹⁵⁹ Duygu BAZOĞLU, *View from Turkey, Turkey's New Security Environment*, 1995, s.149-172

¹⁶⁰ *Turkish Daily News*, 21 Şubat 1997, s.1

¹⁶¹ *Turkish Daily News*, 4 Mayıs 1997, s.2

artmıştır. Bu füzenin Temmuz 2000'deki denemesi, iki başkentte de kaygı içeren resmi demeçlere yol açmıştır. Ağustos 1998'de Irak'taki BM silah denetimlerinin yıkılmasından bu yana, bu ülke kimyasal ve biyolojik silah imalatı kapasitesini yeniden kurmuştur. Temmuz 2000'de yapılan füze testleri, Saddam Hüseyin'in uzun menzilli karadan karaya füzeler üretme kapasitesini yeniden harekete geçirmiş olduğunu göstermiştir. Suriye'nin Kuzey Kore'den satın aldığı SCUD-D uzun menzilli karadan karaya füzeler (700 kilometre) Eylül 2000'de test edilmiştir. Türkiye'nin yerleşim yerlerinin bir bölümü ve İsrail'in tüm yerleşim birimleri artık Suriye menziline girmiş ve bu da iki ülkenin savunma kurumlarındaki tehdit algılamasını arttırmıştır. Bu gelişmeler İsrail ile iş birliğindeki Türk çıkarlarını pekiştirmiştir.¹⁶²

Türkler, İsrail'in kendilerine daha uzun menzilli füze kapasitesi elde etme konusunda yardım edilebileceğine inanmaktaydılar.¹⁶³ İran, Suriye ve Irak'tan gelen füze tehdidinin artması sonucu iki ülke daha Aralık 1997'de, ortak uzun menzilli balistik füze üretimine dair anlaşmaya varmışlardır. Bunun yanında Türkiye füzelere karşı aktif bir savunma kapasitesi (Harekat Alanı Füze Savunması) elde etmeye, özellikle de Amerikan-İsrail Arrow anti-balistik füzelerine ilgi göstermiştir. Bu füze ileri derecede gelişmiş olması (2000 yılı itibarıyla kullanıma hazır hale gelen bu türdeki tek füze), yüksek düzeydeki teknolojisi ve ayrıca Amerikan ortaklığı nedeniyle Türkiye'ye cazip gelmiştir. Türkiye ve İsrail, ABD'nin bölgede daha fazla işin içine dahil olmasını her zaman desteklemişlerdir. Ancak Arrow füzelerinin teknolojisi üzerinde tam kontrole sahip olan ABD, Türkiye'nin Arrow Projesine dahil olmasına karşı çıkmıştır. Füze Teknolojisi Kontrol Rejimi (FTKR) sınırlamalarına değinerek, Türkiye'ye Patriot PAC-3 füzeleri satma arzusunu ifade etmiştir. Ancak, bütün bu girişimler bir sonuca ulaşamamış ve Türkiye, füze savunması konusunda milli bir yetenek kazanma amacıyla ABD ile ortak çalışmalara başlamıştır.

D. Orta Asya Cumhuriyetleri :

Sovyet düzeninin çökmesi, Orta Asya ve Kafkaslar'da bağımsızlığını kazanan cumhuriyetlerde daha fazla Türk varlığına ve bu devletlerin Ortadoğu ile siyasi, kültürel bağlarının yenilenmesine imkan tanımıştır. Orta Asya'nın,

¹⁶² Ian O.Lesser, NATO Looks South, 2000, s.31

¹⁶³ Hasan Köni, *Turkey-Israel Relations*, Eylül 1998, s. 3

Ortadoğu ile bağları Arapların İslam'ı bölgeye getirmesinden çok daha önce oluşturulmuş ve yüzyıllar boyunca devam etmiştir. Etnik, kültürel, dilsel ve dini özellikler bu bölgeleri her zaman Ortadoğu'ya bağlamıştır. Sovyet yönetimi süresince ilişkilerde yaşanan kopma (1917-1991) kuraldan çok bir istisnadır.¹⁶⁴

Bunun yanı sıra, Orta Asya ve Kafkaslar'daki yeni devletler (İsrail ve Türkiye gibi) aslında Batı'ya dahil olmaya çalışsalar bile coğrafya, din ve kültürün etkisi neticesinde Ortadoğu'ya doğru çekilme ihtimalleri vardır.

Yeni bağımsız devletlerin genişletilmiş Ortadoğu'ya gevşek bir şekilde yeniden dahil edilip edilmeyeceği zaman içinde görülecekse de, bu ülkeler İsrail ve Türkiye tarafından yakın bölgelerin bir parçası olarak düşünülmektedir. İran ve Suudi Arabistan gibi Ortadoğu'daki pek çok aktör, benzer şekilde, bu bölgeyi Ortadoğu'nun bir uzantısı ve bu yüzden kendi varlıkları için doğal bir varlık alanı olarak görmektedir. Orta Asya ve Kafkaslar'da bir Türk nüfus alanı yaratılması yönündeki beklentilerin gerçekleşmesi başarısızlığa uğrarken, İsraililer, ABD'nin bölgede İran ve Rusya yerine daha büyük Türk varlığı tercihine katılmışlardır.

Bu yüzden, İsrail, enerji kaynaklarının Rusya ve İran yerine, yeni bağımsız devletlerden (Hazar Havzası'ndan) Türkiye'ye, yani Azerbaycan'daki Bakü'den Türkiye'nin Akdeniz'deki limanı Ceyhan'a bağlanmasından yana olmuştur. Enerji akışının yönünün bölgenin jeopolitik yöneliminde kesin belirleyici olduğuna inanılmaktaydı. Bu enerji projesi, Türkiye'yi siyasi ve ekonomik açıdan güçlendirici ve Rusya'nın Hazar Havzası'nda hegemonyasını yeniden kurmasını engelleyici olarak görülmüştür. Bunun yanı sıra İran'ın etkisini kesmiş ve bir enerji çıkışı olarak Körfez'in önemine gölge düşürmüştür.

İsrail ayrıca, Müslüman nüfusa ve milliyetçi laik yönetimlere sahip olan bağımsız devletler ile iyi ilişkiler kurmanın yollarını aramıştır. Hasmı olan İran ile sınır komşusu olmaları durumunda ise, o ülkelere daha fazla ilgi duymuştur. Örneğin, İsrail'in Türkiye'ye dost olan Azerbaycan ile dostluğu, İsrail'in Türkiye ile derinleşen ilişkisi ile tamamen uyumlu olmuştur. 1992-1993 döneminde İsrail, Tacikistan hariç bütün yeni devletlerde büyükelçilikler açmıştır.

¹⁶⁴ Bernard LEWIS, *Rethinking The Middle East*, 1992, s.103-105

Bağımsızlığını yeni kazanan devletlerin Ortadoğu ile olan gevşek bağları, Türk ve İsrail çıkarlarına daha fazla hizmet etmektedir. Bu devletler Ortadoğu'da pek çok açıdan Türkiye ve /veya İran'a bölgede baskın grup Araplara olduğundan daha yakındırlar. Eski Sovyet cumhuriyetlerinden olan beş Müslüman ülkedeki kırk milyon dolayında Türkçe konuşan halkın altmış beş milyonun üzerindeki Türk'e eklenmesi ile yüz milyon insanın üzerindeki yeni demografik kitlenin Ortadoğu için önemli sonuçları olabilir. Demografik ve kültürel açıdan çok daha az Arap anlamına gelmektedir. Buna ek olarak, siyasi bir blok halinde koordine olmuş Arap dünyasının gücünü azaltan bölgedeki ekonomik ve siyasi trendler, Türkiye'nin bölgesel önemini artırmıştır ki, bu da İsrail ve Türkiye'nin çıkarıdır.

E. Türk – İsrail İlişkilerine ABD Etkisi :

İsrail ve Türkiye ikili ilişkilerini, ABD'nin içinde önemli bir rol oynadığı daha geniş bir bağlamda değerlendirmektedir. İki ülke için, ABD en önemli ikili ortak ve dış politikalarının temel taşıdır. Temelde İsrail ve Türkiye, ABD'nin halen çalkantılı seyreden dünyada dostlarının kimliğine ilişkin net stratejik bir görüşe sahip olarak, dünya meselelerinde aktif bir şekilde yer almasını istemektedirler. ABD politikalarına uzun süre destek vermiş ülkeler olarak, ikisi de kendisini Amerika'nın en iyi dostları arasında saymaktadır. 11 Eylül saldırılarından sonra Türkiye'nin göstermiş olduğu tavır, bu dostluğu biraz daha pekiştirmiştir. Türkiye ve İsrail stratejik çevrelerinde gelişmelere sebep olan Amerika'nın Soğuk Savaş'taki zaferini memnuniyetle karşılarken, yeni dönemde ABD'nin müttefiki olarak bölgedeki rollerinin olumsuz yönde etkilendiği değerlendirmesini paylaşmaktadırlar. Batı'da artık hissedilmeyen Sovyet tehdidi ile birlikte, Batı'nın çıkarlarının korunması için kendilerine daha az ihtiyaç duyulmaktadır.

Cumhurbaşkanı Özal'ın 1991 Körfez Savaşı sırasında ABD ile yakın iş birliği stratejisi, öncelikle ikili ilişkileri güçlendirmek ve Washington'ın Ortadoğu'daki kaygıları açısından Türkiye'nin stratejik önemini altını çizmek için

tasarlanmıştır.¹⁶⁵ Daha sonra, Türkiye Kuzey Irak'taki "uçuşa yasak bölgede" ABD savaş uçaklarının denetim yapması için üs sağlayarak ve Bosna ile Kosova'da ABD liderliğinde barışı koruma görevlerine katılarak, ABD ile daha sıcak ilişkiler kurmaya çalışmıştır. Benzer şekilde, İsrail de Amerikan çıkarlarına uymaya çalışmıştır. 1991'de, Irak'ın füze saldırılarının ardından misillemede bulunmaktan çekinmiştir. Barış sürecinde Suriyelilere ve Filistinlilere önerilen tavizlerin büyüklüğü, kısmen Amerika'nın iyi niyetini sağlamakla ilgilidir. ABD'nin muhalefeti, İsrail'in Eylül 2000'de erken uyarı uçaklarının Çin'e satılmasını öngören büyük sözleşmeyi iptal etmesine neden olmuştur.

Türkiye ve İsrail'in ABD ile ilişkilerine ilişkin geçmişteki olayların içeride algılanışı, ABD'nin otoriter tavrına karşı duyulan korkuları veya Amerika tarafından terk edilme korkularını pekiştirmiştir . Bunu şekillendiren olaylar; Lyndon Johnson'ın 1964'te Türkiye'yi Kıbrıs'ı işgaline karşı uyanan mektubu ve Türk askerlerinin 1974'te Kıbrıs Barış Harekatına tepki olarak uygulanan silah ambargosu (1975-1978) olmuştur. İsrail de, ABD'nin silah ambargosuna maruz kalmıştır. Bunun yanı sıra, ABD ve İsrail arasında, Arap-İsrail arenasındaki ilerlemelere ilişkin zaman zaman ortaya çıkan görüş ayrılıkları olumsuz ilişkilere ve yalnız bırakılma korkularına yol açmıştır.

ABD'nin petrol nedeniyle öncelikle Basra Körfezi'ne odaklanmasıyla, Türkiye ve İsrail ABD'nin Doğu Akdeniz'deki varlığının azalmasından endişe etmektedirler. Bunun ötesinde, her ikisi de ABD'nin bölgelerinde kendilerinin temel çıkarlarına karşı politikalar benimseyebileceğinden korkmaktadırlar. Amerikan baskısı sonucu Irak'ın parçalanmasından ve Kuzey'de bir Kürt Devleti kurulmasından endişe eden Türkiye'de, özellikle Clinton Yönetimi'nin başlarda Irak'a karşı yürüttüğü politikalarına ilişkin büyük ölçüde güvensizlik yaşanmıştır. İsrail, kendisi için büyük önem taşıyan ABD'nin Ortadoğu'daki silahların yayılması karşıtı politikalarının etkinliğini sorgulamaktadır. Ayrıca, İsrail, Amerika'nın İsrail'in dışarıya silah satışını kontrol etme çabalarından da rahatsız olmaktadır. İsrail ve Türkiye, ABD'yi nükleer silahlanma ve füze geliştirilmesi alanlarında hassas teknolojilerin Ortadoğu devletlerine ihracatının yavaşlatılması konusunda Rusya, Çin ve Kuzey Kore'yi etkileyebilecek tek devlet olarak görmektedir. Bu yüzden, kendilerini ABD'nin sadık müttefiki olarak

¹⁶⁵ Sabri TAYAN, *Middle East Journal*, Cilt 46, 1992, s.14

gören Türkiye ve İsrail, ABD'nin güvenlik ihtiyaçlarına yönelik taahhütlerini sağlamlaştırmaya ve ABD ile ilişkilerini ilerletmeye ilgi duymuşlardır.

Ancak Türkiye, ABD ile ilişkilerinde özellikle Kongre'de sorunlarla karşı karşıya kalmaktadır. Washington'daki Yunan ve Ermeni lobileri, silah transferine kısıtlamalar getirilmesi, alımların ertelenmesi ve Türkiye'nin insan hakları ihlallerine odaklanılmasında başarılı olmuştur. Hatta geçmişte, bu konuların bazılarında Yahudi lobisinin iş birliğini sağlamışlardır. Türkiye İsrail'in Washington'da daha iyi bir konumda olduğunun farkına varmış ve İsrail'in etkisinin özellikle de İsrail lobisinin silah transferi gibi konularda Türk çıkarlarını ilerletmek açısından faydalı olabileceğini ummuştur.

F. Avrupa'ya Yönelik Değişken Tutumlar :

Türkiye ve İsrail Avrupa'ya ABD'ye gösterilenden daha çelişkili bir tutum sergilemişlerdir. Bir yandan, Türkiye ve İsrail Batı Avrupa'daki statülerini artırmaya çalışmaktadırlar. Örneğin, Türkiye AB'ye tam üye olarak katılmak istemektedir. İsrail de en önemli ekonomik ortağı olan Türkiye'nin, AB ile ilişkisinin statüsünü geliştirmek için 1990'larda çaba sarf etmiştir. Ancak bir diğer yandan, iki ülke de Batı Avrupa'nın kendilerine yönelik davranışlarından şikayetçidirler.

Türkiye, ayrılıkçı terör sorununa sempati gösteren Avrupa devletleri tarafından uygulanan silah ambargolarının sıkıntısını çekmiştir. Türkiye, Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliğinin (AGSK) dışında bırakılmıştır. AB, ancak Aralık 1999'da Türkiye'nin adaylık başvurusunu kabul etmiştir. Bu karar yakın gelecekte Avrupa'ya katılım için büyük umutlara yol açmıştır. Ancak AB'ye üyelik için asıl görüşmeler daha yıllar sürecektir. İsrail de, İngiltere'nin İsrail'e on iki yıl süreyle uyguladığı silah satışlarına ilişkin kısıtlamayı 1994'te kaldırmasına kadar, Avrupa'nın silah ambargosuna maruz kalmıştır. Bunun ötesinde, İsrail özellikle Filistin meselesinde, Avrupa'nın siyasi açıdan Arapların tarafına meyilli olduğunu ve İsrail'in güvenlik kaygılarına yeterince duyarlı olmadıklarını düşünmektedir.

Avrupa'nın çatışma sırasındaki davranışlara ilişkin kavramları ve özellikle güç kullanımına ilişkin yaklaşımı Türkiye ve İsrail'inkinden farklıdır. Soğuk Savaş sonrasının rahatlamış atmosferinde, Avrupalılar pek çok askeri tehdidin ortadan kalktığına inanma eğilimindedir ve bu nedenle askeri harcamalarında önemli kesintilere ve askeri kapasitelerini daraltmaya gitmişlerdir. Bu yüzden, halen Türkiye ve İsrail'de geçerli olan ulusal güvenlikle ilgili geleneksel düşünceler ile Batı Avrupa'da aksi yönde gelişen ulusal güvenlik kavramları arasındaki farklılık, genelde uluslararası ilişkiler ve özellikle de Ortadoğu'daki gelişmelere yönelik bakış açıları arasındaki uçurumu derinleştirmektedir. İki ayrı stratejik bakış açısı olduğundan bile bahsedilebilir.

İsrail Türkiye'nin AB'ye üyelik girişimini desteklemiştir. 1995'te AB ile Gümrük Birliği anlaşmasında Türkiye'ye diplomatik yardımda bulunmuştur. İsrail'in diplomatları bu amaç için dönemin Dışişleri Bakanı Şimon Peres'in önderliğinde Avrupa'da lobi yapmışlardır. Peres, ayrıca, Sosyalist Enternasyondaki bağlantılarını da Türkiye'nin kabul edilmesini desteklemek için kullanmıştır. Temmuz 1999'da İsrail'in Dışişleri Bakanı David Levy, Türk-İsrail ilişkilerinin gelişmesinde itici güç olmakla gurur duyduğunu ifade etmiş ve Türkiye 'nin AB'deki "haklı yerini" desteklemeye devam edeceklerini sözlerine eklemiştir.¹⁶⁶

Türkiye'nin AB'ye üyeliği uzun vadede, tam olarak Avrupalı olmayan devletlerin de AB'ye alınmasını meşrulaştırabilir. İsrail diplomasisi, AB'nin en yakın Arap olmayan komşusuna kadar genişletilmesini, İsrail'in AB'ye katılımının yolunu açabilecek bir örnek olarak görmektedir. Bunun ötesinde, Türkiye'nin AB'ye girmesi Avrupa'yı Doğu'ya doğru genişletecek ve İsrail'e daha çok yaklaştıracaktır.

G. Rusya Federasyonu Kaynaklı Endişeler :

Türkiye ve İsrail yakın çevrelerindeki Rus yönetiminden miras kalan riskler hakkında ciddi kaygılara sahiptirler. Soğuk Savaş döneminde Sovyetler Birliği, Türkiye tarafından yaşamsal tehdit olarak görülmüştür. 1991'den itibaren

¹⁶⁶ Turkish Probe, 18 Temmuz 1999, s.2

Türkiye'nin Rusya Federasyonu ile ticari ilişkileri hatırı sayılır derecede ilerlemiş, ancak siyasi ilişkileri buna paralel bir yol izlememiştir. Kafkaslar ve Orta Asya'ya ilişkin eski şüpheler ve rekabetin yanında, planlanan enerji yolları ve Rus silahlarının Güney Kıbrıs Rum Yönetimi (GKRY) ve İran'a nakliyle ilgili anlaşmazlıklar ikili ilişkileri hala etkilemektedir.¹⁶⁷

1950'lerin ortalarından bu yana, İsrail Arap rakiplerine yapılan Sovyet askeri yardımının niteliği ve niceliği hakkında büyük endişe duymuştur. Hatta İsrail, 1980'lerin ortalarında dahi Sovyet askeri birlikleriyle bir karşılaşmadan korkmuştur. 1992'den sonra İsrail-Rus ilişkilerinde yaşanan ilerlemeye rağmen, Ortadoğu politikalarındaki tercihleri hayli farklıdır. İsrail'in bugünkü en önemli güvenlik kaygıları öncelikle, Rus hassas teknolojilerinin, füze ve KİS geliştirmek amacıyla İran ve Irak'a nakli etrafında yoğunlaşmaktadır. Cumhurbaşkanı Hatemi'nin Mart 2001'de Moskova'ya ziyaretini takiben, hem İsrail hem de Türkiye, genişletilmiş Rus ve İran stratejik işbirliğinin kendi ulusal güvenliklerini riske atacağından korku duymaktadır.

İsrail ve Türkiye ile ilişkilerinde büyük gerginlikler hatta askeri uyuşmazlık dönemleri yaşayan Rusya, Türk-İsrail anlaşmasına yönelik endişelerini çeşitli vesilelerle ifade etmiştir. Dışişleri Bakanı Yevgeni Primakov, İsrail'e ziyareti sırasında (Ekim 1997), özellikle istihbarat alanındaki işbirliği nedeniyle, Rus endişesinin yanında Suriye'nin kaygılarının da anlayışla karşılandığını ifade etmiştir.¹⁶⁸ Rusya ayrıca İsrail'den, GKRY ile arasındaki S-300 karadan havaya füze anlaşmasının dışında kalmasını istemiştir. S-300 anlaşması, Rus diplomasisi tarafından Ortadoğu'ya silah satışlarının yenilenme çabaları açısından kilit bir test olarak görülmüştür.¹⁶⁹ Rus Dışişleri Bakanlığı 1998'de, Türk-İsrail-ABD deniz tatbikatını kınamıştır.

Genellikle, Türkiye ve İsrail, Ortadoğu ve Doğu Akdeniz'de daha etkin bir Rusya'dan korkmaktadır. Gerçekten de, eski çizgideki komünistler ve aşırı milliyetçiler arasındaki ittifakın Rus dış politikasında güçlü konuma gelmesi halinde, Moskova, ABD, İsrail ve Türkiye'ye daha uzlaşmaz bir yaklaşımı benimseyebilecektir. Yeni Devlet Başkanı Vladimir Putin, askeri-sanayi

¹⁶⁷ Duygu Bazoğlu Sezer, *Turkish-Russian Relations a Decade Later*, Mart-Mayıs 2001, s.79-

98

¹⁶⁸ Yediot Aharonot, 31 Ekim 1997, s.5

¹⁶⁹ *Defense News*, 23 Şubat-1 Mart 1998, s.18

kompleksi desteklemektedir ve hırslı bir dış politikaya sahiptir. Şimdiye kadar, Rusya'nın Ortadoğu politikası bölgedeki Amerikan etkisini dizginlemek açısından potansiyel müttefik olarak gördüğü Suriye, İran ve Irak ile ilişkileri geliştirmeye çalışır görünmektedir. Türkiye ve İsrail'in bu ülkeleri aynı açıdan, yani Rusya'nın müttefiki olarak görmesi tesadüf değildir.

11 Eylül'de ABD'ye yapılan terörist saldırılardan sonra ABD-Rusya ilişkilerinde belirgin bir yumuşama görülmüş ve ilişkiler olumlu yönde hızla ilerleme kaydetmiştir. Stratejik düşman yaklaşımının yerini "stratejik ortak" yaklaşımı almaya başlamıştır. Henüz bir politika haline gelmeyen ancak yakınlaşma yönünde gelişme kaydeden ilişkilerin ulaşacağı nokta merakla beklenmektedir. Rusya ile ABD arasında bu yakınlaşma yaşanırken, son zamanlarda (Şubat 2002) Türkiye ile Rusya arasında da özellikle askeri alanda bir seri anlaşma imzalanmış ve ilişkiler yeni bir boyut kazanmıştır.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME :

Türkiye, kurulmasından itibaren soğuk savaş döneminin bitişine kadar olan dönemde İsrail ile olan ilişkilerinde küresel ve bölgesel parametrelerin etkisiyle her zaman çift yönlü bir baskı altında kalmıştır. Sovyet yayılcılığına karşı aynı blok içerisinde müttefik olmanın getirdiği iyi ilişkiler kurma zorunluluğu yanında bölgesel faktörler gereği hep mesafeli olmak zorunda kalmıştır. Bu şekilde özellikle Arapların ipoteğinde gelişen, çeşitli dönemlerde iniş-çıkışlarla süre gelen Türkiye – İsrail ilişkileri soğuk savaş dönemi sonrası açılım imkanı bulmuştur.

Tarihin her döneminde iyi ilişkiler kuran iki toplum, karşılıklı çıkarları özellikle güvenlik ve askeri işbirliği konularında stratejik ortaklığı gerektirdiğinden ikili ilişkilerini geliştirmiş ve işbirliği alanları her düzeyde yaygınlaşmıştır.

Türkiye bu işbirliğini oluştururken; güvenliğini tehdit eden güneyindeki İran – Irak – Suriye mihverine karşı tedbir getirmeyi, yalnızlık politikasından sıyrılarak bölgede demokratik bir devletle müttefik olmayı, ABD'deki Yahudi lobisinin desteği ile Rum ve Ermeni lobilerinin etkinliğini kırmayı, askeri işbirliği ile özellikle istihbarat temini ve eğitim konularında bilgi ve tecrübelerinden yararlanmayı, silah temini ve modernizasyon faaliyetlerinde maruz kaldığı çeşitli sınırlamaları İsrail'in yüksek askeri teknoloji imkanları ile aşmayı, tarım, gıda, ilaç vb. alanlarda İsrail'in sahip olduğu geniş pazar piyasasına açılabilme ve yeni ekonomik faydalar sağlamayı düşünmüştür.

Ortadoğu'da Arap cephesi karşısında tek kalan İsrail'de kendisini yalnızlıktan kurtaracak bu işbirliğine beraberinde getireceği ekonomik ve siyasi faydalar yanında yeni açılımlara imkan sağlamak yönünden öteden beri büyük arzu duymuştur.

Ayrıca ABD açısından da; Ortadoğu'nun kaygan zemini üzerinde bölgenin demokratik bir yapıya sahip iki ülkesinin işbirliği yapması kendi çıkarları açısından olumlu karşılanmaktadır. Bu beklentilerle başlatılan işbirliği süreci kısa sürede bölgedeki stratejik dengelerin değişmeye başladığını göstermiştir.

Türkiye – İsrail ilişkilerinde yaşanan olumlu gelişmenin lokomotifi terörle mücadelede olmuştur. Bu bağlamda Türkiye'nin İsrail ile ilişkilerinin yoğunlaştırmasındaki en önemli etken, Türkiye karşıtı terör örgütlerini destekleyen Suriye'ye karşı caydırıcı gücünü arttırmaktı. Nitekim, Türkiye – Suriye ilişkilerinde özellikle askeri alanda yaşanan gelişme, dönemin Suriye Devlet Başkanı Hafız Esad'ın Türkiye ile olası bir sıcak savaş durumunda İsrail'in de doğrudan veya dolaylı olarak Türkiye'nin yanında yer alabileceğinden endişelenmesine neden olmuştur. Açıkçası Hafız Esad, ülkesini iki güçlü komşu devlet tarafından kuşatılmış olduğu hissine kapılmıştır. Buna bağlı olarak, 1998'de Türkiye'nin bütünlüğünü tehdit eden terör örgütü PKK'nın lideri Abdullah Öcalan Suriye topraklarından çıkarılmıştır. Söz konusu durum terör örgütünün bölgedeki Suriye kaynaklı Türkiye'ye yönelik faaliyetlerini azaltmıştır. Diğer bir ifadeyle, PKK terör örgütü lideri Öcalan'ın Suriye topraklarından çıkarılması, Türkiye açısından söz konusu örgütle mücadelesinde önemli bir dönüm noktası olmuştur. Sonuç itibariyle Türkiye – İsrail yakınlaşması, 1998 Ekim ayında yoğun bir şekilde yaşanan Türkiye – Suriye krizinin çözümüne büyük bir katkı sağlamıştır. Özellikle Türkiye – İsrail Askeri Eğitim ve İşbirliği Antlaşması uygulamaya konulduğundan beri Suriye, Türkiye'ye karşı nispeten uyumlu bir politika izlemiştir. Dolayısıyla Türkiye, başlangıçtan beri amaçladığı sonuca ulaşmıştır.

Türkiye – İsrail yakınlaşması sadece Suriye üzerinde etki yapmakla kalmamış, aynı zamanda ABD'deki Yahudi lobisinin desteğini sağlamak , bu suretle Ermeni Soykırım Yasa Tasarısının Kongrede kabulünün önlenmesi ve Rus yapımı S-300 füzelerinin Kıbrıs'ta konuşlandırılmasının engellenmesi konularında da etkili olmuştur.

Türk Silahlı Kuvvetleri'nin modernizasyon ihtiyacının belirli sınırlamalara tabi olmadan karşılanması imkanı doğmuştur.

Türkiye ve İsrail nükleer kapasitesi gelişmiş ya da gelişmekte olan İran'ı da bölgede bir tehdit unsuru olarak görmektedir. Bu nedenle geliştirilen ilişki Suriye ile birlikte İran'ı da etkilemeye yöneliktir. Son dönemde söz konusu iki ülke,

özellikle de Suriye ile yaşanan olumlu gelişmelerin bu işbirliği süreci sayesinde gerçekleştiği açıktır.

Şüphesiz bu gelişmeler de göstermiştir ki Türkiye – İsrail işbirliği milli menfaatlerimiz açısından olumlu bir gelişmedir ve Türkiye bu yönde doğru karar vermiştir. Dolayısıyla bu süreç gelecekte de devam edecektir.

İki ülke arasında meydana gelen bu gelişmeler neticesinde, karşılıklı olarak yapılan Başbakanlık seviyesindeki ziyaretler, gerek Avrupa ülkeleri ve ABD'nin gerekse bölge ülkelerini uzun süredir meşgul eden ve daha da meşgul edecek olan, olumlu ve olumsuz tepkilere yol açan yeni bir "stratejik işbirliği" nin temellerini atmıştır.

Türk-İsrail anlaşmasına gösterilen tepkiler ve değerlendirmeler, Türkiye ve İsrail arasındaki yeni çizginin stratejik manzarasını bir anlamda netleştirmektedir. Bu iş birliğinin iki ülke ve bölgedeki dengeler açısından ne anlama geldiğini şöyle özetlenebilir:

a. Ortaklığın askeri bir ittifakın ötesinde olduğu, 1996 ve 1997'de İsrail ve Türkiye arasında imzalanan çeşitli anlaşmalarla ikili ilişkilerin güçlendirilmesinden görülmektedir. Bu ortaklığın anlamı, İsraili silah yapımcılarının kazançlarından daha büyüktür. Ortaklık sayesinde İsraili pilotlar, Ortadoğu'daki çok büyük bir kara parçasının üzerinde eğitim görme fırsatını elde etmiş oldular. Gelişmiş İsrail avcı uçakları, İsrail'in bir ucundan diğerine bir dakikanın altında uçmaktaydılar. Buna karşılık, Türk üslerinden yapılan uçuşlarda, çok çeşitli bölge şartlarında eğitim imkanı buldular. Türkiye ise başta insan hakları olmak üzere çeşitli sebeplere dayanılarak defalarca maruz bırakıldığı askeri ambargoya karşı bir alternatif bulmuştur.

b. Bu anlaşma ile İsrail bölge devleti haline getirilmeye çalışılmaktadır. Her ne kadar İsrail kurulduğundan beri bölgede etkili bir devlet olduysa da, bölge devletleri tarafından kendi politikalarına temel oluşturacak biçimde İsrail'in bir gün bölgede varlığına son verileceği tezini ısrarla ileri sürmekteydiler. İsrail'in ekonomik ve siyasal alanda bölgede izolasyonu politikasına ağırlık vermekteydiler. Ortadoğu barış süreci ile İsrail kısmen eskiye dayanan ilişkileri geliştirme olanağı bulmuştur. Bazı bölge ülkeleri ile geniş kapsamlı ilişkiler

kurmuştur. Bu ilişkilerden biri de Türkiye ile olmaktadır. Böylece, İsrail bölge ülkeleri ile ekonomik, siyasal ve askeri ilişkilerini geliştirerek bölge ülkesi haline gelmeye başlamıştır.

c. Türkiye, İsrail ile daha yakın ilişkiler kurulmasına sıcak bakarken Ortadoğu politikasında kurduğu dengenin de bozulacağını dikkate alması gerekmektedir. Ankara, Ortadoğu Barış Süreci'nin İsrail ile yeni stratejik bağlar oluşturmaya yol açmasını beklemiş ancak, hala resmi olarak Filistin tarafını savunmaktadır. Bu ani yakınlaşmanın zamanlaması İsrail Hükümeti ve Filistinlilerin aralarında yüksek gerilimin olduğu bir döneme rastlaması durumu "garip" ve diplomatik olmayan bir hale getirmiştir. İsrail-Hizbullah çatışması ya da diğer herhangi bir çatışma, Arap-İsrail çatışması haline döndüğü takdirde Türkiye'nin, İsrail'in yanında askeri müttefiki olarak Araplara karşı nasıl hareket edeceği açık değildir. Balkanlar, Kafkasya, Ortadoğu ve Avrupa dengesini koruma çabasında olan Türkiye'nin böylesi bir stratejik iş birliğine girmesi, dengeleri korumada zorlanmasına yol açacaktır. Çünkü, İsrail "barış süreci" sonunda istediklerini elde edince, iki ülkeyi birbirine yakınlaştıran ortak düşman teması ortadan kalkacaktır.

ç. Türkiye ile iş birliği sayesinde bölgede hedef küçülten İsrail daha rahat hareket etme olanağı bulmuştur. Türkiye ile oluşturulan ittifak önemli stratejik faydalar sağlamaktadır. Sessiz ama gerçek ve Şam'ın görmezden gelemeyeceği bir şekilde Suriye çembere alınmıştır. İster izole bir vuruş veya genel bir savaş durumunda İran ile yaşanacak çatışmalarda da ittifak büyük avantajlar sağlayacaktır. Bu ittifak aynı zamanda Şam ve Tahran'ın ilişkilerini ve daha sonra da Lübnan'da Hizbullah'a desteği zayıflatacaktır.

d. Bu anlaşma ile ABD, Yunanistan karşısında Türkiye'ye yapacağı askeri yardımlarda dengely gözetme yükümlülüğünden kurtulmuştur. Özellikle askeri alanda ileri teknolojiyi ABD'den alan İsrail bu teknolojiyi Kongre ve Lobi engeli olmadan belirlenen sınırlar içinde Türkiye'ye vermektedir.

e. İsrail'in Türkiye ile ilişkileri yalnızca Ortadoğu bağlamında değil, özellikle Türkiye'nin kültürel bağları olan Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinde yatırım ve etkinliğini artırma olanağı bulmuştur. Türkiye'nin ekonomik olanaksızlıklar nedeniyle iş birliğini geliştiremediği bu ülkelerde İsrail gelecekte

etkin bir konum elde edebilir. Böyle bir gelişmenin Türkiye açısından avantajları ve dezavantajlarını tespit ederek, ileriye yönelik projeksiyonlar geliştirmek zorunludur.

f. İsrail'in Türkiye ile ekonomik iş birliği İsrail'in büyük önem verdiği gıda güvenliği konusunda avantaj elde etmesine olanak sağlamaktadır. Bugün GAP'taki yatırımlarda İsraililerin yatırım payı büyüktür. Bu yatırımlar gelecekte İsrail'in gıda/tarımsal ürün açığını kapatmada büyük avantajlar sağlayacaktır. Yakın gelecekte "su" sorununun öne çıkacağı açıktır. GAP'ta İsrail'in faaliyetlerinin dikkatle izlenmesi zorunludur. Diğer yandan Arap ülkeleri, özellikle Suriye'nin yönlendirmeleriyle "su sorunu"nu yakın gelecekte öne çıkaracaklardır. Bu bağlamda Irak-Suriye ittifakı dikkatle izlenmelidir.

g. Suriye ve İran'ın kimyasal silah geliştirme çabaları her iki ülkeyi de oldukça rahatsız etmektedir. Suriye bir anlaşmazlık halinde kuzeyden ve güneyden ateş altında kalacağından çekinirken, İran ise atom reaktörlerine saldırı olabileceği endişesi taşımaktadır. Irak ise, Türkiye'nin Kuzey Irak'taki operasyonlarının İsrail tarafından desteklendiğini iddia etmektedir. Bu ülkelerin silahlanma programları ve politikaları Türkiye'yi tehdit etmektedir. Türkiye-İsrail iş birliği bu ülkeler üzerinde baskı yaratarak iki yönlü etki doğuracağını gözardı etmemek gerekir; Birincisi; bu ülkeler bu ittifak karşısında silahlanma programlarına hız vereceklerdir, ikincisi; her fırsatı kullanarak bu ittifaka ve ittifak ülkelerine darbe vurmaya çalışacaklardır. Türkiye bunlara hazır olmalıdır.

ğ. Bu ittifak, Balkanlarda yaşanan sorunlar ve Yunanistan'ın tutumuna karşı Türkiye'yi güçlendirdiği gibi, Azerbaycan-İsrail-Türkiye arasında gelişecek iş birliği de Kafkasya'da Türkiye'ye karşı ittifakların önünde bir engel oluşturacaktır.

h. Suriye, İran ve Irak'ı çevreleyen sıkı bir askeri güvenlik kordonu oluşturan bu iş birliği karşısında bugün bölge devletleri Ortadoğu'nun en büyük ve en gelişmiş askeri gücünü göz önünde bulundurarak adımlarını dikkatli atmak zorunda kalmaktadırlar ve bu durum, bölgede bir savaş ya da sürpriz saldırı olasılığını azaltmaktadır. Ancak beraberinde Arap ülkelerinin bölgesel ittifaklarda değişiklik yapmalarına ve aralarındaki safları kapatmalarına yol

açmaktadır. Arap muhalefeti karşısında İsrail'in her koşulda Türkiye'nin yanında yer almayacağını unutmamak gerekir.

ı. Ortadoğu'da petrol üreticisi ülkelerin stratejik konumlarını zayıflatarak İsrail ve ABD'nin bölge politikalarına hizmet eden ve bu ülkelerden gelebilecek tehditleri azaltmayı hedefleyen Türkiye ile İsrail arasında kurulmakta olan ittifak, çok kuvvetli bir baskı aracı olarak yakın gelecekte bölge devletlerinde siyasal rejimlerinin değişmesinde de oldukça önemli bir rol oynayabilir.

i. Bu işbirliği ile ileri teknoloji ürünü askeri malzeme için güvenilir kaynağa ihtiyacı olan Türkiye ile, ekonomisinin can damarı olan askeri sanayisini sürdürebilmek için dış pazarlara muhtaç olan İsrail ortak bir noktada buluşmuşlardır. Washington'da diğer lobilerin muhalefetine karşı Türkiye'nin artık bağlantıları güçlü bir muhalefeti bulunmaktadır. Bölgelerinde her zaman dışlanmış İsraililer ise Türkiye'nin desteğine daha fazla ihtiyaç duymaktadır. Hiçbir zaman tam anlamıyla Batılı olarak kabul edilmeyen Türkiye için İsrail ile ilişkiler, ülkeyi diğer Müslüman ülkelerden ayırmaktadır. Hiçbir zaman Ortadoğu'da tam olarak kabul edilmemiş İsrail için ise, Türkiye ile ilişkiler reddedilme duvarında açılan bir gedik anlamına gelmektedir.

j. Ürdün'den sonra Suriye'nin de İsrail ile barış anlaşması imzalaması halinde su meselesi ve Hatay konusunda Suriye'nin stratejisinde değişiklikler beklenebilir. Stratejik iş birliği, Türkiye'ye karşı politika izleyen ülkeleri, adımlarını daha dikkatli atmaya zorlayabilir.

k. Türkiye ve İsrail bölgelerinde çatışma ve terör istememekte ve sürekli bir barış arzu etmektedirler. Barışın yolu ise, içte kuvvetli olmak kadar bölgede kuvvetli ve istikrarlı dostlar edinmekten geçmektedir. Her iki ülke de barışı ancak devamlı güçlü olmakla sağlayabileceklerini bilmekte ve bunun için birbirlerine ihtiyaç duymaktadırlar. Bundan dolayı 1990'lı yıllardan itibaren her bakımdan kendini göstermeye başlayan Türkiye-İsrail ilişkilerinin geliştirilmesinin orta ve uzun vadede ülkemiz ve bölge barışı yararına sonuçlar doğuracağı değerlendirilmektedir.

l. Askeri alanda yapılan işbirliği neticesinde, çeşitli zamanlarda, çeşitli nedenlerle batılı devletler tarafından koyulan ambargo vb. uygulamalar nedeniyle aksayan askeri modernizasyon faaliyetleri ve silah malzeme alımlarında bir alternatif yaratılmış olacaktır.

m. İsrail, Türkiye'nin dostluğu ile etrafındaki Arap çemberini yaracaktır.

n. İki ülke, turizm alanında ortak olarak hareket etme kararı almıştır. Bu nedenle daha fazla turizm geliri elde etme imkanına sahip olunacaktır. Özellikle batı ülkelerinde sempati ile karşılanan Musevi toplumun girişimleri sonucu, Türkiye hakkındaki ön yargıların kırılarak gelecek olan turist sayısının artması söz konusu olabilecektir.

o. İki ülke arasındaki ilişkiler, gelecekte Ortadoğu'da kurulabilecek bir güvenlik ve ekonomik işbirliği teşkilatı için başlangıç safhasını oluşturabilecektir. Bunun gerçekleşmesi halinde bölgeye barış ve istikrar gelebilecek ve öncü devletler olmaları münasebeti ile Türkiye ve İsrail'in konumu daha da güçlenmiş olacaktır.

ö. Türkiye'nin laik ve demokratik yönetim sisteminin, İsrail tarafından bölge ülkelerine ve bölge ile ilgilenen diğer ülkelere bir model olarak sunulması sayesinde, Orta Asya ve Kafkasya bölgesindeki Türk Devletlerinde Radikal İslami Hareketleri yaymaya çalışan İran'a karşı uğraş veren Türkiye'nin işini kolaylaşacaktır.

p. Terörle Mücadele alanında yapılan işbirliğinin sonuçları Türkiye açısından kısa zamanda alınmıştır. Bu alanda her iki ülke de birbirlerinin tecrübesinden, istihbarat imkanlarından, Türkiye ise bu konuda da gelişmiş olan İsrail teknolojisinden yararlanma fırsatı bulacaktır.

r. İsrail'in sulama teknolojisindeki gelişiminden, GAP projesinin sulama ile ilgili bölümlerinde faydalanma imkanı olacaktır.

s. Portekiz, Hindistan, Çin , Güney Amerika gibi Türkiye'nin henüz girememiş olduğu pazarlarda söz sahibi olan İsrail'in yardımı ile bu pazarlara girme imkanı doğacaktır. Ayrıca, dünya finans piyasalarında söz sahibi olan

Yahudilerin yardımının sağlanması konusunda İsrail'in yardımcı olacağı da değerlendirmeler arasında yer almaktadır.

Bunları yanında İsrail'de bulunan radikal dinci grubun ağırlığını hissettirerek barış çabalarını sekteye uğratması ve son günlerde artan şiddet politikalarına destek vermesi neticesinde bütün dünya ülkelerinde olduğu gibi Türkiye'de de tepkilere neden olmuştur. Dengede tutulan politikalar artan iç kamuoyu baskısı neticesinde Filistin lehine bozulma eğilimi göstermektedir. Radikal dinci grubun İsrail politikalarına etkileri, insani açıdan İsrail'in diğer ülkelerle olan ilişkilerini olumsuz yönde etkilemekle beraber özellikle Türkiye ile olan ilişkilerini, Büyük İsrail Projesiyle öne sürdükleri tezin Ortadoğu'nun bütün dengelerini ve toprak yapısını Türkiye aleyhinde değiştirmeyi de kapsadığı için sarsmaktadır.

İşgal altındaki bölgelerde İsrail'in uyguladığı şiddet politikalarının dünya kamuoyunda yansımaları neticesinde uluslararası arenada İsrail zor duruma düşmekte, en yakın müttefiki ABD'nin bile tepkisini çekmektedir. Nüfusunun çoğunu Müslümanların oluşturduğu Türkiye, İsrail'e karşı olası bir uluslararası tepkiden dolayı AB sürecinde zarar görmemek ve diğer bölge devletleri ile karşı karşıya gelmemek için çok temkinli yaklaşmalıdır.

Türkiye, ulusal çıkarları bakımından hem Arap ülkeleri hem de İsrail ile yakın ilişkiler kurmalı, bu ilişkilerde temel kriterler ulusal çıkarlar (ekonomik, askeri) ve etik değerler (demokratik, insani) olmalıdır. Yürürlükte olan projelerin iptali ihtimalleri göz önüne alınarak alternatifleri aranmalıdır.

Sonuç olarak, Türkiye ve İsrail bölgelerinde çatışma ve terör istememekte ve sürekli bir barış arzu etmektedirler. İki ülke arasındaki bu işbirliği; siyasi ve sosyo-kültürel , ekonomik, turizm ve askeri alanlarda yapılan birçok anlaşmayla sağlam temellere oturtulmaya çalışılmaktadır. Barışın yolu ise; içte kuvvetli olmak kadar bölgede kuvvetli ve istikrarlı dostlar edinmekten geçmektedir. Her iki ülke de barışı ancak devamlı güçlü olmakla sağlayabileceklerini bilmekte ve bunun için birbirlerine ihtiyaç duymaktadırlar. Bundan dolayı 1990'lı yıllardan itibaren her bakımdan kendini göstermeye başlayan Türkiye-İsrail ilişkilerinin geliştirilmesinin, İsrail'in kendi iç istikrarını sağlamasının ve Ortadoğu Barış Süreci'nin sağlam zemine oturmasının ardından kısa, orta ve uzun vadede

Türkiye yararına olumlu sonuçlar doğuracağı ve Türkiye'nin İsrail'i yanına almasının Türkiye için önemli avantajlar sağlayacağı değerlendirilmektedir.

EK - 1

TÜRKİYE CUMHURİYETİ GENELKURMAYI İLE İSRAİL MİLLİ SAVUNMA BAKANLIĞI ARASINDA ASKERİ EĞİTİM İŞBİRLİĞİ ANLAŞMASI¹⁷⁰

Taraflar : İki ülke arasındaki mevcut dostluk ve işbirliği ilişkilerinin daha da geliştirilmesinin önemini vurgulayarak, askeri eğitim işbirliğinin her iki tarafın da yararına olduğuna inanarak, bu tip iş birliklerinin taraflar arasındaki ilişkilerin daha gelişmesine katkıda bulunacağını kabul ederek, aşağıdaki hususlar üzerinde anlaşmaya vardılar;

Amaç : Bu anlaşmanın amacı, iki ülke arasında askeri eğitim alanında işbirliği gerçekleştirmektir.

Kapsam : Bu anlaşma askeri eğitim kurumlarını, birlikleri, bu kurumlarda eğitim alacak personeli bu birimlerdeki eğitimi, tarafların anlaşmaya konu olan elemanları, tarafların sorumluluklarını, işbirliğini ilgilendiren prensip ve prosedürleri kapsar.

Tanımlar : “Gönderen ülke”, değişim personelini gönderen; “Kabul eden ülke”, değişim personelini kabul eden ülkedir.

“Yetkili otorite”

a. Türkiye’de Türk tarafının yetkili otoritesi Türk Genelkurmayı, İsrail tarafının yetkili otoritesi İsrail’in Ankara Büyükelçiliği’dir.

b. İsrail’de, Türk tarafının yetkili otoritesi Tel-Aviv’deki Türk Büyükelçiliği, İsrail tarafının yetkili otoritesi İsrail Savunma Bakanlığı’dır. “ Grup ya da takım lideri”, değişim personelini gönderen ülke kanunlarına göre atanan en kıdemli elamanı; “ Ev sahibi birlik”, kabul eden ülkenin değişim personelini ev sahipliği yapan birlik, “Değişim birimi” gönderen ülkenin bu anlaşma maksadıyla kabul eden ülkeye gönderdiği birim, yerleştirilen birimdir.

¹⁷⁰ Alptekin Dursunoğlu, a.g.e. s.423 (*Aksiyon Dergisi*, 18-24 Mayıs 1996)

Eğitimin İçeriği :

Eğitimde işbirliği aşağıdakilerini ihtiva eder:

a. Profesyonel uzmanlık alanlarında mütakabiliyet esasınca, farklı seviyelerde işbirliğini sağlamak

b. Askeri akademiler birlikler ve karargahlar arasında karşılıklı ziyaret

c. Eğitim ve tatbikat uygulamaları.

d. Birbirinin askeri tatbikatlarını izlemek amacıyla gözlemciler gönderilmesi.

e. Bilgi, tecrübe sağlamaya yönelik gerçekleştirilecek personel değişimi, özellikle askeri tarih, askeri müze, askeri arşivleri de kapsayan sosyal ve kültürel alanlarda

f. Donanma gemilerinin karşılıklı liman ziyaretleri.

g. Askeri spor takımları ile sanat gruplarının tur ve karşılıklı ziyaretleri.

h. Askeri film ve fotoğraf stüdyoları arasında işbirliği.

2. Yukarıda zikredilen değişim etkinlikleri eğitim faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi ve aşağıdaki detaylarla ilgili hazırlıklar üzerinde taraflar anlaşacak ve koordinasyon sağlayacak.

a. Eğitimin konusu.

b. Eğitim prensipleri.

c. Eğitim süresi, tamamlanış tarihi,

d. Gönderilecek personelin seçiminde uygulanacak kriterler.

e. Kullanılacak dil.

f. Eğitim ve diğer aktivitelerle ilgili olarak gönderen devlet tarafından yapılacak ödemelerin miktarı ve metodu.

g. Gerekli görülen diğer noktalar.

h. Sosyal ve kültürel aktivitelerin organizasyon şekli.

i. Aktivitelerin sona ermesi ile ilgili metot.

3. Değişim birliği, değişim personeli ve eğitim ile ilgili bilgi ve detaylar en az 45 gün önceden kabul eden ülkeye bildirilecektir.

4. Taraflar hava kuvvetlerine bağlı uçakların ve donanma gemilerinin karşılıklı ziyaretlerini artırmaya gayret gösterecektir.

5. Taraflar, Silahlı Kuvvetler arasında sportif faaliyetlerin artırılması için gayret edecektir.

6. Eğitim faaliyetleri dönüşümlü olarak İsrail ve Türkiye'de gerçekleşecektir.

Askeri eğitim işbirliğinin gerekleri

1. Eğitim, kabul eden ülkenin dilinde yapılacaktır. Bir yıldan az süren eğitim programlarında gönderen ülkenin isteği üzerine mütercimler kullanılabilir. Bu durumda gönderen devlet yeterli sayıda askeri / sivil mütercim gönderebilir. Kabul eden ülke de bu bakımdan istek üzerine yardımcı olabilir.

Tercüme masrafları gönderen ülke tarafından karşılanacaktır.

2. Taraflar, teknik ve daha düşük düzey anlaşmalarla işbirliği yapılacak uygulama alanlarının detaylarının kararlaştıracaktır. Bu anlamda, tarafların temsilcilerin bir araya gelecek bu anlaşma çerçevesindeki aktiviteleri koordine edecektir. Bütün eğitim istekleri, lojistik destek ve güvenlik düzenlemeleri bu toplantılarda tartışılacak ve kararlaştırılacaktır.

3. İşbirliği bu anlaşmada belirlenen çerçeve ışığında sürdürülecek, spesifik durum ve şartlar ayrıca hadise hadise ele alınacaktır. Her eğitim faaliyetinin

kapsamı ve teknik yönleri yukarıda bahsedildiği gibi uygulama toplantılarında tartışılacak, anlaşılacak ve bu ablaşmaya ilave olarak eklenecektir.

4. İşbirliği iki ülkenin ihtiyaçları ve çıkarları göz önüne alınarak gerçekleştirilecektir.

Uygulamalar ve işbirliğinden doğan yükümlülükler

1. Eğitim süresince gerek duyulan hizmet, alet ve malzemeler kabul eden ülke tarafından değişim personeline verilebilir.

2. Gerek görüldüğünde eğitim faaliyetlerini düzenlemek için Uygulama Düzenlemesi yapıla bilir.

Uygulama düzenlemesi aşağıdaki hususları kapsayabilir:

- a. Eğitimin konusu
- b. Eğitimin prensipleri
- c. Eğitim süresi, başlaması ve bitışı
- d. Eğitim için gönderilen değişim personeli için ön koşullar.
- e. Eğitimde kullanılacak dil
- f. Mali konular
- g. Eğitim ile ilgili gerekli görülen diğer meseleler

3. Bu anlaşmanın uygulanması ile ilgili bir yıllık plan yapılacaksa, her faaliyet ile ilgili aşağıdaki hususlar tespit edilecektir:

- a. Eğitimin niteliği, adı ve gerçekleştirilecek yer.
- b. Faaliyetin başlangıç ve bitiş tarihleri.
- c. Eğitimin düzeyi ve değişim personelinin taşınması gereken ön koşullar.
- d. Katılacak personel sayısı.
- e. Mali meseleler;

1. Eğitim paralı mı, parasız mı olacak ? Paralıysa ödeme şekli.

2. Tarafların yükümlülükleri, masraflar...

f. Yıllık planın hazırlanmasından sonra ek eğitim gerekirse, bu mesele tarafların karşılıklı mutabakatı ile çözülecektir.

4. Değişim personeli kapsamında gelen kursiyerler, gönderen devlet tarafından, kendi ihtiyaçlarına ve kabul eden ülkenin imkanları göz önünde tutularak belirlenir.

5. Değişim personeli, gönderen ülke tarafından kabul eden ülke ile yapılacak koordinasyon ile belirlenir.

6. Eğitim programı ve konuların kapsamı Ev Sahibi Birim ve eğitim verecek kurum tarafından tespit edilecektir.

7. sınavlar, derecelendirmeler, eğitim sertifikası ve diğer dökümanlar kabul eden ülke tarafından tespit edilecektir.

Güvenlik ve sınıflandırılmış bilginin gizliliği

1. Taraflar arasında bu anlaşmaya bağlı olarak aktarılan her türlü bilgi ve tecrübe, taraflar arasında 31 Mart 1994'de imzalanan Güvenlik / Gizlilik Anlaşması hükümlerine tabi olacaktır.

2. Değişim personeli, kabul eden ülkenin güvenlikle ilgili düzenlemelerine ve eğitim sırasında verilen bilgilerin gizliliği ilkesine uyacaktır.

3. Değişim personeli, kabul eden ülkenin spesifik olarak belirlediği güvenlik düzenlemelerine uyacaktır.

4. Değişim personeli, kendilerine verilen sınıflandırılmış bilgilerin gizliliği esasına uymaya eğitimin tamamlanmasından sonra da devam edecektir.

5. Değişim personeli, dolaylı yada dolaysız olarak basınla temas kurmayacak

6. Ev Sahibi Birlik, değişim personelinin Ev Sahibi Birimin deki güvenliğinden sorumlu olacaktır.

Anlaşma tarafların diğer anlaşmalarla yükledikleri yükümlülükleri etkilemeyecek.

Olağanüstü hal ve misyon kısıtlamaları

1. Genel değişim personeli üçüncü bir ülke ile misafir ülke arasındaki çatışmalara katılmayacak ve kabul eden ülkede iken çalıştırılmayacaktır.

2. Hatırlatarak;

a. Gönderen ülke gerekli bulduğu zaman personelini geri çağırabilir. Kabul eden ülke geri dönüşün gerçekleşmesi için gerekli tedbirleri alacaktır.

b. Savaş, silahlı çatışma, halk ayaklanması, uluslararası kriz gibi durumlarda değişim personeli gönderen ülkenin isteği ile ülkeden ayrılabilecektir.

Mali meseleler

1. Genel: Bu anlaşma ile ilgili karşılıklı yükümlülükler Uygulama Düzenlemeleri ile belirlenecektir.

2. Ödemeler ve masraflar :

a. Mali durumlarla ilgili durum ve özel şartlar Uygulama Düzenlemeleri ile belirlenecektir. Prensipte, taraflar herkesin kendi masrafını karşılamasını benimserler.

b. Kabul eden ülke kendi tesislerinde ücretsiz olarak kalacak yer ve yiyecek temin edecektir.

3. Şahıslar kendi borçlarını kendileri ödeyecektir.

4. Vergiler :

a. Değişim personeli, kabul eden ülkenin her türlü vergi yasalarına uyacaktır.

b. Bu anlaşmanın kapsamına giren amaçlarla gümrüklerden teçhizat, malzeme, alet ve rasyonel miktarlardaki mallar, kabul eden ülke tarafından gümrüklerden muaf tutulacaktır.

c. Taraflar bu anlaşma çerçevesinde gerçekleşecek ithalat, ihracat, gümrükleme ve mali muafiyetlerin kötüye kullanılmaması için gerekli tedbirleri alacaktır.

5. Prensipte olarak taraflar, maaş, sosyal haklar, ulaşım masrafları vb. benzeri ile değişim personeli tarafından ev sahibi birliğe yüklenen masrafları kendileri ödemeye kararlaştırmışlardır.

Anlaşmanın değiştirilmesi

Gerekli görüldüğünde taraflar anlaşmanın değiştirilmesini yada gözden geçirilmesini yazılı olarak teklif edecekler. Bu durumda taraflar 30 gün içinde değişmesi istenen maddeleri tartışmaya başlayacaklar.

45 gün içinde netice alınmaz ise yazılı nota ile yazılı nota ile 30 gün önceden bildirmek suretiyle isteyen taraf anlaşmayı sona erdirebilir. Değişiklikler Madde 20nin hükümetine göre uygulamaya girecektir.

Süre ve sona erme

1. Bu anlaşmanın süresi 5 yıldır. Taraflardan birinin sona erme süresinden 90 gün önce nota ile anlaşmanın sona erdiğini bildirmemesi halinde anlaşma 1 yıllık süreler için devam eder.

2. Taraflardan biri diğerinin bazı hükümlere uymadığına kani olursa, yazılı olarak görüşme isteyebilir.

Bu görüşmeler notayı takip eden 30 gün içinde başlayacak 45 gün içinde netice alınmaz ise, yazılı nota ile bildirmek koşulu ile tarafların anlaşmayı geçersiz kılma hakkı olacaktır.

Sorumluluk

1. Taraflar birbirlerine karşı, biri birinin silahlı kuvvetlerine mensup ve çalışanlarına karşı kendi silahlı kuvvetlerinin kullandığı zarar görmesi kaybolması gibi durumlarda, bu zarar aşağıdaki hükümlere uygun ise göremezden geleceklerdir.

a. Şayet bu olay değişim personelinin bir çalışan tarafından resmi bir görevin ifası sırasında meydana gelmiş ise.

b. Bu zara karşı tarafın yine resmi görev icabı kullandığı araç, gemi yada uçağın kullanımından doğmuş ise.

2. Taraflar resmi görevlerinde iken meydana gelen ölüm, yaralanma gibi olaylarda birbirlerine karşı iddia bulunmayacaklardır.

Taraflar bu anlaşmada, hükmü geçen aktiviteler sırasında üçüncü taraflara yönelik olaylarda değişim personelinin savunacaktır.

TÜRKİYE- İSRAİL İLİŞKİLERİ KRONOLOJİSİ¹⁷¹

- 28 Mart 1949 : Türkiye İsrail'i resmen tanıdı
- 2-9 Mart 1950 : Türkiye ile İsrail arasında ilk siyasal temsilciler (Maslahatgüzarlar) göreve başladı.
- 4 Temmuz 1950 : İmzalanan “ Ticaret ve ödeme anlaşması” ile Türk – İsrail siyasi ilişkilerin ilk somut adımı atılmış oldu.
- 5 Şubat 1951 :Türkiye ile İsrail arasında “ Hava Ulaştırma Anlaşması “ imzalandı
- 23 Kasım 1956: Türkiye , Süveyş Krizi sebebiyle Mısır'a jest yapmak üzere Tel-Aviv Büyükelçisi Şevket İstinyeli'yi geri çağırdı.
- 1957 : Türkiye'nin çekinceleri doğrultusunda işbirliğinin gizli yürütüleceği garantisini veren İsrail Başbakan Adanan Menderes'e özel bir ajan gönderdi. İstihbarat işbirliğinin eli alındığı bu görüşmeden 7 ay sonra iki ülke gizli servis görevlilerinden oluşacak heyetin yapacakları toplantıda karara bağlandı.
- 1958 Nisanı : Araplara karşı düşmanlık temelinde İran Şahı ve Etiyopya Kralı ile olumlu müzakerelerde bulunan İsrail Türkiye ile müzakerelere başlamıştı.
- 28 Ağustos 1958 : Başbakan Ben Gurion'un, beraberinde Dışişleri Bakanı Golda Meir, Dışişleri Müsteşarı Şimon Peres ve Genel Kurmay Başkanı Zvi Zur ile birlikte Menderes'le görüşmek üzere Ankara'ya uçtular. İslam ülkelerine bu ziyaretin resmi gerekçesi olarak El-Al uçağının motorundaki bir arıza nedeni ile Ankara'ya zorunlu iniş yapması olarak gösterildi.
- 29 Ağustos 1958 : İsrail Baş Bakanı Ben Gurion ile Türk Baş Bakanı Adana MENDERES arasında Ortadoğu'da “radikalliğe” ve “Sovyet nüfusuna karşı” Türkiye – İsrail işbirliği üzerine gizli bir anlaşma imzalandı

¹⁷¹ Alptekin Dursunoğlu, a.g.e., s.431-476.

- 18 Mart 1960 : Türkiye ile İsrail arasında ticaret anlaşması imzalandı.
- Temmuz 1964 : Baş Bakan İnönü Kıbrıs konusunda Yunan Baş Bakanı ile görüşmeler yapmak için gittiği Fransa'da İsrail Baş Bakanı Eshkol Levi ile buluştu
- 1967 Arap İsrail savaşı başladı. Türkiye bu savaş sırasında Arap ülkelerinin tarafını tuttu. Türk topraklarındaki üstlerin Amerika tarafından İsrail'e lojistik destek için kullanılmasına destek vermedi
- 22 Eylül 1969 : Mescid-ü Aksanın yakılması üzerine 25 İslam ülkesi Devlet ve hükümet başkanları Ramak'da toplanarak bir İslam konferansı örgütü kurulması çalışmalarını başlattı. Bu toplantıya katılan dönemin Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayan gıl bir taraftan sonuç bildirisine "Türkiye Birleşmiş Milletler kararları çerçevesinde Filistin sorununu destekliyor" ibaresini koydurarak Filistinlileri desteklediği görüntüsünü vermek istemiş, diğer taraftan da Filistin sorunun "ulusal haklar" bağlamında değil "insan hakları" çerçevesinde ele alınması gerektiğini söyleyerek Amerika tezlerini savunmuştur.
- 10 Kasım 1975 : Türkiye , Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda görüşülen "Siyonizm'in bir tür ırkçılık olduğu " yönündeki karar tasarısına diğer İslam ülkeleri ile beraber olumlu oy verdi.
- 30 Temmuz 1980 : İsrail Parlamentosu, kabul ettiği bir yasayla Kudüs'ü İsrail'in daimi Başkenti ilan etti. Türkiye bu yasayı kınadı ve iptalini istedi.
- 28 Ağustos 1980 : Milli Selamet Partisi'nden gelen baskılar ve kamuoyu tepkileri üzerine Kudüs Konsoloslğunun kapatılması kararı alındı.
- 2 Aralık 1980 : Bülent Ulusu Hükümeti aldığı bir kararla İsrail'le olan diplomatik ilişkileri sekreterlik seviyesine indirdi ve bunu, İsrail'inde takip etmesinde çağrıda bulundu.
- 26 Kasım 1980 : Türkiye – İsrail siyasi ilişkileri, diplomatik ilişkilerdeki en alt düzey olan ikinci katiplik düzeyine indirildi

- Ocak 1981 : 61 Amerikalı Senatör Türkiye'nin Amerikan Büyük Elçiliğine gönderdiği bir mektupla Türkiye'nin İsrail'le ilgili izlediği politikalarının Türk – Amerikan ilişkilerini olumsuz yönde etkileye bileceği uyarısında bulundu.
- 14 Şubat 1982 : Kenan Evren Yahudi cemaati lideri David Asseo ile görüşerek yumuşama sinyalleri verdi.
- 5 Haziran 1982 : İsrail, Lübnan'a başlattığı saldırıda Ermeni terör örgütleri ASALA ve JCGA kamplarına da gireceğini Ankara'ya ileterek Türk görevlilerini de operasyonlara katılmaya davet etti.
- 27 Mart 1985 : Turgut Özal, Amerika'ya yaptığı gezide, dönemin Dışişleri Bakanı Vahit Halefoğlu'yla birlikte Yahudi lobisiyle gizlice temas kurdu.
- 1992 : Oslo süresi başladı, Türkiye , Filistin'le eş zamanlı olarak İsrail'le diplomatik ilişki seviyesini yeniden büyükelçilik düzeyine yükseltti.
- 13 Ekim 1993 : Oslo süresine konu olan anlaşma 13 Eylül 1993'te Beyaz Saray'da imzalanıp yürürlüğe girdi. Anlaşmanın ardından başlayan "İsrail – Filistin barış süreci" ile birlikte Türkiye İsrail ilişkileri de yeni bir boyut kazandı.
- 21 Nisan 1993 : Turgut Özal'ın cenaze töreni için Ankara'ya gelen İsrail Dışişleri Bakanı Şimon Perez, Çiller Hükümeti ile ikili diyalog kurdu.
- 14 Kasım 1993 : Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin, İsrail'i ziyaret eden ilk Türk Dışişleri Bakanı sıfatıyla Perez'le bir dizi anlaşma imzaladı
- 25 Ocak 1994 : İsrail Cumhurbaşkanı Ezer Weizmann , Türkiye'yi ziyaret eden ilk İsrail Cumhurbaşkanı olarak, su satın alımı, turizm ve askeri işbirliği konularında görüşmelerde bulunmak üzere Türkiye'ye geldi.
- 7 Şubat 1994 : İsrail Savunma Bakanlığı Müsteşarı İvni Nehum, Ankara'yı ziyaret etti. İsrail'in F-4 ve F-5 uçaklarının modernizasyonunu yapmak istediği ve iki ülke arasında askeri işbirliğinin geliştirileceği açıklandı.
- 31 Mart 1994 : Güvenlik / Gizlilik Anlaşması imzalandı.

- 10 Nisan 1994 : Ankara'ya gelen Dışışleri Bakanı Şimon Perez, Türkiye'nin Ortadoğu barış sürecinde daha aktif rol alması gerektiğini belirtti. Ayrıca AGİT benzeri bir kuruluşun Ortadoğu'da işlerlik kazanması için çalışacağını açıkladı.
- 12 Nisan 1994 : İsrail Dışışleri Bakanı Şimon Perez Türkiye'ye geldi.
- 3 Kasım 1994'te Tansu Çiller ve beraberindeki 56 kişilik heyet İsrail'i ziyaret etti.
- 14 Ağustos 1995 : Hava Kuvvetleri Komutanlığı'na ait 54 adet F-4 uçağın modernizasyonun, İsrail'den sağlanacak devlet kredisi ile İsrail IAI kuruluşuna yaptırılması için Milli Savunma Bakanlığı ile İsrail IAI kuruluşu arasında 600 milyon US Dolar baz fiyatla sözleşme imzalandı.
- 23 Şubat 1196 : Askeri Eğitim ve İşbirliği Anlaşması imzalandı
- 11 Mart 1996 : Cumhurbaşkanı Demirel İsrail'e gitti.
- 14 Mart 1996 : Dışışleri Bakanı Emre Gönensay ve İsrail Dışışleri Bakanı Ehud Barak tarafından imzalanan ve iki ülke arasındaki ilişkileri hızlandıracak Serbest Ticaret Alanı Anlaşması, 1 Ocak 2000 tarihine kadar iki ülke arasında gümrüklerin tamamen sıfırlanması ön görüyor. Anlaşma 24 Mayıs 1998 tarihinde ve 23351 sayılı Resmi Gazetede yayınlanarak yürürlüğe girdi.
- 11 Nisan 1996 : İsrail, Lübnan topraklarına "Gazap Üzümleri" adlı bir askeri saldırı başlattı. İsrail'in başlattığı saldırılarda Birleşmiş Milletlerin Kana kampı hedef alındı, buraya sığınan çoğunluğunu kadın ve çocukların oluşturduğu yüzlerce sivil katledildi.
- 16 Nisan 1996 : İsrail Hava Kuvvetleri Komutanı Herzle Bodinger'in Ankara'ya yapacağı ziyaretin " İleri bir tarihe ertelendiği" bildirildi.
- 16 Nisan 1996 : 8 İsrail pilotu, "eğitim uçuşu yapmak üzere" F-16 uçakları ile birlikte Türkiye'ye geldi.
- 28 Haziran 1996 : Refah Partisi ve Doğru Yol Partisi koalisyonu ile Refah - Yol hükümeti kuruldu. İsrail Cumhurbaşkanı Weizman Erbakan'ın

başbakan olması üzere yaptığı değerlendirmede : “ Türkiye’ye daveti kabul etmemin bir sebebi de bu konuları soruşturmak. Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel’i çok iyi tanıyorum ve onun, elindeki bütün gücü kullanarak, böyle bir gelişmeyi önleyeceğine inanıyorum. Ordunun da kenarda bekleyeceğini sanmıyorum” dedi.

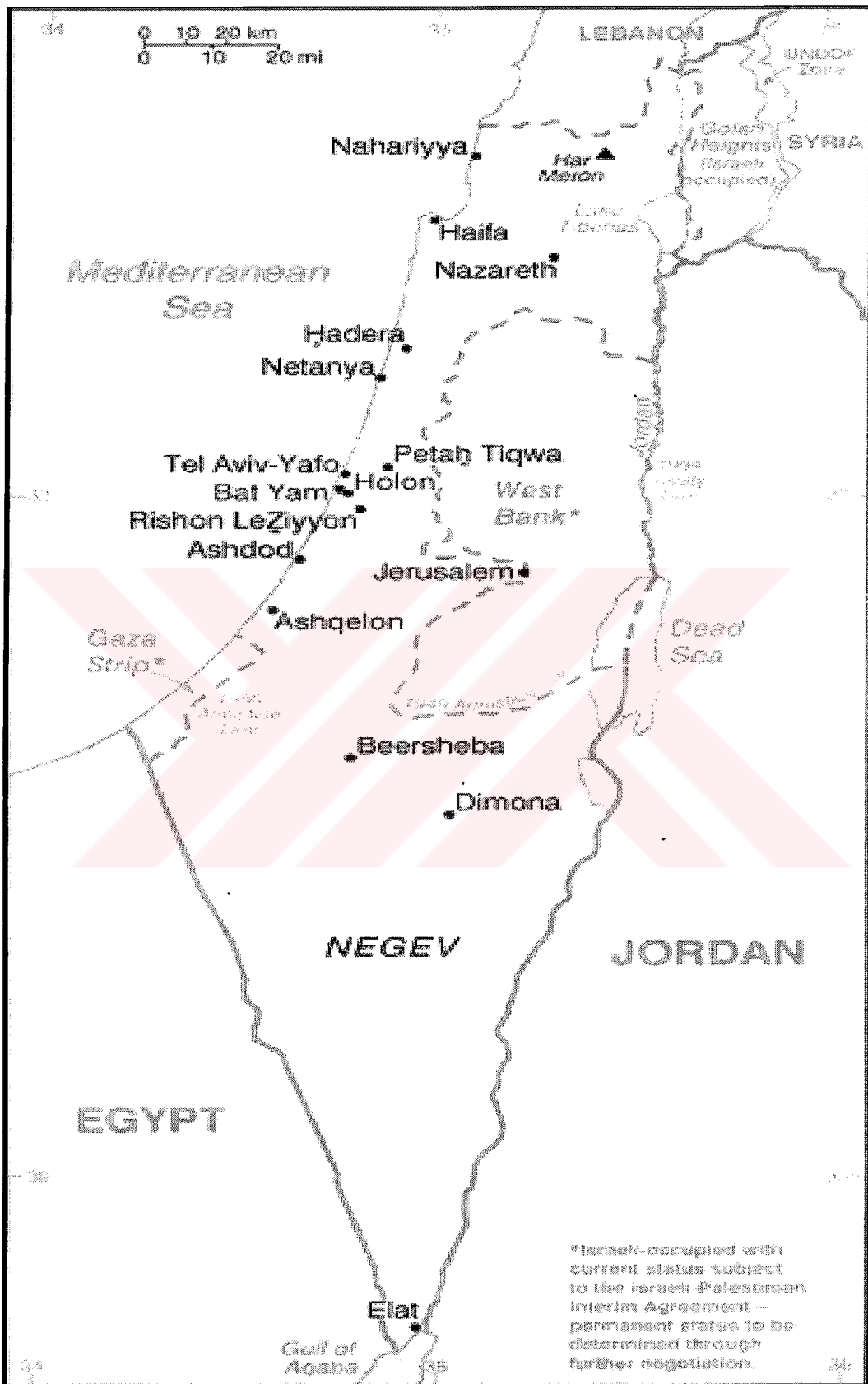
- 13 Haziran 1996 : Dışişleri Bakanlığı Sözcü Yardımcısı Nurettin Nurkan Weizman’nın ifadeleri ile ilgili olarak bir açıklama yaptı. Nurkan bunun, Weizmann’nın şahsi görüşlerini yansıttığını belirterek, “ Şüphesiz Türkiye’nin iç konuları Türkiye’nin bileceği bir husustur. Bunun ötesinde yapancı bir devlet adamının yapmış olduğu açıklama konusunda herhangi bir yorumda bulunmak istemiyorum.” Dedi.
- 8 Ağustos 1996 Ha’aretz gazetesi “ Türkiye’nin yeni Başbakanı İslamcı Erbakan’ın tüm askeri sanayi işbirliği anlaşmalarını belirsiz tarihe kadar dondurduğu” yazdı.
- 27 – 28 Kasım 1996 : İsrail Savunma Bakanlığı Genel Direktörü David Ivry Türkiye’ye geldi. İki ülke arasındaki askeri anlaşmanın devamı olarak 1997 yılı için bir “ eylem planı” kararlaştırıldı.
- 11 Aralık 1996 : İsrail’den gelen bir iş adamı heyeti, Orta Asya Türk Cumhuriyetinde ortak iş yapma imkanlarını arayacaklarını bildirdi.
- 5 Ocak 1997 : Meclis Başkanı Mustafa Kalemli İsrail’e gitti.
- 24 Şubat 1997 : Genelkurmay Başkanı İsmail Hakkı Karadayı, İsrail’e gitti. Böylece Türkiye’den İsrail’e ilk defa yüksek düzeyli bir askeri ziyaret gerçekleşmiş oluyordu.
- 28 Şubat 1997 : Milli Güvenlik Kurulu aldığı kararlarla meşhur 28 Şubat sürecini başlattı.
- 26 Mart 1997 : ADL (Anti-Defamation League) adlı Amerika’daki Yahudi lobi kuruluşu başkanı Abraham H.Foxman ve ekibi, Türkiye’ye gelip Ankara da Abdullah Gül ve Fehim Adak ile görüştü.

- 8 Nisan 1997 İsrail Dışişleri başkanı David Levy, Ankara'ya geldi. İki ülkenin ortak değerlendirmeleri yaptığı Türk İsrail Stratejik diyalogunun ekonomik temelleri atıldı.
- 29 Nisan 1997 : Türk Genel Kurmayı Milli Askeri Stratejik Konsepti'ni (MASK) değiştirdiğini, dış tehdit yerine bölücülük ve irticai faaliyetler olarak tanımlanan "iç tehdit'in" Türkiye'nin öncelikli savunma problemi olduğunu açıkladı.
- 1 Mayıs 1997: Savunma Bakanı Turhan Tayan İsrail'e gitti. 6 aylık aralıklarla yapılan stratejik diyalog formu süreci başladı.
- 4 Mayıs 1997: Çevik Bir İsrail'e gitti. Stratejik diyalog formu toplantısının ikincisi yapıldı.
- 18 Haziran 1997 : Erbakan, Çankaya Köşküne çıkarak Demirel'e istifa mektubunu sundu.
- 12 Ekim 1997 : İsrail Genel Kurmay Başkanı Amnon Lipkin Shahak Türkiye'ye geldi.
- 3 Şubat 1998 Kara Kuvvetleri Komutanı Hüseyin Kıvrıkoğlu İsrail'e gitti.
- 4 Mayıs 1998 Türkiye balistik füzelere karşı bir sistem geliştirmek üzere İsrail'le bir memorandum imzaladı.
- 25 Temmuz 1998 : Stratejik diyalog toplantısının dördüncüsü Tel-Aviv'de Genel Kurmay 2. Başkanı Çevik Bir ve İsrail Savunma Bakanlığı Müsteşarı David Ivry'nin başkanlığında gerçekleşti.
- 13 Ağustos 1997 : Türkiye'nin İsrail'e gümrüklerini sıfırladığı belirtildi.
- Ekim 1997 : İsrail Genel Kurmay Başkanı Ammon Lipkin Shahak Türkiye'yi ziyaret etti.
- 18 Aralık 1997 : ADL (Anti-Defamation League) adlı Amerika'daki Yahudi lobi kuruluşu Başbakan Mesut Yılmaz'a " Seçkin Devlet Adamı Ödülü" verdi.

- 22 Aralık 1997 : Üçüncü stratejik diyalog toplantısı Ankara'da yapıldı.
- 5 Ocak 1998 : Türkiye – İsrail ve Amerika, Doğu Akdeniz'in uluslararası suları ve hava sahasında "Güvenilir Denizkızı " (Reliant Mermaid) adlı bir askeri tatbikat yaptılar.
- Şubat 1998 Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Hüseyin Kıvrıkoğlu İsrail'e gitti.
- 2 Şubat 1998 : Türkiye'de bulunan İsrail Meclis Başkanı Tichon, Anayasa Mahkemesinin Refah Partisi'nin kapatılması yönündeki kararını " Ortadoğu'da iki demokrasi vardı şimdi bir demokrasi kaldı oda İsrail" şeklinde değerlendirdi.
- 4 Mart 1998 : İsrail'in Ankara Maslahatgüzarı Amir Maimon Fazilet partisi yetkilileri ile görüştü.
- 24 Mart 1998 : İsrail Sanayi Bakanı Nathan Sharansky Türkiye'ye geldi.
- 22- 23 Haziran 1998 : İsrail Dışişleri başkliği Siyasi Direktör Yardımcısı Yoav Baran Ankara'ya geldi.
- 30 Haziran 1998 : Türk Hava Kuvvetleri Komutanı İlhan Kılıç İsrail'e gitti.
- Temmuz 1998 : Dışişleri Bakanı İsmail Cem, İsrail'e gitti.
- 21 Ağustos 1998 : İsrail Türkiye'nin Avrupa Birliği ile gümrük birliği ilişkisinin avantajlarından yararlanarak kendi mallarının Türkiye üzerinden Avrupa Birliği ülkelerine satılması önerisi getirildi.
- 21 Ağustos 1998 : Türkiye ve İsrail, bu öneri çerçevesinde mallarının Avrupa Birliği pazarlarına girişi için Brüksel'e başvuruda bulundular, ancak, bu başvuru Brüksel tarafından reddedildi.
- 29 Ekim 1998 : İsrail Cumhurbaşkanı Weizmann, Cumhuriyetin 75. yıl dönemi kutlamaları dolayısıyla şeref konuğu olarak Türkiye'ye geldi.

- 9 Kasım 1998 : İsimlerinin Udi Hargov ve İgal Damari oldukları belirtilen iki İsrail'i casusluk yaptıkları gerekçesiyle Kıbrıs'ta (Rum tarafında) tutuklandı.
- 18 Şubat 1999 : Tel-Aviv'de çok sayıda gösterici Berlin'deki ateş açma olayını kınamak ve Türkiye'deki Kürt mücadelesine verdikleri desteği açıklamak amacıyla Türk Büyük Elçiliği önünde protesto gösterisi yaptı. Göstericiler arasında barış girişimcisi Uri Averni ve Hadaş Milletvekili Tamar Gozanski de bulunmaktaydı.
- 18 Şubat 1999 : Büyükelçi Barlas Özener İsrail'i, PKK yetkilileri ile görüşmemesi konusunda uyardı.
- 14 Temmuz 1999 : İsrail'e giden Süleyman Demirel iktidara gelen işçi partili yeni Başbakan Ehud Barak ile Kudüs'de görüşen ilk yabancı devlet adamı oldu.
- 26 Ekim 1999 : Merkezi Washington'da bulunan Yahudi Ulasal Güvenlik Enstitüsü (JİNSA) adlı kuruluş Çevik Bir'e " Uluslararası Liderlik" ödülü verdi.
- 25 Ekim 1999 : Ehud Barak, 41 yıl aradan sonra Türkiye'yi ziyaret eden İlk İsrail Başbakanı oldu .
- 17 Ocak 2000 : İsrail Genel Kurmay Başkan Yardımcısı Tümgenaral Uzi Dayan, Genelkurmay 2. Başkanı Edip Başer'in davetlisi olarak Türkiye'ye geldi.
- 9 Şubat 2000 : Türkiye ile İsrail arasındaki Karma Ekonomik Komisyon toplantısının sonucun ihtiva eden bir mutabakat zaptı imzalandı.
- 26 Mart 2000: İsrail Deniz Kuvvetleri Komutanı Koramiral Yedidia Ya'ari, Deniz Kuvvetleri Komutanı Oramiral İlhami Erdil'in resmi davetlisi olarak Türkiye'ye geldi.
- 28 Ağustos 2000 : İsrail Başbakanı Ehud Barak tıkanan Ortadoğu barış görüşmeleri ve İsrail'in Türkiye'de peş peşe kaybettiği savunma ihaleleri gibi konuları görüşmek üzere Türkiye'ye geldi.

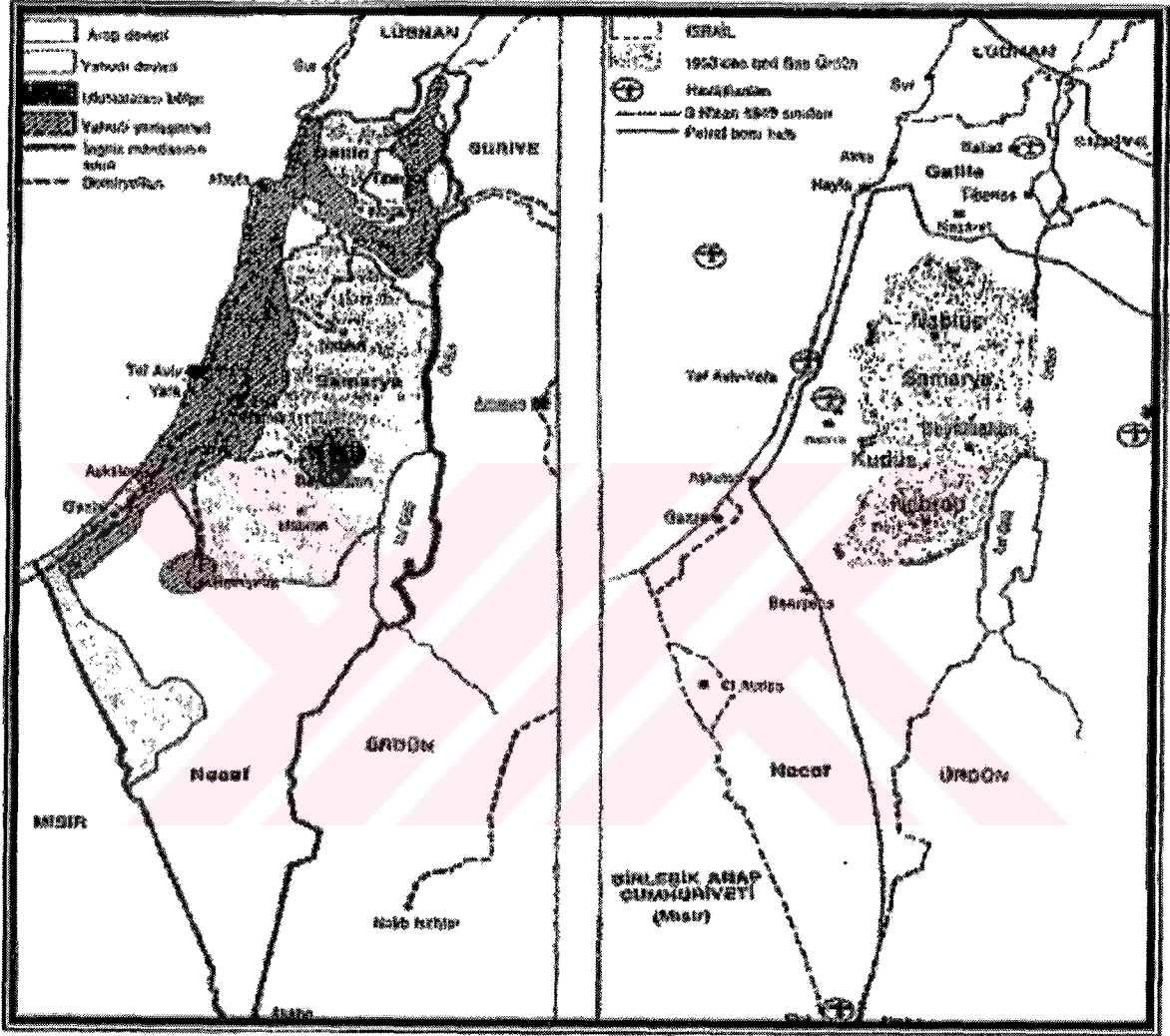
EK – 3 İŞGAL ALTINDAKİ BÖLGELER VE İSRAİL

EK – 4 BİRLEŞMİŞ MİLLETLER TAKSİM PLANI VE BİRİNCİ SAVAŞ SONRASI DURUM

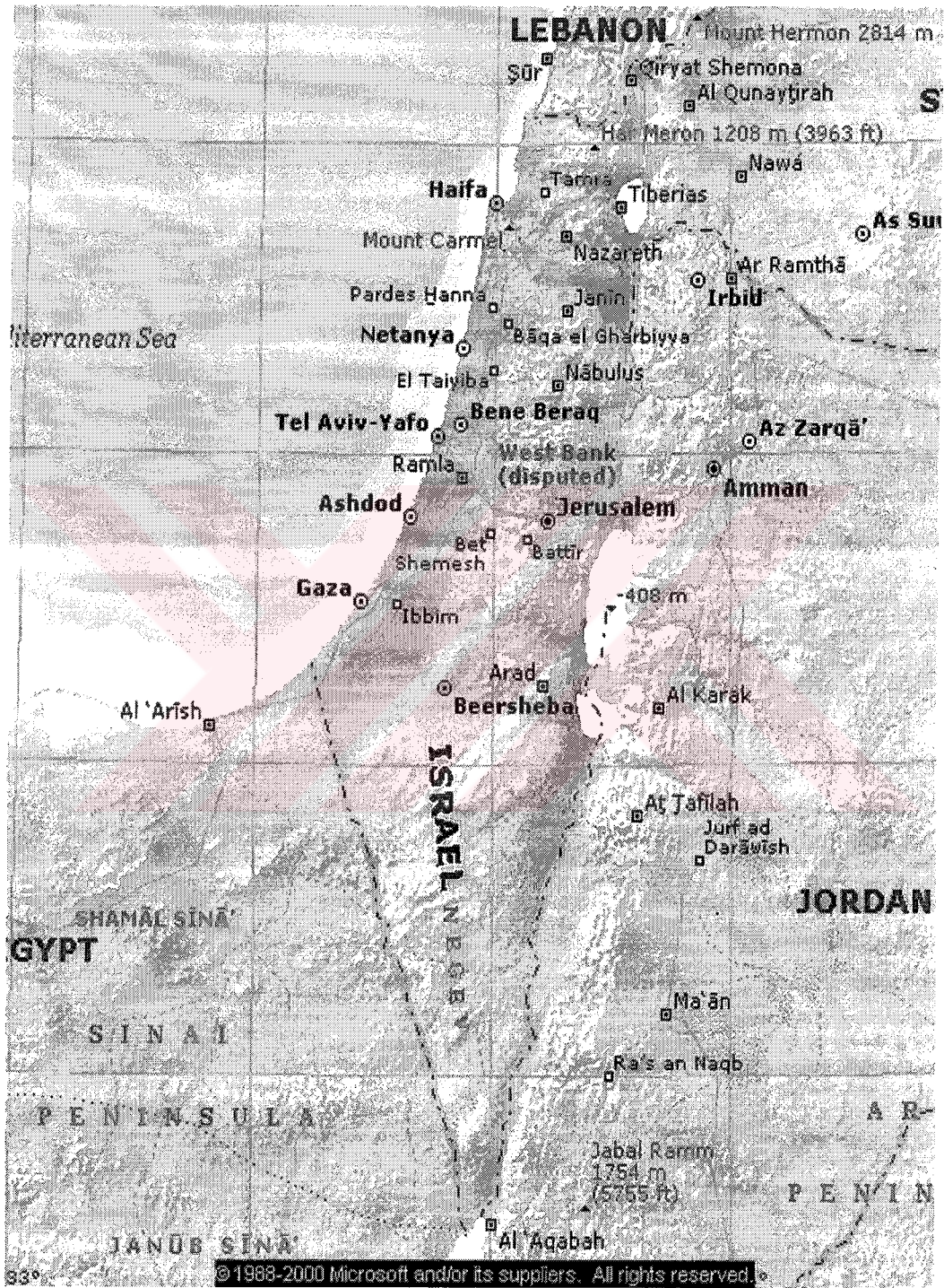
A. Filistin'de, BM'nin 1947'de Önerdiği Taksim Planı

B. İsrail Sınırlarının 1948'dan Sonraki Genişlemesi

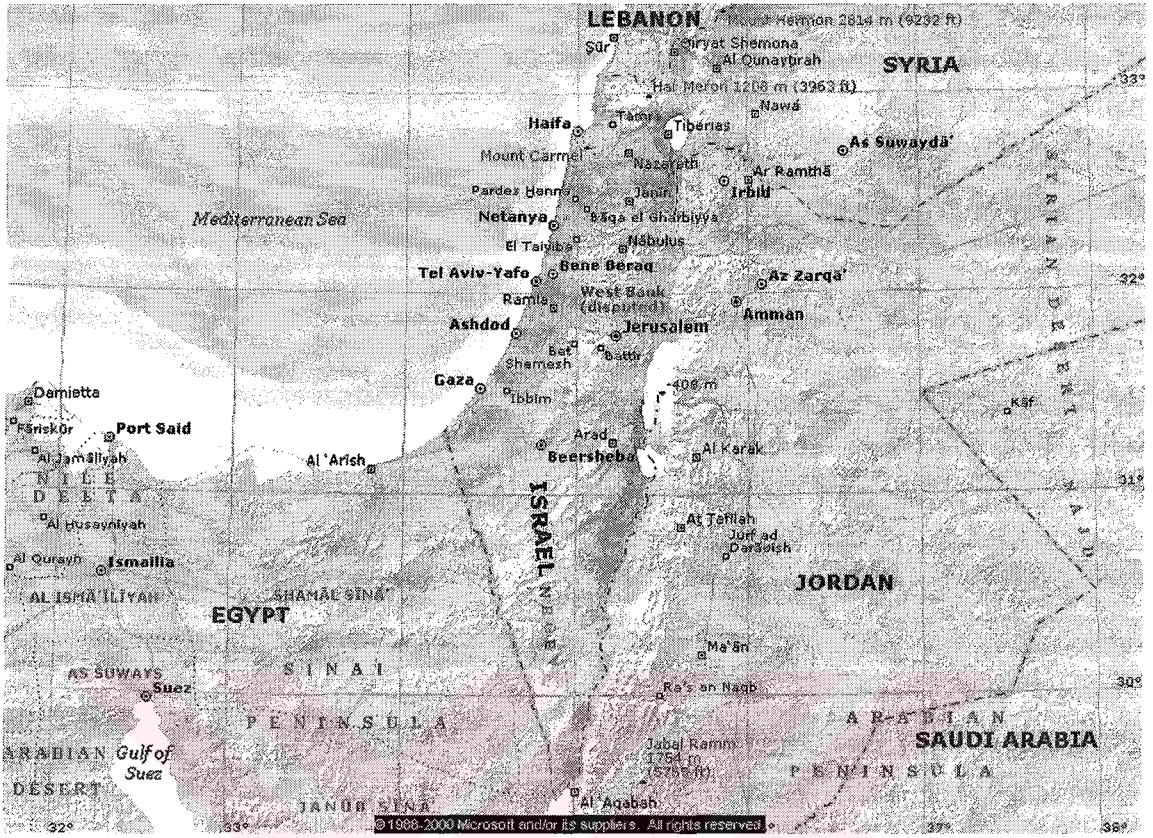

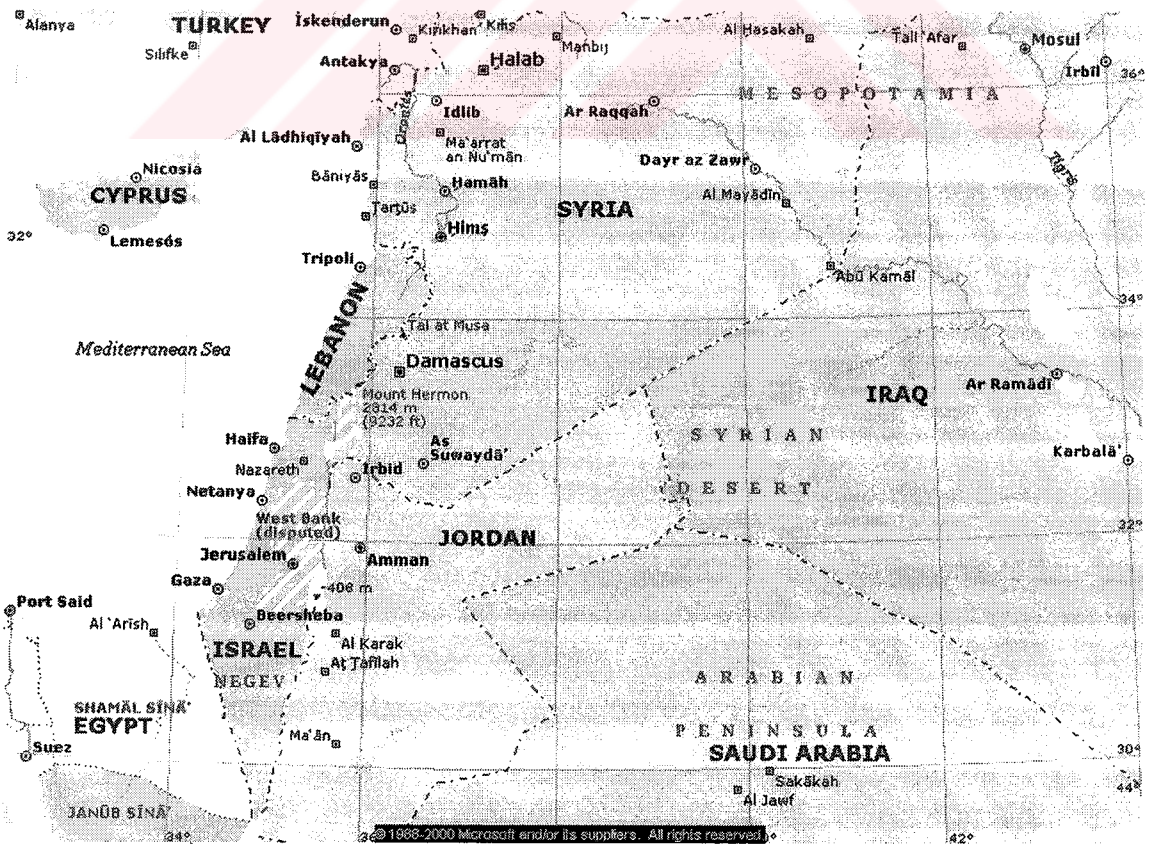
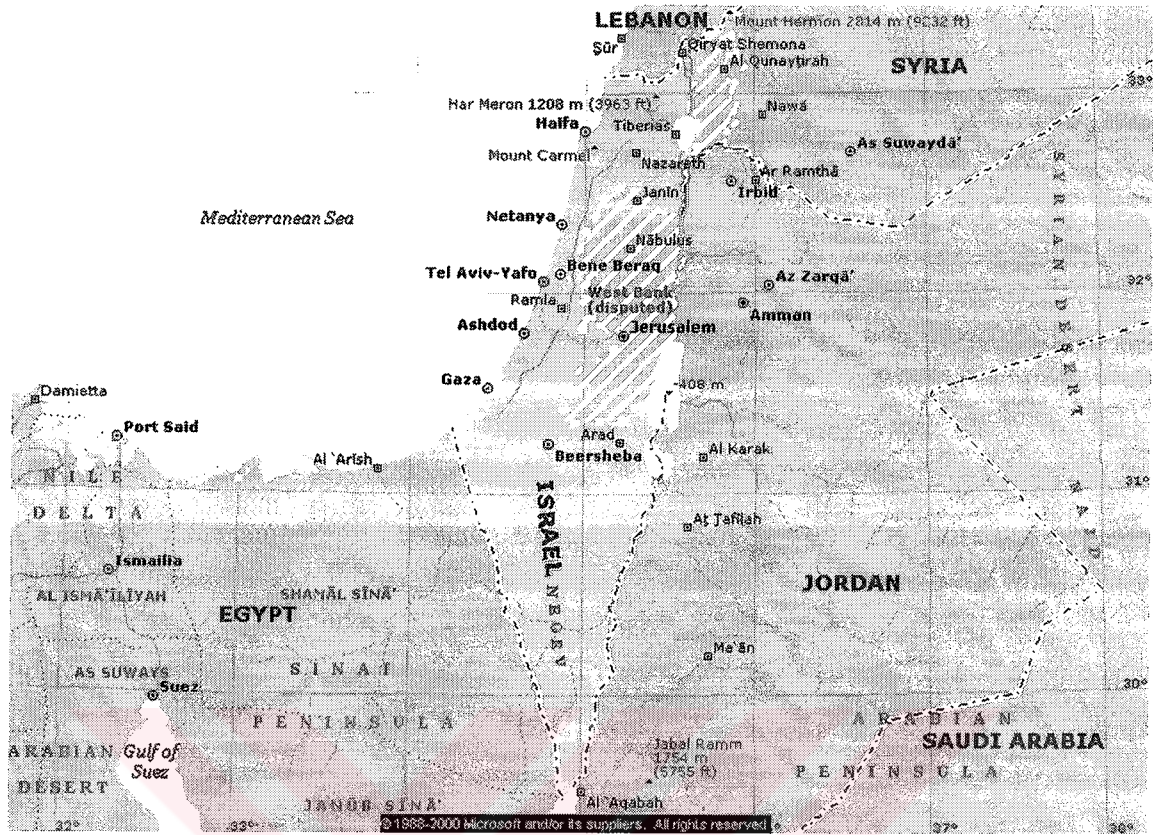
Kaynak: ATESE Başkanlığı, "Geçmişten Günümüze İsrail- Filistin sorunu"

EK – 5 İSRAİL HARİTASI

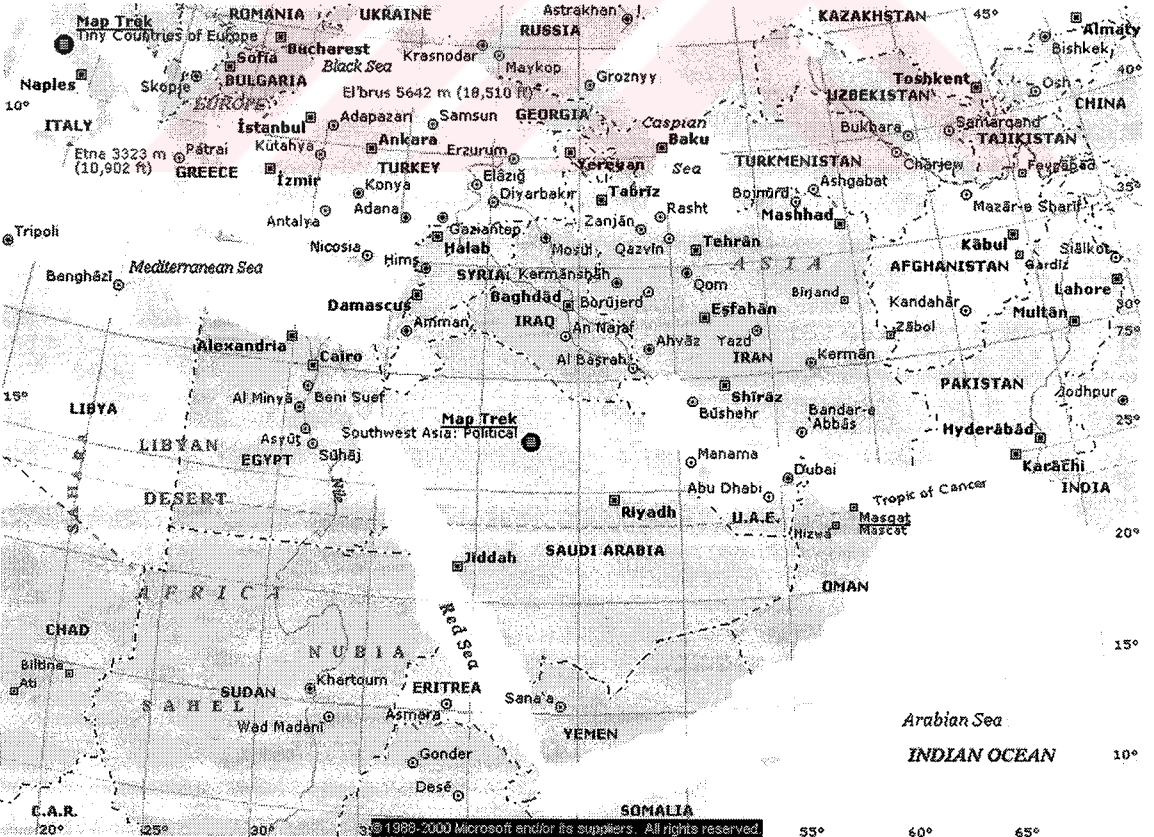
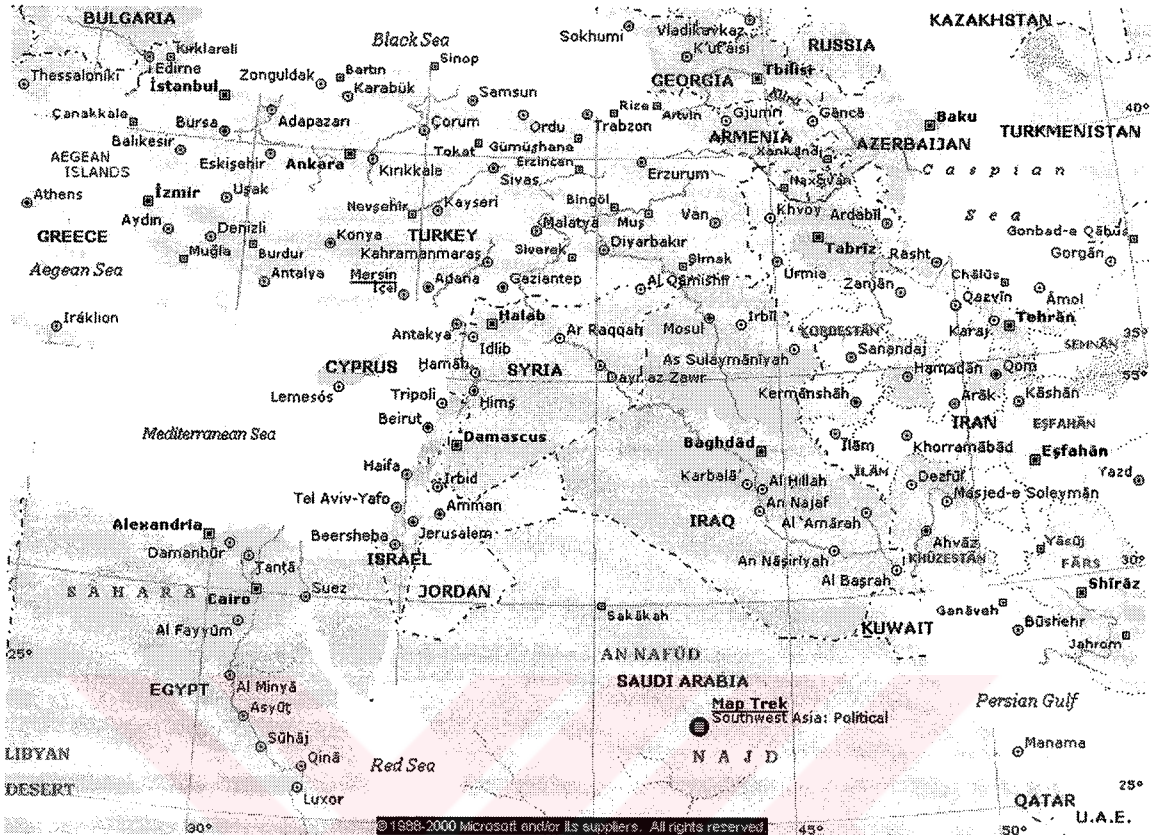

EK – 6 İSRAİL – TÜRKİYE ARA BÖLGELERİ

EK – 7 ORTADOĞU VE TÜRKİYE

Kaynak : Encarta World Atlas cd'leri I-II

K A Y N A K Ç A

Kitap ve Makaleler :

Aras, Bülent, Filistin – İsrail Barış Süreci ve Türkiye, Bağlam Yayıncılık, İstanbul, 1997

Arı, Kemal, “Kurtuluş Savaşı’nda Musevi Cemaati ve Hahambaşı Hayım Naum Efendi”, Communiques the Joint Turkish-Israeli Military History Conference II, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüd Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2003

Arı,Tayyar, 2000’li Yıllarda Basra Körfezinde Güç Dengesi, 4. Baskı, Alfa Yayınları, İstanbul, 1999

Armaoğlu, Fahir, Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları (1948 -1988), 3.baskı, İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1994

Armaoğlu, Fahir, Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları (1948 -1988), 3.baskı, İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1994

Armaoğlu, Fahir,20. Yüzyıl Siyasi Tarihi(1980 - 1990), İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1991

Askeri Tarih ve Stratejik Etüd Başkanlığı, Geçmişten Günümüze Filistin-İsrail Sorunu, Stratejik Araştırma ve Etüd Merkezi, İstanbul, 2002

Ayın Tarihi Bülteni, 1995,1999,2000,2001

Bağcı, Hüseyin, Demokrat Parti Dönemi Dış Politikası, İmge Kitabevi, Ankara, 1990

Bazoğlu, Duygu, View from Turkey, Turkey's New Security Environment, 1995

Çaycı, Ünal, İkili ve Çok Taraflı Anlaşmalar Çerçevesinde Türkiye, İsrail İlişkileri, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Siyasi Tarih ve Uluslararası İlişkiler A.B.D., İstanbul, 1999

Davutoğlu, Ahmet, Stratejik Derinlik, 12. Baskı, Küre Yayınları, İstanbul, 2001

Defense News, 23 Şubat-1 Mart 1998

Doğan, Yalçın, Cumhuriyet Gazetesi, 16 Mayıs 1982

Dursun, Davut, Ortadoğu Neresi, İnsan Yayınları, İstanbul, 1995

Dursunoğlu, Alptekin, Stratejik İttifak: Türkiye – İsrail ilişkilerinin Öyküsü, 3.Baskı, Anka Yayınları, İstanbul

Erendil, Muzaffer, Çağdaş Ortadoğu Olayları, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1992

Ergüvenç, Sadi, "Turkish Security and the Middle East", Dış Politika, 1995

Ersin, Nihat, Ortadoğu Savaşlarının Perde Arkası, Gündem Yayınları, İstanbul, 2003

Hale, William, (Çeviren :Petek Demir) Türk Dış Politikası (1774 -2000), Mozaik Yayınları, İstanbul, 2003

Harp Akademileri Komutanlığı, Bağımsız Filistin Devleti'nin Doğuşu ve Geleceği, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 1994

Harp Akademileri Komutanlığı, Türkiye-İsrail ilişkilerinin Dünü Bugünü Yarını, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 1997

Inbar, Efrahim, Türk – İsrail Stratejik Ortaklığı, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Ankara, 2001

İsrail Enformasyon Merkezi, İsrail'in Gerçekleri, Enformasyon Merkezi Yayınları, Kudüs: İsrail , 1997

Karan, İrfan, Türkiye İsrail İlişkilerinin Bölgedeki ve Dünyadaki Yankıları, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Harp Akademileri Yayınları, İstanbul, 2001

Kocaoğlu, Mehmet, "Suriye'nin Ortadoğu'daki Çıkmazı ve Bölücü Terör Örgütü", Avrasya Dosyası, Sonbahar, 1995

Kohen, Sami, Milliyet Gazetesi, 3 Kasım 1994

Köni, Hasan, Turkey-Israel Relations, Eylül ,1998

Köni, Hasan, "Mısır, Türkiye, İsrail Üçgeni", Avrasya Dosyası, Sonbahar, 1994

Köni, Hasan, "1950-1955 Yılları Arasında Amerikan Belgeleriyle Türk – Amerikan İlişkileri", Avrasya Dosyası, Kış, 1994

Kut, Şule, Ortadoğu Barış Süreci ve Türkiye, Hava Harp Okulu Yayınları, İstanbul, 1995

Lesser, Ian, NATO Looks South, 2000

Lesser, Ian ve Graham Fuller, Balkanlardan Batı Çin'e Türkiye'nin Yeni Jeopolitik Konumu, Alfa Yayınları, İstanbul, 2000

Lewis, Bernard, Rethinking The Middle East, 1992

Makovsky, Alan ve Sabri Sayarı, Türkiye'nin Yeni Dünyası, Alfa Yayınları, İstanbul, 2002

- Norton, Augustus Richard (Derleyen), Ortadoğu Politikaları ve Güvenlik, Yeni Yönelimler, Büke Yayınları, İstanbul, 2000
- Oran, Baskın, Türk Dış Politikası Cilt I (1919-1980), 4. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002
- Özey, Ramazan, Dünya Denkleminde Ortadoğu, Öz Eğitim Kitap Evi, İstanbul, 1997
- Özmen, Süleyman, İsrail Devletinin Kuruluşu, Arap- İsrail Mücadeleleri ve Türkiye, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncüyıl Üniversitesi Tarih A.B.D.,Van, 2001
- Özmen, Süleyman, Ortadoğu'da Etnik, Dini Çatışmalar ve İsrail, 2.Baskı, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2002
- Öztürk, Orhan, Tarihte Arap-İsrail savaşları ve Alınan Dersler, Stratejik Etüdler Bülteni, İstanbul,2000
- Poyraz, Bedriye, Küreselleşme ve Bölgeselleşme Çerçevesinde Türkiye - İsrail İlişkilerinin Türkiye'deki Basına Yansımaları, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Gazetecilik A.B.D.,Ankara, 2001
- Rubin, Barry, ve Kemal Kirişçi, Günümüzde Türkiye'nin Dış Politikası, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2001,
- Sander, Oral, Anka'nın Yükselişi ve Düşüşü, İmge Kitabevi, Ankara, 1993
- Sander, Oral, Siyasi Tarih.(1918 - 1994), 7. Baskı; İmge Kitabevi, İstanbul, 1998
- Sarıkcıoğlu, Ekrem, Dinler Tarihi, Tuğra Ofset, Isparta, 2000

Sezer, Bazoğlu Duygu, Turkish-Russian Relations a Decade Later, Mart-Mayıs 2001

Sezer, Özlenen ve H.Tülay Güzel, İsrail Ülke Etüdü, Ticaret Odası Yayınları, İstanbul, 1997

Soysal, İsmail, Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye'nin Siyasi Anlaşmaları (1920-1945), Ankara:1989

Şalvarcı, Yakup, Pax Aqualis, Zaman Kitap, İstanbul, 2003

Tanır, Alp, Türk İsrail İlişkilerinin Tarihsel Kökeni, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü, Ankara, 1996

Tanilli, Server, Uygarlık Tarihi, 7. Baskı, Say Yayınları, İstanbul, 1992

Tavlaş, Nezih, "Türk – İsrail Güvenlik ve İstihbarat İlişkileri", Avrasya Dosyası, İkbahar, 1999

Tayan, Sabri, Middle East Journal, Cilt 46, 1992

Tezkan, Yılmaz, Siyaset, Strateji ve Milli Güvenlik, Ülke Kitapları, İstanbul, 2002

Turizm Bakanlığı, Musevilerle 500 Yıl, Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1992

Türközü, H. Kemal, Türkmen Ülkesi, Ankara, 1985

T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Türkiye İstatistik Yıllığı, Başbakanlık Yayınları ,Ankara,1950

Vatandaş, Aydoğan, ARMAGEDON:Türkiye – İsrail Gizli savaşı, 20.Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul, 2003

Yavuz, M. Hakan, "İkicilik (Duality):Türk – Arap İlişkileri ve Filistin Sorunu (1947 – 1994)" Türk Dış Politikasının Analizi, (Derleyen:Faruk Sönmezoğlu), Der Yayınları, İstanbul, 1988

Yılmaz, Veli, Siyasi Tarih, Harp Akademileri Yayınları, İstanbul, 1998

İnternet Adresleri:

CIA "The World Factbook 2002"

<http://www.odci.gov/cia/publications/factbook/is.html> (5 Haziran 2003)

<http://www.bilginet.com>

<http://www.bolcontact.com/ulkeler/israil/israilindex.htm> (20 Kasım 2003)

<http://www.byegm.gov.tr/yayinlarimiz/TURKHABER/93/T18.htm> (15 Temmuz 2003)

<http://www.dusunenadam.com.tr> (14 Temmuz 2003)

<http://www.foreigntrade.gov.tr/anl/raporlar/ortadogu/israil/israil.htm> (18 Mayıs 2002)

<http://www.gelirler.gov.tr/gelir2.nsf/cifteverulkeler/israil> (15 Ocak 2003)

<http://www.milliyet.com.tr/1996/12/02/dunya/index.html> (15 Temmuz 2003)

<http://www.mfa.gov.tr/turkce/gruph/ha/ha01htm/03.htm> (28 Mart 2003)

<http://www.mfa.gov.tr/turkce/gruph/ha/ha02htm/01.htm> (15 temmuz 2003)

<http://www.mfa.gov.tr/turkce/gruph/ha/ha02htm/02.htm> (15 temmuz 2003)

<http://www.mfa.gov.tr/turkce/gruph/ha/ha02htm/04.htm> (15 temmuz 2003)

<http://www.mfa.gov.il>.

<http://www.tsk.mil.tr>.

Optik-Manyetik Bilgi Kaynakları :

Encarta World Atlas 98 CD-ROM

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı-Soyadı : Volkan DOĞAN
Doğum Yeri : Çankırı
Doğum Yılı : 1973
Medeni Hali : Evli

EĞİTİM VE AKADEMİK BİLGİLER

Lise 1987-1992 : Kuleli Askeri Lisesi / İSTANBUL
Lisans 1992-1996 : Kara Harp Okulu / ANKARA
Yabancı Dili : İngilizce

MESLEKİ BİLGİLER

1996-1997 : Piyade Okul Komutanlığı / İSTANBUL
1997-1999 : 1nci Mknz.P.Tug.K.lığı / DOĞUBAYAZIT
1999-2004 : 2nci P.Tb.K.lığı / MUĞLA